

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İrem Nur ÖZ

DİVAN ŞİİRİNDE SEHER VAKTİ

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2025

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İrem Nur ÖZ

DİVAN ŞİİRİNDE SEHER VAKTİ

Danışman

Doç. Dr. Furkan ÖZTÜRK

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2025

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

İrem Nur ÖZ'ün bu çalışması, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Şevkiye KAZAN NAS (İmza)

Üye (Danışman) : Doç. Dr. Furkan ÖZTÜRK (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Büşra ÇELİK (İmza)

Tez Başlığı: Divan Şiirinde Seher Vakti

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 03/10/2025

Mezuniyet Tarihi : 06/11/2025

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Divan Şiirinde Seher Vakti” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

İrem Nur ÖZ

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

.... / / 20...

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	İrem Nur ÖZ
Öğrenci Numarası	202252042005
Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Furkan ÖZTÜRK
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Divan Şiirinde Seher Vakti
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2753693195
Rapor Tarihi	30.10.2025
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: % 14 Alıntılar dahil: % 18
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 135 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.	
Danışman Öğretim Üyesi Doç. Dr. Furkan ÖZTÜRK İmza	

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iv
TABLOLAR LİSTESİ	v
TABLO 1. TARANAN DİVANLARDA SEHER VE SEHER YERİNE KULLANILAN KELİMELERİN DAĞILIMI.....	v
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
ÖN SÖZ	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SEHER VAKTİNİN TÜRK KÜLTÜR TARİHİNDEKİ YERİ

1.1. TÜRK MİTOLOJİSİNDE SEHER VAKTİ	6
1.2. TÜRK KÜLTÜRÜNDE SEHER VAKTİ.....	8
1.3. İSLAMİYET VE TASAVVUFTA SEHER VAKTİ.....	10

İKİNCİ BÖLÜM

KELİME VE KAVRAM AÇISINDAN SEHER

2.1. ZAMAN DİLİMİ OLARAK SEHER.....	13
2.2. DİVAN ŞİİRİNDE SEHER VE SEHER YERİNE KULLANILAN KELİMELER.....	13
2.2.1. Seher	13
2.2.2. Bâmdâd.....	20
2.2.3. Subh.....	21
2.2.4. Şafak	28
2.2.5. Fecir.....	32
2.2.6. Tan.....	35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEHER VAKTİNDE EVREN

3.1. SEHER VAKTİNİN KOZMİK UNSURLARLA OLAN İLGİSİ	38
3.1.1. Gökyüzü	38
3.1.2. Güneş	40
3.1.3. Yıldız / Zühre	44
3.2. SEHER VAKTİNİN TABİATLA OLAN İLGİSİ.....	46
3.2.1. Bahar.....	47
3.2.2. Bâd-ı Seher	48
3.2.3. Şebnem / Jâle	53
3.2.4. Çiçekler.....	56
3.2.4.1. Gül	56
3.2.4.2. Sümbül.....	59
3.2.4.3. Nergis	61
3.2.4.4. Lale	62
3.2.4.5. Menekşe.....	62
3.2.5. Hayvanlar.....	63
3.2.5.1. Bülbül	63
3.2.5.2. Horoz	66
3.2.5.3. Fâhte	67

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SEHER VAKTİ VE AŞK

4.1. SEHER VAKTİ / ÂŞIK İLGİSİ	69
4.1.1. Âh	70
4.1.2. Nâle.....	76
4.1.3. Duâ	78
4.1.4. Bedduâ	83
4.1.5. Uykusuzluk.....	84
4.1.6. Yalnızlık	86
4.1.7. Yaka Yırtmak	87
4.1.8. Sakal	88
4.2. SEHER VAKTİ / SEVGİLİ İLGİSİ.....	89
4.2.1. Yüz	89
4.2.2. Yanak.....	90
4.2.3. Diş.....	92

4.2.4.	Sevgilinin Mahallesi	92
4.3.	SEHER VAKTİ / RAKİP İLGİSİ.....	93

BEŞİNCİ BÖLÜM

SEHER VAKTİYLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR

5.1.	DİN.....	94
5.2.	MUM	96
5.3.	UYKU	97
SONUÇ		99
KAYNAKÇA.....		101
EKLER		108
EK 1. REDİFİ SEHER VE SEHER YERİNE KULLANILAN KELİMELEER OLAN ŞİİRLER		108
KASİDE 1.....		108
KASİDE 2.....		109
GAZEL 1.....		115
GAZEL 2.....		115
GAZEL 3.....		116
GAZEL 4.....		117
GAZEL 5.....		118
TABLOLAR.....		119
TABLO 1.....		119
ÖZGEÇMİŞ		121

KISALTMALAR LİSTESİ

G.	:Gazel
K.	:Kaside
M.	:Mesnevi
Ş.	:Şehrengiz
TCB.	:Terci-i Bend
TKB.	:Terkib-i Bend
Z.	:Zeyl

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Taranan Divanlarda Seher ve Seher Yerine Kullanılan Kelimelerin Dağılımı

ÖZET

Seher vakti, gecenin sonu ile fecir vaktinin başlangıcını kapsayan bir zaman dilimidir. Divan şairleri seheri hem zaman unsuru olarak hem de çeşitli benzetmelerde kullanmıştır.

İslâmî geleneğin içerisinde gelişen divan şiiri için kutsal görülen seher vakti önemli bir zamandır. Bu yüzden şairler seherde uyumamaya, dua edip yalvarmaya ve ibadet ile geçirmeye özen göstermiştir. Sevgilinin aşkından bîtap düşüp ona kavuşma hayalleri kuran âşık için ise boşa geçirilemeyecek kadar değerlidir. Divan şiirinin tabiatla yakından olan ilgisi de seher vaktini önemli kılan bir diğer unsurdur. Zira seher vakti doğanın uyanış içerisinde olduğu zamandır.

Bu çalışmada taranan 21 divandan örnekler verilerek seher vaktinin şairler tarafından nasıl ele alındığı, hangi benzetmelere konu olduğu ve seherde tabiatla oluşan hususlara yer verilmiştir. Bunların sonucunda seher vaktinin daha çok dini hüviyeti sonrasında ise günün başlangıcı olması sebebiyle şiirlerde yer edindiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Divan Şiiri, Divan Şairi, Zaman, Seher

SUMMARY

DAWN IN DIVAN POETRY

The time of Dawn, which encompasses the end of the night and the beginning of Fajr, is a significant period. Divan poets have used dawn both as a temporal element and as a metaphor in their works.

In Islamic tradition, dawn holds great importance, which is why poets made efforts to stay awake, pray, and spend this time in devotion. For the lover who is exhausted by the passion of love and dreams of meeting the beloved, dawn is a time that cannot be wasted. Another reason dawn is important in Divan poetry is the close relationship it has with nature. Dawn is a time when nature is awakening.

In this study, examples from 21 Divan works are presented to show how the time of dawn is addressed by poets, what metaphors are used, and what natural phenomena occur during dawn. As a result, it has been determined that dawn is mainly portrayed in poetry due to its religious significance and, subsequently, its role as the beginning of the day.

Keywords: Divan Poetry, Divan Poet, Time, Dawn

ÖN SÖZ

Zaman kavramını anlamaya çalışan insanoğlu, zamanı yaşamlarındaki zıtlıklara göre sınıflandırarak zihninde canlandırmıştır. Topluma göre değişen bir yapıda olan zamanı, Osmanlı toplumunda şekillendiren dindir. Belli bir zamana göre yapılan ibadetlerden dolayı zaman onlar için daha somut bir haldedir. Divan şiirinde de zaman, ibadet ve aşk dolayısıyla ele alınmıştır.

İslamiyet etkisinde gelişen Divan Edebiyatı için Kur'an-ı Kerim ve hadislerde önemine dikkat çekilen seher vaktinin şiire dahil edilmesi yadsınamaz bir durumdur. Şairler tarafından daha çok dini hüviyeti göz önünde bulundurularak işlenen seher vakti, gecenin sonunu ve günün başlangıcını içermesiyle de şiire konu edilmiştir.

Hazırlanmış olduğumuz tez toplam beş bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında ilk olarak zaman kavramı üzerinde durularak seher vaktinin daha iyi anlaşılması amaçlanmış ardından seher vakti hususunda genel bir bilgi verilip ana konuya geçiş hazırlığı yapılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde seher vaktinin, Türk mitolojisi, Türk kültürü ve İslâmiyetteki yeri anlatılır. Seher vaktinin İslâm dini için bereketli bir vakit olması, Türk mitolojisi ve kültüründeki değerini arttırmıştır. Türklerin işe güneş doğmadan başlaması, yola seherde çıkması gibi durumlar da bunun bir etkisidir.

İkinci bölümde seherin hangi zaman dilimini içerdiği ve seher yerine kullanılan kelimelerin şiirlerdeki işlenişi ele alınmıştır. Şairlerin “seher, bâmdâd, subh, şafak, fecir, tan” kelimelerinin tam olarak karışladığı zaman dilimlerini göz ardı ederek sözcükleri birbiri yerine kullandığı görülür.

Üçüncü bölüm, seher vaktinde gökyüzünün ve tabiatın nasıl bir hâl içerisinde olduğu ele alınmıştır. Seherde ortaya çıkan zühre, kaybolan yıldızlar, sonlara doğru doğan güneş, seher yeli, şebnem, bu vakitte açan çiçekler, uyanan hayvanlar şiir örnekleriyle işlenmiştir.

Dördüncü bölümde ise kişiler ele alınmıştır. Âşığın, sevgilinin ve rakibin seher vaktini nasıl geçirdiği, nasıl bir ruh halinde olduğu, seherin hangi benzetmelere konu olduğu anlatılmıştır.

Beşinci bölümde seher vaktinin dinî değeri, uyku hâli ve gece boyu yanan mumun sönmesi ele alınır.

Seher vaktini şiirlerine dahil eden şairlerin, seher kelimesini ne sıklıkla kullandıklarının daha iyi anlaşılması için her yüzyıldan divana yer vermeye dikkat edilmiştir. Divanları seçilen şairler ise şu şekildedir:

XIV. Yüzyıl: Ahmedî

XV. Yüzyıl: Ahmed Paşa, Şeyhî, Necati Bey, Mesîhî

XVI. Yüzyıl: Fuzûlî, Hayâlî Bey, Bakî, Muhîbbî, Âşık Çelebi, Sehî Bey, Taşlıcalı Yahyâ

XVII. Yüzyıl: Nef'î, Neşâtî, Nev'îzâde Atâyî, Şeyhülislâm Yahyâ, Nâ'ilî-i Kadîm, Şeyhülislâm Bahâyî

XVIII. Yüzyıl: Nedîm, Şeyh Gâlib

XIX Yüzyıl: Derviş Selim Sırrî

Taranan 21 divanın sayısal verileri ise tezin sonunda tablo olarak eklenmiştir.

Yüksek lisans süresince desteğini ve bilgi birikimini benden esirgemeyen değerli danışmanım Doç. Dr. Furkan Öztürk'e teşekkürü borç bilirim. Bütün eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi destekleriyle her zaman yanımda olan sevgili aileme teşekkür ederim. Ayrıca beni yüksek lisans yapmam konusunda yüreklendiren, karşılaştığım tüm zorluklarda yanımda olan yol arkadaşım Uğur Demirci'ye şükranlarımı sunarım.

İrem Nur Öz
Antalya, 2025

GİRİŞ

Zaman yüzyıllardan beri kullanılagelmiş bu kullanım sırasında varlığını sürdürebilmek için hem kendisi değişime uğramış hem de çevresindekileri değiştirmiştir. Toplumun etkisiyle anlamı ve kullanım amacı devamlı olarak kendini yenilemekte ve buna bağlı olarak toplumun yapısını da değişime uğratmaktadır. (Karmaz, 2018, s. 69)

İnsanın zaman kavramı bilincine ne zaman ulaştığı kesin olarak bilinmemekte olup güneş sisteminde var olan gök cisimlerinin hareketleriyle mevsimlerin ve gece-gündüzün oluştuğu ve bundan dolayı bu kavram fikrine sahip olabileceği varsayılmaktadır. (Gülbüz & Aydın, 2012, s. 4) Yaşadığı, yaptığı, söylediği her şeyi gerçekleştirdiği ana göre zaman çizgisine oturtmak isteyen insanoğlu zaman kavramını gruplara ayırarak sınıflandırmaya çalışmış böylece geçmiş, şimdi ve gelecek zaman ortaya çıkmıştır. (Üstünoğlu, 2005, s. 188). Zamanı yaşamlarına dahil etmeleri de imgeler ve semboller sayesinde olmuştur. Yaşamları boyunca karşılaştıkları doğum, ölüm, gençlik, yaşlılık gibi gelişmeler zamana yönelik algılarının oluşmasına yardımcı olmuş ve bu zıtlıklar sayesinde zamanı zihinlerinde canlandırmışlardır (Karmaz, 2018, s. 73).

İnsanın zamanı algılamaya çalışması, onu bir çizgiye oturtma isteği zamanın nesnel ve öznel olarak incelenmesini gerekli kılmıştır. Nesnel zamana göre zaman, fiziksel dünyanın nesnel bir ögesi olarak görülür. Fiziğin laboratuvara sokulabilen bir nesnesidir. Kendi içinde değil cisimlerin hareketleriyle ölçülebilir. Öznel zaman ise nesnel olarak ölçülemez. İnsan yaşantısına göre kısa ya da uzun olabilen doğrudan ve aracısız olarak hissedilen zamandır (Ceyhan Çoştur, 2015, s. 650; Cevizci, 1999, s. 943). Kısacası zaman kâinatla ilgili bir nitelik olarak hem her şeyin dışında hem de her şeyin içinde, varlık olduğu sürece var olan soyut bir kavramdır. Kâinatın yaratılışı ve içerisindeki değişim nesnel zamanla zamanın insan tarafından algılanışı da öznel zamanla ilgilidir. (Yuva, 2009, s. 1655).

Zaman, tarihsel dönüşümünde gerçekleşen değişikliklere ve gelişmelere göre karakter değiştirir. Yani başlarda güneşin doğuşu ve batışına göre veya kutsal inançlarla bağdaştırılan zaman artık kapitalizm ile kendini gösteren ve para ile eş değer görülen bir konuma gelmiş kısacası dünyaya, dünyevi olgulara ait bir parça olarak sunulmaya başlamıştır. Her iki şekilde de daima toplumun bir parçası olarak varlığını sürdürmektedir. (Karmaz, 2018, s. 79-80). “Ancak, varmış olduğu son noktada tamamen doğadan kopmuş, soyut bir hale gelmiştir. Fakat unutmamak gerekir ki her sosyal olguda olduğu gibi zaman olgusu da değişip dönüşmeye devam etmektedir” (Karmaz, 2018, s. 84).

Soyut bir kavram olan zamanın kâinatla, toplumla, tarihle, olduğu kadar ibadetle olan ilgisi de onun gelişiminde etkin bir role sahiptir. Bu rol insanın zihnindeki zaman kavramını daha küçük dilimlere ayırarak algılamasını sağlamıştır. Diğer taraftan da İslâm dininde ibadetlerin belli bir zamana göre yapılması zamanı daha somut hale getirmiştir. Buna yıl içinde bir ay tutulan oruç, günde beş vakit kılınan namaz, Cuma günü, Ramazan ve Kurban bayramları, kandil geceleri örnek verilebilir (Yuva, 2009, s. 1660). Bu durum Türklerin zaman algısında da etkili olmuştur.

Topluma göre değişen bir yapıda olan zaman, Türk kültürü içerisinde imana ve ibadete dayalıdır. Bu konuyla ilgili Şerife Uzun'un şu cümleleri kayda değerdir:

“Türk kültüründe ise zamanın kendine ait bir kutsiyeti vardır. Bu husus inanca dayalıdır. İnsan ve dünya fanidir; baki olan ise sadece Allah Teâlâ'dır. İnsanın yaratılış sebebi Allah'a kulluk etmek, dolayısıyla ezeli ve ebedî olana yönelmektir. Bu yüzden İslam'ın iki önemli boyutu olan iman ve ibadetin yine zamanla ilgili olduğu görülmektedir. Kuluğun Elest Bezmi'nden başlatılması, ölüm ve kıyamet saatinin hak olması, dünyadan sonra ahiret hayatının varlığının bilinmesi imanın zamanla münasebetini ortaya koyan güzel örneklerdendir” (2015, s. 354-355).

Osmanlı'da ise saatin pek kullanılmıyor olmasından dolayı insanlar saati ve saniyeleri pek düşünmez. Onun yerine günü güneşin hareketlerine ve konumuna paralel olarak dilimlere ayırır. Yani Osmanlı insanı için gün, Güneş ile başlar ve yatsı ile biter diyebiliriz. Ayrıca Osmanlının zamanı algılamasında da dinin belirli zamanlara bağlı ibadetleri etkili olmuştur. Onlar için gün; sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı olarak beş bölümden oluşmaktadır. Bunun dışında güneşin konumuna göre adlandırılan ara bölümler de vardır. (Kılınç, 2007, s. 91-92)

Buraya kadar zaman kavramının başlangıçtan günümüze kadar uğradığı değişimlere, insanlar tarafından nasıl idrak edildiğine, ibadetle olan ilgisi ve Türk kültüründe edildiği yere bakıldı. Şimdi ise bu kültür içerisindeki Geleneksel Türk şiirinde nasıl bir işleve sahip olduğu irdelenecektir:

“Geleneksel Türk şiirinde şahsi zaman geri planda ve belirsiz bir şekilde yer alır. Zamanın kısımları, mevsim, gün, gece hep şiirin konusunu teşkil eden mazmunlar, çoğunlukla da aşkla ilgili mazmunlar etrafında kendine yer bulur. Şairlerin şiirde dile getirdikleri yaşantının birbirine benzer olması, zamana hep aynı özelliklerle yer vermeleri sonucunu doğurmuştur. Ortak hayallere dayalı sembolik bir edebiyat olan ve realitenin değil, aşknlığın önem taşıdığı divan şiirinde şahsi zamanın yokluğu veya belirsizliği, şahsi psikolojinin yokluğuyla birlikte düşünülmelidir. Zamânedен şikâyet, toplumsal manada bir şahsi zamanın ifadesi olsa da bunun yine dinî, metafizik bir gerekçeye dayandığı görülmektedir. Zamanın algılanmasının geleneksel Türk şiirinde, genel olarak ibadet ve aşk dolayısıyla söz konusu edildiğini söyleyebiliriz” (Yuva, 2009, s. 1661-1662).

Zamanın Türkçedeki kullanımında zaman yerine dehr, vakit, devr, mevsim gibi ifadelerin kullanıldığı görülür. Dehr, devr, mevsim daha uzun bir zamanı, vakit ise zamanın bir parçasını kapsamaktadır. Zaman ile vakit anlamca hemen hemen birbiriyle örtüşüyor olsa da

vakitte muayyen zaman anlamı vardır. Ancak bu kesin bir ayrım değildir. Çünkü zaman maddesine verilen ilk anlam vakittir (Türk, 2021, s. 13).

Bu tezde zamanın bir parçası olan seher vakti, divan şiiri üzerinde ele alınacaktır. Bunu yaparken de seher vaktinin öznel zaman açısından şairler tarafından nasıl algılandığı görülecektir.

Arapça bir kelime olan seher “seher/saḥar/seḥar” şeklinde kullanılmıştır. Coğulu ise “eṣḥâr” dır. Redhous’un sözlüğünde “şafak vaktinden biraz önceki zaman, oruç tutmaya niyet eden bir kimsenin şafak vaktinden önce yediği yemek, sabah kahvaltısı veya öğle yemeği, sabahın erken saatleri gün doğarken” (Redhouse, 1890, s. 1043) anlamlarına gelmektedir.

Seher Farsçaya bakıldığında yine seher kelimesiyle karşılanmakta olup “sabahın erken saatleri günün şafağı” (Steingass, 1975, s. 659) şeklinde işlenmektedir.

Türkçede ise hem seher hem de tan olarak geçer. Seher, Kamus-ı Türkî’de “ sabah açılmaya başladığı vakit, çın sabah vakti” (Sami, 2019, s. 1059), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat’ta “tan yeri ağarmadan biraz önceki vakit” (Devellioğlu, 2013, s. 1086), Lûgat-i Nâcî’de “tan yeri açılmazdan evvelce olan vakit” (Nâcî, 2009, s. 635) anlamlarında kullanılmaktadır. Seherin Türkçe karşılığı “tan” kelimesidir.

Seher vakti, İslami terim olarak gecenin son altı da birlik bölümüdür. Gecenin karanlığı ile gündüzün aydınlığının birbirine karıştığı vakittir (Yazır, 1997, s. 404; Yasdıman, 2011, s. 106).

Çalışmanın konusu her ne kadar seher vakti olsa da “bâmdâd, sabah, şafak, fecir, tan” zaman unsurlarının divan şairleri tarafından bir ayrım gözetmeksizin birbirini yerine kullanması bu kavramların teze dahil edilmesini zorunlu kılmıştır. Zira bu zaman dilimlerini net çizgilerle ayırmak şiirin anlam bütünlüğüne zarar verecektir.

Seher vakti, zaman olarak gecenin son dilimidir. Güneş, seher vaktinin sonuna doğru doğmaya başladığından gökyüzündeki karanlıkta kırılma görülür. Artık zifiri karanlıktan söz edemeyiz ama çok belirgin bir aydınlık da yoktur.

Türk mitolojisinde seher vaktine atfedilen bir kutsiyet vardır. Bunun sebeplerinden birisi Güneş ve Ay’dan sonra kutsal sayılan Zühre’nin bu vakitte görülmesidir. Önemli görülen işler bu zamanda yapılmaya özen gösterilir. Türklerin evvelden beri Güneş’ten önce uyanıp işe başlamaları da seher vaktinin bereketine inanılmasındandır.

Kur’an-ı Kerim ve hâdis-i şeriflerde bazı zaman dilimleri, namaz ve ibadet vakitleri diğerlerinden daha önemli görülmüştür. Bunların içersine Ramazan ayı, hac ayları, Cuma namazı, zilhicce ayının ilk günleri, Kadir ve Mi’rac gecesi gibi seher vakti de yer almaktadır.

Dinî açıdan büyük öneme sahip olan seher vakti “fetr-i sâdık” yani hakiki vakit anlamında da kullanılır (Gündoğdu, 2017, s. 37). Kur’ân-ı Kerîm’de “Seherlerde bağışlama dilerlerdi” (Zâriyât 51/18), “(Bunlar), “Rabbimiz, biz iman ettik. Bizim günahlarımızı bağışla. Bizi ateş azabından koru” diyenler, sabredenler, doğru olanlar, huzurunda gönülden boyun büküp divan duranlar, Allah yolunda harcayanlar ve seherlerde (Allah’tan) bağışlanma dileyenlerdir” (Âl-i İmrân 3/16-17) ayetlerinde seher vaktinde ibadet etmenin diğer zaman dilimlerine göre daha değerli görüldüğü ayrıca “(Ey Muhammed!) Şüphesiz Rabbin, senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, yarısını ve üçte birini ibadetle geçirdiğini biliyor. Beraberinde bulunanlardan bir topluluk da böyle yapıyor...” (Müzemmil Sûresi 73/20) ayetinde bahsedilen Peygamber’in dua ettiği zaman diliminin birçok mutasavvıf âlim tarafından seher vakti olarak görülmesi de göz önünde bulundurulduğunda seher vaktinin manevî değeri görülmektedir.

İslâmı benimseyenler için büyük bir ganimet olarak görülen bu zaman dilimi namaz, zikir, kıraat ve murakabe ile geçirilmelidir. Seherlerde hâl erbabı için mahv, gözyaşı, niyaz, tazarru, sızlanma, feryâd, ateş, ölüm, yokluk, hiçlik, yüceliş, oluş, eriş, titreyen dudaklar, ibadetten şişen ayaklar, kırpmayan gözler, yılmak bilmez ısrarlı talepler, zevkler ve sancılar vardır (Cebecioğlu, 1997, s. 625).

Tılsımlı bir vakit olan seher, iman edenlere göre uyuyarak boşa harcanmamalıdır. Kişi büründüğü gaflet uykusundan kendisini kaldırarak nefsin terbiye eder. Bu âşık için de geçerlidir. Âşık kimi zaman derdinden sabahlara kadar uyuyamaz. Seher vaktini âh ederek, inleyerek, acısını daha da yükseklere çıkartarak gerek sevgiliye kavuşmak gerekse kavuşamayıp bu aşkın sürmesi için dua ederek geçirir. Kimi zamanda bütün gece içtiği şarabın tesiriyle mayışıp seher vaktinde uykuya dalar. Seheri uykuda geçirmeyen bir başka kişi de sevgilidir. O seherin olmasıyla gözünü açan mahmur bakışlarıyla âşığa keder oku atandır.

Çeşitli yönlerden beyitlerde geçen seher vaktinin dinî açıdan taşıdığı manevi değerinin dışında bu vakitte tabiatta gerçekleşen olaylarda dikkate değerdir. Gökyüzünde hafif bir aydınlığın görülmesi bülbül, horoz ve üveyik kuşunun ötmeye başlaması için yeterlidir. Seher vaktinin geldiğini haber veren bu kuşlar kişinin seheri kaçırmaması için bir nimet değerindedir. Seherin gelişiyle beraber seher yeli esmeye başlar. Çiy taneleri bitkilerin üzerine düşerek gecenin tozunu üzerlerinden atar. Hem seher yeli hem de çiy taneleri çiçekleri uykusundan uyandırır. Tabiatı adeta bir hareketlenme başlatmıştır.

Osmanlı toplumunda İslâm dinini benimseyenlerin çoğunlukta olması göz önünde bulundurulduğunda divan şairlerinin seher vaktini, çoğunlukla dinî hüviyeti çerçevesinde ele almaları tuhaf görülemeyecek bir durumdur. Zira toplumu şekillendiren haliyle toplum

içerisinde yer alan şairi de şekillendiren dindir. Bunun dışında seherin, günün başlangıcı olması hasebiyle de şiirde sıklıkla işlendiğini söyleyebiliriz. Şair için seher vakti sevgiliye kavuşma ümidinin daha çok yeşerdiği bir zaman dilimidir.

Çalışmamızda seher vaktinin Klasik Türk şiiri içerisindeki yerini ele aldık. Fakat Fransız ve Alman Edebiyatındaki yeri de bahse değer niteliktedir. Staufer Devri Yüksek Orta Çağ Almanya'sında Saray Edebiyatının aşk şarkıları içinde yer alan tagelied (seher vakti ayrılan sevgililerin seher şarkısı), Minnesang'ın özel lirik türüdür. Bu aşk şarkılarına, Güney Fransa'da alba, Kuzey Fransa'da aubade, Almanya'da ise tageliet adı verilmiştir. Ufukta beliren ve sabahın ilk habercisi olan beyaz çizgi ile gözcünün şarkısı veya kuşların sesinin “frouwe”ni uykusundan uyandırmasıyla gece birlikte olan sevgililer için ayrılık zamanı gelmiştir. Gözcünün seslenişi, sevgililerin söyleşilerle aşk yemini etmeleri, ayrılış, yakınma bu şiirin özünü oluşturur. Tagelied “Avrupa Minnesang”ında kendine özgü bir türdür (Onural, 1989, s. 45-49).

BİRİNCİ BÖLÜM

SEHER VAKTİNİN TÜRK KÜLTÜR TARİHİNDEKİ YERİ

1.1. Türk Mitolojisinde Seher Vakti

Seher vakti, Türk mitolojisinde kutsal vakit olmasıyla kendine yer edinmiştir. Eski inanışlara göre seherde uyanmış olmak, işlerin bu vakitte yapılmaya başlanması, yola çıkılacaksa bu zamanın beklenmesi seher vaktinin Türk mitolojisindeki değerini göstermektedir. Seher vaktinin uyanık bir şekilde geçirilmesinin önemini Refiye Okuşluk Şenesen şu şekilde anlatmıştır:

“Türk inanç sisteminde koruyucu bir iye mevkiinde görülen güneş ile ilgili pratiklerin değişik biçimlerle de olsa günümüze kadar devam ettiğini görüyoruz. Özellikle güneş ışınları yeryüzüne değmeden kalkmak inancı tüm Anadolu’ da yaygındır. - Bereketin güneş çıkmadan önce geldiğine inanılır. Sabah ezanında meleklerin uyanık olanların evine bereket dağıttıkları, uyuyanların ise berekete ihtiyacı olmadıklarını düşünerek, onların evlerine uğramadıkları söylenir. Bu yüzden o saatte uyanık olmak eve bolluk bereket getirir. Güneş doğduktan sonra uyanmak rızıkı keser”. (2011, s. 213)

Eski Türk inancında Güneş ve Ay’dan sonra Venüs yani Zühre en çok kutsal sayıp dinî anlam verdikleri yıldızdır (Kıyak, 2010, s. 191). Osmanlı kitaplarında bu yıldız “erte yıldızı”, Altay Türklerinden Sagaylar “Erte Solbanı” yani “Erte Çolpanı” yine Altay Türkleri, “Tang Solbanı” da derler. Yine “Tang yulduzu” kullanımı Türklerde yaygındır. Çünkü sabaha karşı doğar. Anadolu’da, “Sabah yıldızı” da denir. (Ögel, 1995, s. 213). Zühre yıldızı seher vaktini de içine alan zamanda ortaya çıkar. Bununla ilgili Kutadgu Bilig’de geçen şu dizelere bakabiliriz:

“Sonra Yıldırık ve Aygır yıldızı parladı

Erentir dizildi, kendini gösterdi

Seher kuşu kalktı, göğe ağdı

İbrani suresi okur gibi ötmeye başladı

Başını kaldırdı, doğuya doğru baktı

Güneşin yerden kopup yukarı ağdığını gördü

Güneşin ışıkları yerden yukarı doğru budaklandı

Gökyüzü alev, ateş gibi oldu

Sevgilisi gülmüş gibi dünya parladı

Endişe azaldı, sevinçler çoğaldı

Kalktı, yıkandı, namazını kıldı
Atına bindi, dağa doğru yollandı (5676-5681)

Ayrıca Zühre yıldızının at sürülerine ve çobanlara yol gösterdiğine de inanılır (Karakurt, 2011, s. 71; Ögel, 1995, s. 214-215).

Kaşgarlı Mahmud'un derlediği eski Türk şiirinde de Zühre yıldızının seher vaktinde doğduğunu gösteren şu dizeler vardır:

Yaruk yulduz togarda, udunu kelip bakar men,
Satulayu sayraşıp, tatlığ ünün kuş öter! (2013, s. 194)

Yay baruban erküzi
Aktı akın munduzu
Toğdı yaruk yulduzu
Tingle sözüm külgüsüz (2013, s. 96)

Türk inanışlarında bazı su kaynaklarının bedensel ve ruhsal hastalıklara, gebe kalmak isteyenlere iyi geldiğine inanılır. Bunun sebebi de aslında eski inanıştaki pınarın koruyucu ruhu olan “Bulak iyesi” dir. Hasta insanların, şifa bulmak için çeşmeye gidip su alarak seher vaktinde yıkanmaları da önemli bir unsurdur. Burada hem Bulak iyesinin koruyucu ruhundan hem de seherde yıkanılarak o vaktin hikmetlerinden faydalanılır. (Karakurt, 2011, s. 58)

1.2. Türk Kültüründe Seher Vakti

Geniş coğrafyalarda yaşayan Türkler hem farklı kültürlerden etkilenmiş hem de pek çok kültürü etkilemiştir. Türk halkının başlarda sık göç ediyor olması, doğanın içerisinde bir yaşam sürmesi, tarım ve hayvancılıkla uğraşması gibi unsurlar zaman kavramının oluşup belirlenmesini zorunlu kılmıştır. Zaman bildiren öd, ödüş, küntüz, ay, kış, kün, amtı gibi kavramların varlığı da Göktürk yazıtlarına dayanmaktadır.

Türkler için gün Güneş doğmadan başlar. Bu gerek inanç kaynaklı gerek kültürün getirdiği bir alışkanlıktır. Gün doğmadan o gün için gerekli hazırlıklar yapılır ve güne hazır bir şekilde başlanır. Türk halk kültüründe; Güneş doğmadan önce, sabah saatleri ve en geç öğleden sonrası uğurlu ve bereketli zaman olarak görülür (Şenesen, 2011, s. 222). Seher vaktinin bereketli oluşu Mevlana'nın şu sözlerinden de anlaşılabilir:

“Rivayet edilir ki, Mevlana Celalettin Rumi (k.s) Hazretlerine devrin ileri gelenlerinden biri ; “Efendim, koyunlar senede bir kere yavruluyor; bir, bilemedin iki yavrusu oluyor, kasaplık olarak tüketiliyor, kurban bayramlarında kesiliyor. Böyle olduğu halde sürüler halinde yaşıyorlar. Oysa köpekler hem yılda birkaç kez yavruluyor hem de her yavrulamada 5-10 tane yavrulayabiliyor. Benim hesabıma göre koyunların tek tük ; köpeklerin sürü halinde gezmesi lazım. Bunun hikmeti nedir?” diye sormuş. Mevlana, “Senin hesabın doğru. Lakin unuttuğun bir şey var. Koyunlar çok erken yatıp seher vaktinde uyumazlar onun için Allah u Teala(c.c.) onları bereketlendirmiştir. Köpekler ise sabaha kadar o sokak senin bu sokak benim diye gezip tam seher vaktinde uyur. Onun niçin onlardan bereket kaldırmıştır.” buyurur.” (Birgün, 2018, s. 4)

Atalarımızın “erken kalktım işime şeker kattım aşım” (Aksoy, 1971, s. 227) sözünde işe erkenden başlandığı bunun sonucunda da başarılar elde edileceği görülür. Bu duruma bir örnekte “sabahtan karnını doyuran, küçükken evlenen aldanmamış” atasözünü verebiliriz.

Manas Destanı'ndaki Bok-Murun hikayesinde de Türklerin güne güneşten önce başlayıp işlerine erkenden koyulduklarının bir örneğini görebiliriz. “Tan daha ağarmadan, güneş henüz çıkmadan, Bok-Murun, ‘altın süslü, kızıl tuğuyla’ çıkar gelir ve yuğ aşımın verileceği yerde ‘boz otağını’ kurar” (Ögel, 2010, s. 524).

Türkler için kandiller de önemli bir yere sahiptir. Kandillerde akşamdan sabah ezanına kadar gerek camilere gidilerek toplu gerek evde bireysel olarak ibadet yapılır. Özellikle seher vaktine gelindiğinde uykuya dalmamaya bu vakti zikr ile geçirmeye özen gösterirler.

Türk-İslâm tarihinin önemli şahsiyetlerinden biri olan Hoca Ahmet Yesevi de Hak dostlarına, âşıklara, kullara Hakk'a ulaşmak için seher vaktinde ne yapmaları gerektiğini bir mürşit olarak bu dizelerde göstermektedir:

Zâkir olup şükreder olup Hakk'ı sev,
Seher vaktinde kalkıp nefsinin gözünü oy,

Bâyezîd gibi âşık olup dünyâyı bırak,

Hakk cemâlini göstermese perîşân olunur. (Yazar, 2022, s. 259-260)

Türk geleneğinde kendine yer bulan ramazan davulcusu, ramazan ayı boyunca seher zamanı sokak sokak gezerek mâniler söyleyerek halka sahur vaktini haber verir. Bu feyzli vakitte insanların uykuda olmayıp sahur yapmalarını sağlar. Seherde çalınan ramazan davuluyla ilgili Mevlânâ'nın Mesnevi'sinden şu örneği verebiliriz: “Birisi, büyük bir zatın evinin kapısında sahur davulu çalmaktaydı. Gece yarısı aşk ile şevk ile davul çalıyordu. Ona kabiliyetli birisi dedi ki: Evvelâ bu davulu, seher vakti çal, gece yarısı bu kepezelik olmaz”. (1946, s. 70)

Zaman dilmi olarak “sabah, şafak ve tan” atasözleri ve deyimlerde şu şekilde geçmektedir.

“Sabahın şerri, akşamın şerrinden yeğdir.”

“Sabahın kızılığı akşamı kış eder, akşamın kızılığı sabahı güz eder.”

“Tan gelsin, hayrı beraber gelsin.”

“Tan yeri ağarınca hırsızın gözü kararır.”

“Şafak sökmek.”

“Tan ağarmak.”

“Sabahı zor etmek.”

“Sabaha karşı.”

“Sabahın köründe.”

“Sabahçı kahvesi.”

“Sabahı sabah etmek.”

“Sabaha çıkmamak.” (Aksu vd., 2022, s. 425, 450; Saraçbaşı, 2010, s. 992, 993, 1067,

1091)

1.3. İslamiyet ve Tasavvufta Seher Vakti

Çoğunluğu Müslüman olan Osmanlı'da, halkı ve zamanı şekillendiren dindir. İslâm dininde bulunan Kurban Bayramı, Ramazan Bayramı, Cuma günü, kandil geceleri, beş vakit namaz toplumun zamanı dine göre yaşamasında etkili olmuştur.

Mübarek zaman dilimleri arasında yılda bir defa yaşayabileceğimiz aylar ve günler, haftada ise bir defa yaşayabileceğimiz günler vardır. Ayrıca her gün karşılaştığımız bazı özel anlar da bulunmaktadır. Bunların başında, gecenin son üçte birine yani imsaktan önceki zamana rastlayan seher vakti gelmektedir (Özaşar, 2013, s. 274) “...Seher vakti Allah ile kulunun buluştuğu özel vakitlerdendir” (Özaşar, 2013, s. 40). “Seher vaktini diğer zamanlardan farklı ve değerli kılan nedenlerin başında, Kur’ân-ı Kerîm'in bu zaman dilimini Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ibadetle geçirdiğini bildirmesi gelmektedir”. (İslamoğlu, 2011, s. 61)

Kur'an-ı Kerim'de “seher” kelimesi 3 defa geçmekte olup; ibadet yapılması, günahlardan bağışlanma dilenmesi, tövbe edilmesi, Allah'a yalvarma, Lût Kavmi helak olurken Peygamberin ailesinin bu vakitte kurtarılması gibi durumları ifade etmektedir. Bu ayetler ise şöyledir:

“(Bunlar), “Rabbimiz, biz iman ettik. Bizim günahlarımızı bağışla. Bizi ateş azabından koru” diyenler, sabredenler, doğru olanlar, huzurunda gönülden boyun büküp divan duranlar, Allah yolunda harcayanlar ve seherlerde (Allah'tan) bağışlanma dileyenlerdir”. (Âl-i İmrân 3/16-17) “Seherlerde bağışlama dilerlerdi.” (Zâriyât 51/18) “Şüphesiz biz de üzerlerine taşlar savuran bir rüzgâr gönderdik. Yalnız Lût'un ailesi başka. Katımızdan bir nimet olarak bir seher vakti onları kurtardık. Şükredenleri işte böyle mükâfatlandırırız (Kamer 54/34-35)

“(Ey Muhammed!) Şüphesiz Rabbin, senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, yarısını ve üçte birini ibadetle geçirdiğini biliyor. Beraberinde bulunanlardan bir topluluk da böyle yapıyor...” (Müzzemmil 73/20) Ayetinde bahsedilen zaman diliminin seher vakti olduğu anlaşılmakta olup yine bu vaktin ibadetle, Allah'tan bağışlanma dileyerek geçirilmesi istenmektedir. Çünkü bu vakitteki ibadetlerin daha makbul olduğu belirtilmiştir. Seher vakti Müslümanlar için verilmiş bir ikramdır. Gecenin tamamını uyuyarak geçirmek uygun görülmez.

Seher vaktinin değerini anlatan bazı hadisler ise şu şekildedir:

“Rabbin kuluna en yakın olduğu vakit gecenin son yarısıdır. Eğer o vakitte Allah'ı zikredenlerden olabilersen ol!” (Tirmizî, Deavât,118) “Yüce Rabbimiz, her gece, gecenin son üçte biri kaldığında dünya semasına iner (rahmet nazarıyla bakar) ve şöyle buyurur: "Bana dua eden yok mu duasını kabul edeyim! Benden bir şey isteyen yok mu ona dilediğini vereyim! Benden mağfiret isteyen yok mu onu bağışlayayım!"” (Buhârî, Deavât,14) “Gecede bir saat

vardır ki, Allah'tan dünya veya âhiretle alâkalı bir hayır taleb eden bir Müslüman o saate rastlarsa, Allah istediği şeyi ona mutlakâ verir. Bu saat, her gecede vardır” (Müslim, Müsâfirîn, 166). Bütün bu ayet ve hadislerden de anlaşılacağı üzere seher vaktinde içimiz huzur ile dolar, umudumuz yeşerir, ibadet etme isteği duyarız, Allah’a daha yakınızdır.

Mi’rac Kandili, Berat Kandili, Kadir Gecesi ve Mevlid Kandili Müslümanlar için büyük bir öneme sahiptir. Diğer vakitlere göre daha faziletli görülen bu gecelerde seher vaktinin değeri artmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de Kadir Gecesiyle ilgili “O gece, tan yeri ağarınca kadar esenlik doludur.” (Kadr 97/5) buyrulmuştur. Zira seher vaktinin sonuna kadar dua ve tövbe edilmeli, Kur’an-ı Kerim okunmalı, namaz kılınıp Allah’tan af dilenilmelidir.

“Gecenin son üçte biri” için kullanılan “seher” kökünden gelen “sahur”, oruç tutmak üzere fecrin doğuşundan önce yenen yemeğe verilen isimdir. Gündüz oruç tutabilmek için sahur yemeğinden istifade edilmesini tavsiye eden Peygamber Efendimiz, “Bizim orucumuzla Ehl-i kitabın orucunu ayıran (şey), sahur yemeğidir.” (Müslim, Sıyâm, 46) diyerek sahur yapmanın oruç ibadetinde Müslümanların ayırt edici bir vasfı olduğunu bildirmiştir. Sahura kalkmayı son derece önemsedüğinden, “Sahur yemeği yiyin. Çünkü sahur yemeğinde bereket vardır.” (Müslim, Sıyâm, 45) buyurarak Müslümanlardan bir yudum su ile olsa da mutlaka sahur yapmalarını istemiştir. Ayrıca sahur yapanlara Allah Teâlâ’nın merhamet, meleklerin de hayır ve dua edeceği müjdesini vermiştir (Özafşar, 2013, s. 425-426). Seher vaktinin değerlendirilmesinde önemli olan başka bir konu da gece namazıdır. Gece namazı Allah’a yakınlık sağlayan, kötülükleri gideren, insanı hastalıklara karşı koruyan bir ibadettir.

Seherde edilecek duanın diğer zamanlara göre daha değerli olduğunu gösteren bir rivayet de söz konusudur: Dâvûd Peygamber, Cebrâîl’e “Gecenin hangi vaktinde dua kabul olur?” diye sormuş; Cebrâîl’de “Bilmiyorum, fakat seher vakti olduğunda Arş-ı Rahmân titrer.” diye cevap vermiştir (Yazır, 1997, s. 404). Arş, Allah’ın emrindedir ve o istediği zaman sallanır. Yani Allah’ın seher vaktine atfettiği önem bu rivayetten de anlaşılır.

Mutasavvıflar için seher vakti çok değerlidir. Sûfîler, duaların kabul olduğu bu özel zaman dilimini ganimet bilmiştir. Bu sebeple seher vakti, sufiler dua ve niyaza ağırlık verirler. Gecenin son bölümünü yani seher vaktini uykusuz geçirenlere de “seherî” denir. (Cebecioğlu, 1997, s. 625) Seher vaktinde görülen rüyalar bile diğer zamanlarda görülenlere göre daha ayrıcalıklı görülmüştür. Zira Peygamber Efendimiz “En sadık rüyâ, seherlerde görülen rüyâdır” buyurmuştur. (Tirmizî, Rü’yâ, 3)

Sûfîlere göre seher vaktinde uyanmak ruhun doymasını sağlar. Bu sebepten sahura kalkmak bedenden çok seherin rahmetiyle ruhu doyurmaktır. (Akbak, 2025, s. 214). Seher vaktinde uyunık olmakla ilgili Aişe radiya’llâhu anhâ, Peygamberimizin seherde uyanık

olduğunu, uykuda olduğu vaktin sabah namazının sünnetini kıldıktan sonra sonraki vakit olduğunun haberini vermiştir (Yazır, 1997, s. 404).

Sufiler için seher vaktini ibadetle geçirmek o kadar önemlidir ki, seher vaktinde uyumamak, zihinlerinin açık olması, daha canlı ve istekli ibadet edebilmek için kahve içmişler hatta kahvenin bu amaç için yaratıldığını söylemiş ve herkese tavsiye etmişlerdir. (Ceviz, 2004, s. 346) Sufilerin seher vaktine verdikleri değer şu sözlerden de anlaşılmaktadır:

“Seher vaktinde uyanarak Allah’a ibadet ve niyazda bulunmak aynı zamanda nefse karşı koyuşun bir sembolü, gecenin karanlığını gönül aydınlığıyla dağıtma çabasıdır. Sûfiler dervişin nefsiyle girmiş olduğu mücadelede seher vaktini bir avantaj olarak görmüşlerdir. Zira bu vakit, Allah’ın dünya semasına nüzul ettiği ve kuluna en yakın olduğu zaman olarak tanımlanmıştır. Seher vakti geri çevrilmeyen dualarla kuşanan derviş nefesine galip gelme noktasında mesafe kat etmektedir” (Akbağ, 2025, s. 229).

Seherin ibadet için önemli bir zaman dilimi olduğunu Mevlana’nın “...Dâimî diri olan, boyuna tedbir ve tasarrufta bulunan Tanrı’nın kapısında, seher çağları dua etmek hoştur. Evveline evvel olmayan ipe ulaşın; sarılın Tanrı’nın eteğine. Yusuf gibi kuyudan, zindandan çıkın da Mısır aziziyle beraber olun...” sözlerinden anlamaktayız. (1992, s. 290) Ayrıca “...Hamdolsun Tanrı’ya ki bütün halk uyudu; yaratıcıyla benim işim-gücüm var bu gece. Bu ne şereftir, bu ne uyanık baht ki bir Tanrı uyanıktır, bir de biz uyanıgız bu gece. Ta seher çağına dek, bir kapanır, uykuya dalarsa gözümde de bezerim bu gece...” ifadelerinden de seher vaktini uykuda geçirmek istemediğini böyle bir durum ihtimalindeki üzüntüsünü görmekteyiz. (1992, s. 119)

“Seher vaktinde kalkmanın önemine ve etkisine farklı açılardan dikkat çeken Ahmet Yesevî, bu vaktin öneminin ve değerinin kul olarak bilinmesi gerektiğine farklı yaklaşımlarla sürekli vurgu yapmaktadır: Seher vaktinde uyanmak, Allah’ı açıktan zikretmek, ağlayıp inlemek, bağrını dağlamak, kulluğun gereğini yapmak, Hakk’ın emrini yaymak, kâfire, Yahudi’ye korku salmak, Peygambere ümmet olmak ve Allah’ın cömertliğini bilerek ondan ümidini kesmemek seher vaktinde hatırlanması, bilinmesi ve yapılması gereken sorumluluklar olarak ifade edilmektedir” (Yazar, 2022, s. 257).

Aynı zamanda Bektaşîler mersiye okunacak özel günleri önceden belirleyerek bu zamanlarda okumalarını yaparlardı. Onların bu özel dilimleri arasında seher vakti de bulunmaktadır (Cebecioğlu, 1997, s. 501).

İKİNCİ BÖLÜM

KELİME VE KAVRAM AÇISINDAN SEHER

2.1. Zaman Dilimi Olarak Seher

Seher vakti gecenin son dilimi olup fecr-i sâdık vaktinden önce ve içerisine fecr-i kazibi de alan zamanın adıdır. Seher vakti tam olarak gecenin altı da biridir. Bu vakti bulmak için akşam namazı ve imsak vakti arasında kaç saat varsa altıya bölünür ve imsak vaktinden çıkarılır. Örneğin akşam 17.30'da, imsak ise 05.30'da oluyorsa seher vakti 03.30 ile 05.30 arasındır. Yani sabah namazının hemen öncesidir.

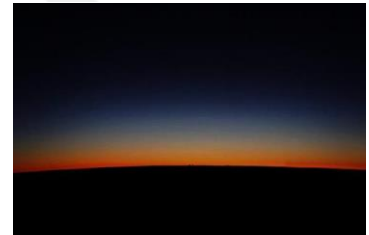
“Seher gecenin karanlığından bir parça taşısı da tam manasıyla karanlık değildir, gündüzün aydınlığına delalet etme yönü bulunsa da saf aydınlık olarak değerlendirilemez” (Akbağ, 2025, s. 213). Karanlığın incelmeye, dağılmaya başladığı zamanın başlangıcıdır. Bu sebepten içerisinde hem karanlık hem aydınlık diğer bir ifade ile siyah ve beyaz bir aradadır. (Gökçe, 2022, s. 250)

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 1’de gecenin karanlık bölümünü, Resim 2’de karanlığın incelmeye, dağılmaya başlaması ile oluşan beyaz rengin siyah renkle bir araya geldiği, aydınlanma bölümünü yani seher vaktini, Resim 3’te ise kırmızılığın ortaya çıkması ile birlikte beyaz, kırmızı ve siyah rengin bir arada olduğu bölümü şafak vaktini görmekteyiz. (Gökçe, 2022, s. 251)

2.2. Divan Şiirinde Seher ve Seher Yerine Kullanılan Kelimeler

2.2.1. Seher

Sözlüklerde “sabah açılmaya başladığı vakit, çın sabah vakti, tan yeri ağarmadan önceki vakit, şafak vaktinden biraz önceki zaman, sabahın erken saatleri, gün doğarken, oruç tutmaya niyet eden bir kimsenin şafak vaktinden önce yediği yemek, sabah kahvaltısı veya öğle yemeği, günün şafağı, tan yeri açılmazdan evvelce olan vakit, subuh vakti, ırte, erte, subh, fecr”

şeklinde geçmektedir (Sami, 2019, s. 1059; Tulum, 2013, s. 332; 2011, s. 1566; Redhouse, 1890, s. 1043; Steingass, 1975, s. 659; Nâcî, 2009, s. 635). Seher ve sabah lehçelerde erken anlamına gelecek şekilde “ırte” olarak kullanılmaktadır (Buran & Alkaya, 2019, s. 78). Seher vakti için zaman zaman bâmdâd, subh, tan, fecr ve şafak vaktinin de kullanıldığını görürüz.

Seher kelimesi etimolojik olarak incelendiğinde ulaşılan en eski şekli 11. yüzyıl eseri olan Kutadgu Bilig’de geçtiği haliyle “سحر sehar”dır (Nişanyan, 2021, s.773). Eski Türkçede bu kelime kullanılmaz. Divanü Lûgati-t Türk’ten edinilen bilgiye göre Türk dilinde sehar yerine “tan” sözcüğü kullanılmaktadır (Kâşgarlı, 2013, s. 355). Arapça kökenli bir kelime olan sehar, Türk diline geçtiğinde semantik bir değişime uğramazken zamanla fonolojik bir değişime girerek “seher” hâlini alır. Bunun sebebi de Türk dilindeki ses uyumundan kaynaklanmaktadır. Seher şekline dönüşen kelime Arapçada eski tıp terimi olup gece uyuyamama hastalığı anlamına gelen سهر seher ile karıştırılmamalıdır. Seher kökünden gelen “sehûr” kelimesi tan yerinin ağarmasından önce ramazan gecelerinde yenilen yemek anlamına gelir (Kadri, 1943, s.52). Zamanla fonolojik değişime uğrayarak “sahur” şeklini almıştır. Çağdaş Türk lehçelerinde seher anlamında sâhâr, sahar aray, sâher dañdân gibi kullanımları vardır. Azerbaycan Türkçesi: sâhâr, Başkurt Türkçesi: tañ sâhâr, Kazak Türkçesi: sahar aray, Kırgız Türkçesi: tañ sâr, Özbek Türkçesi: sâhâr, Tatar Türkçesi: tañ sâhâr, Türkmen Türkçesi: sâher dañdân, Uygur Türkçesi: sâhâr tañ sâhâr (Ercilasun, 1991, s.756-757)

Taradığımız divanlarda seherle ilgili karşımıza çıkan kullanımlar şu şekildedir: seher-gâh/sehergeh: seher vakti, seher-hîz: seher vaktinde ortaya çıkan, çok erken kalkan, erkenci, seher-pâre: seher parçası, seherî: seher vaktini uyanık olarak geçirenler, seher vaktinde, bâz-ı sîpîd-i seher: seherin ak doğanı, çın seher: sabah erkenden, tan yeri ağarmakta olduğu zaman, bâd-ı seher: seher yeli, âh-ı seher: seherde edilen âh, âh-ı seher-hîz: seherde kalkan âh, murg-ı seher: bülbül, vakt-i seher: seher vakti, tâ seher: sehere kadar, nevm-i seher: seher uykusu, bülbül-i seher: seher bülbülü, girîbân-ı seher: seherin yakası, nesîm-i seher: seher vakti esintisi, nâle-i seher: seher inlemesi, nûr-ı seher: seherin nuru, şâm u seher: gece-gündüz, her seher: her seher, seher yeli: seherde esen rüzgar, şem‘-i seher: seher mumu, mihr-i seher: seher güneşi, âh-ı sehergâh: aşkın seher vakti çıkardığı âh, şeb-tâ-seher: geceden sabaha kadar.

Sevgiliyle yalnız kalmak anlamına gelen seher vakti, sevilene gizli sırları söylemek için en uygun vakit olarak betimlenmiştir. Seherde, insanı etkileyen bütün dış unsurlar gitmiştir. Kişinin içinin refahla dolduğu, zihninin açık olduğu, manevi olarak huzura eriştiği bir vakittir. Bu sebeptendir ki hafızlık çalışmalarının da seher vaktinde yapılması tavsiye edilir (Akbak, 2025, s. 214-215).

Seher vakti, Müslümanlar için büyük önem taşır. Bu vakitte sema kapıları açılmış, Allah'ın nimeti kullarının üzerine yağmaktadır. Tövbe edip, bağışlanma dileyenlerin göz yaşlarının sel olduğu, yalvaranların feryatlarının gökleri aştığı, edilen duaların geri çevrilmediği, sabredip boyun bükenlerin sevinç çığlıklarının kulakları deldiği, Allah'ın kuluna en yakın olduğu, oruç tutanlar için sahurun yapıldığı feyizli bir vakittir. Üzüntüsü ve derdi gece boyu süren, sevgilinin hasretinden gözüne uyku girmeyen, ömrünü keder ve ayrılığa adanmış âşıklar da sehere kavuşmayı bekler. Zira seherle birlikte sevgilinin bir bakışına bir sözüne vasıl olacağına inanır.

Seherde gecenin karanlığı kırılmaya, güneş ise kendini göstermeye hazırlanır. Doğada hafif hafif esen bir seher yeli kendini hissettirir. Çiçeklerin üzerine çiy taneleri düşmüş, goncalar açmak için tüm hazırlıklarını tamamlamıştır. Bülbüller ise seherin gelişini haber vermektedir. Tabiat, yeni bir günün başlangıcına gözlerini açmış sabırla güneşin doğuşunu beklemektedir.

Nâ'ilî Kadîm'in aşağıdaki gazeli, divan şiirinde seherin nasıl işlendiğini görmek için güzel bir örnektir:

Çıkmış firâz-ı gül-büne bülbül dem-i seher
Ey nidây-ı saltanat-ı gül dem-i seher

Bir keyf-i tâzedür dile ol mest-i 'işveden
'Özr-i humâr-ı nâz u tegâfûl dem-i seher

Bâg-ı ruhında hem-ser-i zülf olmuş âh-ı dil
Âmîziş eylemiş iki sünbül dem-i seher

Hoşdur çemende bir gül ü bir gül- 'izâr için
Dilde figân hezârda gulgul dem-i seher

Togmaz mı âfitâb-ı kadeh bezme Nâ'ilî
Kâbil midür humâra tahammül dem-i seher

(Nâ'ilî Kadîm Dîvân G55/1-5)

Şair seher vaktinde tabiatla olup bitenleri ve âşığın hallerini anlatmaktadır.

“Bülbül seher vakti gül ağacının üstüne çıkmış. Seher vakti gülün saltanatını seslenir. Seher vakti o işve sarhoşundan, bilmezlikten gelme ve cilve sersemliğinin özrünü dilemek gönle taze bir keyiftir. Gönülümün âhı, yanağının bahçesinde zülfünle eş olmuş. İki sümbül seher vakti birbirine karışmış. Bahçede bir gül ve bir gül yanaklı olduğu için seher vakti bülbülde haykırış gönülde feryat hoştur. Ey Nâ’îlî meclise kadehin güneşi doğmaz mı, seher vakti içkiden sonra gelen baş ağrısına dayanmak mümkün müdür?”

Bülbüller seher vaktinde ötmeye başlar. Bülbül gül ağacına çıkarak gülün yani sevgilinin saltanatını duyurur. Âşık, sevgilinin sürekli naz etmesinden geceleri sehere kadar şarap içer. Seher olduğunda da sarhoşluğun verdiği bir baş ağrısı oluşur ve bunun özrünü dilemek bile âşığa keyif vermektedir. Seher vakti geldiğinde âşığın derdi, üzüntüsü artar ve gönlünden çıkan âhı, feryadı sevgilinin sümbül gibi olan saçlarıyla karışır. Şair seher vaktinde sarhoşluğun verdiği baş ağrısına dayanamaz ve tekrar şarap içmek ister. Seher vaktinde goncaların açmaya başlayıp bülbüllerin ötmesiyle doğa canlanmaya başlar. Sarhoş olan âşığın mahmurluğu üzerindedir. Sevgiliye olan hasreti artıp âhının dumanı bu vakitte gökyüzünü sarar.

Hayâlî gecedен tâ subh olunca oldu efkârum

O hurşîdün mahabbet-nâmesin vird-i seher kıldum

(Hayâlî Bey Dîvân G376/5)

“Hayâlî, gecedен sabaha kadar düşündüm. O güneşin aşk mektubunu seher duası kıldım.”

Hastalık, ateş, dert gibi aşk acısı da geceleri artar. Âşık bu acıdan sabahlara kadar uyuyamaz. Hayâlî de tüm gece uyumaz ve sabaha kadar sevgiliyi düşünür. Âşık seherde sürekli sevgilinin aşk mektubunu okur zira seherde edilen dualar geri çevrilmez. Hayâlî bu mektubu duası yapar ve sevgiliye kavuşmayı bekler. Mihr ile kastedilen sevgilidir ama sevgili söylenmemiştir. Bu sebepten mihr kelimesinde açık istiare vardır.

Tâ gâyet-i şeb fâtiha-i vakt-ı seherdir

Tâ evvel-i ıyd âhir-i mâh-ı ramazandır

(Nef’î Dîvân K9/70)

“Tâ gecenin sonu seher vaktinin başlangıcıdır. Tâ bayramın başlangıcı ramazan ayının sonudur.”

Seher vakti, gecenin son altıda birlik bölümüdür. Gecenin sonun gelmesi demek seher vaktinin başlamasıdır. Ramazan ayının bittiği günün ertesi ise Ramazan Bayramıdır. Beyitte

ramazan ayının bitmesiyle bayramın başlaması dile getirilir. Bir devrin sonunun yeni bir devrin başlangıcı olduğu anlatılır. Ayrıca şair beyitte gecenin sonu seher vaktinin başlangıcıdır diyerek seher vaktinin zamanını belirtmektedir. Evvel ve âhir kelimeleriyle tezat sanatı yapılmıştır.

Gülden kokun alup seher âh etse ahmed derd ile
Bülbül bulunmaz bâğda kim bağı biryân olmamış

(Ahmed Paşa Dîvân G129/8)

“Ahmed, gülden kokunu alıp seher vakti dert ile âh etse bağda bağı yanmamış bülbül kalmaz.”

Sevgiliye hasret olan aşık seher vakti geldiğinde âh etmeye başlar. Çünkü güller seherin gelmesiyle açar ve rüzgâr bu vakitte âşığa gülün kokusunu ulaştırır. Âşık sevgilinin kokusunu alıp âh ettiğinde bu âh seher yeli olup esecek ve bağdaki bütün bülbüller de onun acısını duyacaktır. Âşık âhını mübalağa ile anlatmıştır. Onun âhı bağdaki bütün bülbüllerin bağını yakacak kadar kuvvetlidir.

İdüpdür yine bülbüller meger âh
Ki güller açılı düşdi sehergâh

(Mesîhî Dîvân G206/1)

“Seher vakti geldiğinde güller açıldı. Öyle ki bülbüller yine âh etmektedir.”

Seher vakti geldiğinde güller açmaya başlar, bülbüller ötüşür. Çiy taneleri doğaya düşmektedir. Gül açtığında bülbülün âh etmesinin sebebi güle duyduğu aşktandır. Derdine درمان bulamayan bülbül âh eder. Şair de bülbüllerin âh edip, güllerin açılmasından dolayı seher vaktinin geldiğini söylemektedir.

Bâkî nesîm gibi sebük-hîz olup seher
Gaflet gözini h'vâb-ı girândan uyarı gör

(Bâkî Dîvân G122/8)

“Bâkî! Seher yeli gibi çabuk davranıp gaflet gözünü ağır uykundan uyandır.”

Seher vakti uykuda geçirilmeyecek kadar önemli bir zaman dilimidir. Bâkî de seheri uykuda geçirmek istemez. Çünkü uykuda olan kişinin olup biten hiçbir şeyden haberi yoktur. Bunun için meltem gibi elini çabuk tutup gözünü ağır uykusundan uyandırmak ister.

Ruh-ı yâri esîr-i zülf olan dil-besteler gözler

Gice bî-hâb olup bîmâr olan dâ'im seher gözler

(Şeyhülislâm Yahya Dîvân G121/1)

“Saçının esiri olan âşıklar sevgilinin yanağını gözler. Gece uykusuz olup hasta olan daima seher vaktini gözler.”

Zülf sevgilinin yanaklarında kıvrım kıvrım duran saçıdır. Sevgilinin zülfü âşığı esir eder. Onun tek derdi gül yüzlünün yanağına ulaşmaktır. Âşık için geçmek bilmeyen vakit akşamdır. Akşamları hastalık, dert, üzüntü artar. Aşk derdinden uyuyamayan âşık bir an önce seherin gelmesini bekler. Çünkü seherde iç açıcılık vardır. Bütün dertlerin, hastalıkların dermanı seher vaktidir. Ayrıca gönlü bağılılar derken kastedilen âşıklardır. Açık istiare yapılmıştır.

Dedi ol yâr seher vakti gelem lîk ne sûd

Vakt ma'lûm degül şâm ile birdur seherum

(Fuzûlî Dîvân G187/3)

“O sevgili, seher vakti geleyim dedi. Lakin ne fayda benim için vakit belli olmadığından gece ile seher birdir.”

Sevgili, âşığa seher vakti geleyim diye bir zaman verir. Ancak âşık için seherde birdir akşamda birdir. Âşık artık bu vakitlerin ayrımını yapamamaktadır. O aşk derdiyle kendinden geçmiş meczup olmuştur. O yüzden sevgilinin söylediği zamanın âşık için bir önemi yoktur.

Ol bula 'ıskdan safâ ki isi

Âh-ı şeb nâle-i sehergeh ola

(Ahmedî Dîvân G20/3)

“Gece ah edip seher vakti inleyen o kişi aşktan huzur bulur.”

Aşkından bütün gece âh edip inleyen âşık seher vaktinde de uyumaz ve aşkından feryat etmeye devam ederse bunun sonunda huzur ve mutluluk bulup gerçek aşka ulaşacaktır. Çünkü seher vaktini uyumayıp dua ederek geçiren kişi sonunda bunun mükâfatını alır.

Gün gibi togdî karşudan o meh-likâ seher

Rûşen gözün degil bana ey âşnâ seher

(Hayâlî Bey Dîvân K4/1)

“O ay yüzlü sevgili seher vakti karşıdan güneş gibi doğdu. Ey dost seher, bana gözün aydın değil mi?”

Sevgili güneştir. Sabahın olmasıyla tatlı uykusundan uyanır. Sevgilinin uyanması âşığın onu görme ihtimalini yükseltir. Bu yüzden âşık için seher vakti kutlu bir zamandır. Birinci dizede sevgilinin seher vakti olunca uyanması seherde güneşin doğmasına benzetilmiştir. İkinci dize de ise seherin dost olarak belirtilmesiyle teşhis sanatı yapılmıştır.

Gözün hayâline her gice mest olur Şeyhî

Seher ‘ibâdet ider hoş riyâyî ‘âbiddür

(Şeyhî Dîvân G50/7)

“Şeyhî, her gece gözünün hayaliyle mest olur. Seher vaktinde ibadet eder gerçi o ikiye yüzlü âbiddir.”

Şeyhî sevgilinin gözlerini hayal ederek her gece sarhoş olur, seher vakti geldiğinde ise ibadet eder. Seher vakti feyz dolu bir vakit olduğu için ibadet ile geçirilmelidir. Fakat sarhoş olan birisi ibadet edemez. Şeyhi de bu sebepten kendisine ikiye yüzlü der. Ancak burada bahsedilen gerçek sarhoşluk değildir. Sevgilinin gözünün hayaliyle oluşan bir sarhoşluktur. Şeyhî en sonda kendisine âbid diyerek seher vaktini doğru bir şekilde geçirdiğini belirtir.

Gördüm ol şems-i cemâlini getürdüm salavât

Geldi yüz tutdı ağarmaga sa‘âdet seheri

(Taşlıcalı Yahyâ Bey Dîvân K7/32)

“O güzel yüzünün güneşini gördüm salavât getirdim. Mutluluk seheri geldi aydınlanmaya yüz tuttu.”

Sevgilinin yüzü güneştir. Onu gören âşık seherin geldiğini anlar. Bu yüzden seher vaktinin gelişi âşıktaki mutluluk yaratır. Diğer yandan beyitte tasavvufî bir anlam vardır. Çünkü salavât Hz. Muhammed’i anmak için getirilir. Hz. Muhammed aynı zamanda İslâm’ın güneşidir. Hz. Muhammed’in gelmesiyle her yer aydınlanmaya başlar.

Kosam çemende neşâtı bahârı n'eyleyeyin

Seherde içmez isem yâ humârı n'eyleyeyin

(Hayâlî Bey Dîvân G445/1)

“Sevinci çimende bırakacaksam baharı ne yapayım. Seherde içmeyeceksem mahmurluğu ne yapayım.”

Bütün gece aşk acısından perişan olan âşık gece boyunca içki içer. Sabah olunca da içkiden sebep baş ağrısı ortaya çıkar. Seher vakti ise faziletli olarak görülen ibadetle geçirilmesi gereken bir zaman dilimidir. Lâkin Hayâlî, seherde içmeyecekse baş ağrısına neden tahammül edeceğini söyleyerek bu vakti içki ile geçirdiğini belirtir.

2.2.2. Bâmdâd

Farsça bir kelime olan bâmdâd “sabah, sabahleyin, seher vakti, tan yeri, gün ağarırken, sabahın ilk ışığı, şafak vakti” anlamlarına gelmektedir (Devellioğlu, 2013, s. 79; Steingass, 1975, s. 151-152; Redhouse, 1890, s. 336; Nâcî, 2009, s. 53). Bâmdâdân, bâmdâdî, bâmgâh, bâmgeh şeklinde kullanımları da mevcuttur (Kanar, 2009, s. 320). Ayrıca bâm kelimesinin de yer yer sabah anlamında kullanıldığı görülmektedir.

Berâber olsa hakîkatde cümle-i evkât

‘Azîz olur mı merâtibde bâmdâdî kadar

(Nâ’îlî-i Kadîm Dîvân K37/15)

“Vakitlerin hepsi gerçekte eşit olsaydı mertebelerde seher vakti kadar değerli olur muydu?”

Şair, feyizli bir zaman dilimi olan seher vakti ile bir kıyaslama yapmış ve seherin değerine dikkat çekmiştir. Seher vakti dini hüvüyeti olan bir zaman dilimidir. Gerek Kur’an-ı Kerim’de gerek hadislerde bu zamanın uykuda geçirilmeyecek kadar değerli olduğu, sema kapılarının sonuna kadar açıldığı, duaların geri çevrilmediği görülmektedir. Bu yüzden gerçekte vakitlerin hepsi eşit gibi olsa da mertebe olarak seher vakti daha değerlidir.

Ki cemâl-i bâ-kemâlin zann ederler nâgehân

Âlemi pür nûr edince âfitâb-ı bâmdâd

(Nef'î Dîvân K25/5)

“Sabah güneşi birdenbire âlemi nur ile doldurunca mükemmel güzel yüzün zannederler.”

Güneş, sabah olduğu zaman doğar ve ışığını her yere saçmaya başlar. Şair de sabah güneşinin âlemi nûr ile doldurduğunu, bunu görenlerin de nuru, sevgilinin yüz güzelliği zannedeceklerini söyler. Sevgilinin yüz güzelliği güneşten de nurdan da daha parlaktır. Şair sevgilinin yüz güzelliğini anlatırken mübalağa yapar.

Bâmunda pâsbânıgun itmezse mâh-ı nev

Şâma irişmeye dilerin bâma çıkmaya

(Bâkî Dîvân G474/4)

“Yeni ay, damında bekçiliğini yapmazsa akşama erişmesin, dilerim sabaha çıkmasın.”

Bâkî'nin bu gazelinde ise birinci bâm kelimesi “dam” anlamında kullanılırken ikinci bâm “sabaha” anlamında kullanılmıştır. Şair yeni ayı sevgilinin damında bekçi olarak görür. Eğer ki sevgilinin damından giderse akşama erişmemesi ve sabaha çıkmaması için beddua eder. Şair yeni ayı, bekçi olarak gördüğünden teşhis sanatı yapılmıştır.

2.2.3. Subh

Subh Arapça bir kelime olup “sabaha, sabah vakti” anlamlarına gelmektedir (Devellioğlu, 2013, s. 1120; Nâcî, 2009, s. 623). Divan şiirinde; subh-dem, subh-ı ezel, subh-ı visâl, subh u şam, subh-gâh, subha değin/dek, subh-ı sâdık, subh u gam, nesim-i subh, bâd-ı subh, subh-i visale, subh-ı bahâr, subh-ı devlet, siyâb-ı subh, nikâb-ı subh, âfitâb-ı subh, hâb-ı subh, subh-ı safâ, sâbuh-ı subh, subh-ı hidâyet, subh-ı ‘adl, subh-ı hüsn, subh-ı îyd gibi farklı şekillerde kullanılmaktadır. Seher vakti ile aynı anlamda kullanıldığı da görülür.

“Divan şiirinde sabah hem bir zaman unsuru hem de tabiat hali olarak ele alınır” (Pala, 2002, s. 397). Gece; karanlık, zulüm, dert ile karşılaşırken sabah; aydınlık, iç açıcılık ve huzurdur. Sevgilinin yüzü sabah ve seherdir. Sabahın aydınlık olmasının sebebi sevgilinin gül yüzüdür. Özellikle bahar sabahının güzelliği sevgiliden kaynaklıdır. Âşık sabah olunca sevgiliyi göreceği ona kavuşacağı için sabahı sabırsızlıkla bekler bir an önce gelmesini ister.

Ta'al'llah bu ne yüzdür ki her subh

Gün anun şu'lesinden nûr alur vâm

(Ahmedî Dîvân TB4-3/2)

“Allah'ım bu ne yüzdür ki güneş her sabah onun ışığında nur borç alır.”

Güneş, her sabah sevgilinin yüzünün şulesinden borç olarak nur almaktadır. Yani günü aydınlatan, sabahı sabah yapan, ışık veren sevgilinin yüzüdür. Sevgilinin yüzünün ışığı güneşten üstün tutulmuştur. Borç almak insana ait bir özellik olduğundan güneşin sevgilinin yüzüne borç alması teşhis sanatıdır.

Bülbülüm tâ subh olunca âh u efgândur işüm

Çünkü ol serv-i semen gülzârı gördüm bir nazar

(Muhibbî Dîvân G1003/2)

“Bülbülüm, sabah oluncaya kadar âh ve feryattır işim. Çünkü bir an o yasemin kokulu serviye, gül bahçesini gördüm.”

Bülbül (âşık), sabaha kadar âh ve figan eder çünkü bir an o serviye ve yasemin kokulu gül bahçesini görmüştür. Bülbülün şakıması baharın gelişini haber vermektedir. Baharla birlikte sevgiliye kavuşacağını hayal eden bülbülün ötüşleri onun âhıdır. Keder ve özlem dolu âşık bütün gece âh eder. Onun âhı ancak sabah olunca biter hatta bazen sabah bile inlemeyip feryat etmeyi sürdürür. Bülbül-servi-semen-gülzâr arasında tenasüp sanatı vardır.

Nefes mihründen urdı sıdk-ıla subh

Cihân uş rûşen ol nûr u safâdan

(Ahmedî Dîvân G480/2)

“(Sevgili), sabah vakti sadakatle aşk ile nefes verdi. Dünya nur ve parlaklıktan şimdi bir an aydınlandı.”

Sabah vakti geldiğinde dünyanın aydınlanmasını sağlayan sevgilinin aşkıyla verdiği nefestir. Sevgili sadık bir dost gibi dünyanın aydınlanmasını sağlamıştır. Bu onun her sabah

uyanarak yüzünü göstermesinden kaynaklıdır. Âşık için güneşin doğması dünyanın ılık içinde olması sevgilinin uykusundan uyanmasına bağlıdır. Âşığa göre dünyayı aydınlatan ılık veren güneş değil sevgilidir. Mihr-rûşen-nûr-safâ kelimeleriyle tenasüp yapılmıştır.

Leyletü'l-Kadrün sevâdudur libâsun fi'l-mesel

Subh-ı sâdıkdur cemâlün sanki ey şems-i duhâ

(Taşlıcalı Yahyâ Bey Dîvân G5/2)

“Ey kuşluk vakti güneşi! Sanki, elbisenin siyahlığı Kadir Gecesi, güzel yüzün subh-ı sâdıktır.”

Sabah güneşine benzeyen sevgili görüldüğünde onun cemâli, subh-ı sâdık olur. Burada şair subh-ı sadık tamlaması ile sevgilinin güzelliğinin geçici olmadığını, bu güzelliğin hep devam edeceğini vurgulamak istemiştir. Sevgilinin yüzünün güzelliği gerçek sabahıdır. Bir kandırmaca, yalan yoktur. Güneşe seslenerek nida sanatı yapılmıştır.

Âşık-i sâdıktır izhâr-i gam eyler her seher

Âh ile halkı yukusundan kılur bîdâr subh

(Fuzûlî Dîvân G55/6)

“Sabah, gamını gösteren sadık âşıktır. Her seher âh ile halkı uykusundan uyandırır.”

Şair, sabahı gamını gösteren sâdık âşık olarak görür. Çünkü her günün bir sabahı vardır. Sabah, güneşin doğmasıyla başlar. Güneşe göre yaşayan Osmanlı toplumu da sabah olunca uyanır. Şair ise seher vaktinde âh etmektedir. Bu feryadı sabaha kadar sürmüş ve insanları uyandırmıştır.

Esdi nesîm-i nev-bahâr açıldı güller subh dem

Açsın bizim de gönlümüz sâkî meded sun câm-ı Cem

(Nefî Dîvân K15/1)

“Sabah vakti ilkbahar rüzgârı esti, güller açıldı. Sâki yetiş! Şarabı uzat bizim de gönlümüz açsın.”

Sabah vakti ilkbahar rüzgarının esmesiyle güller açar. Bahar ile birlikte mutluluk, neşe gelir, insanın gönlü açılır. Bu ana ise sabah vakti şahit olunur. Baharın getirdiği neşe, eğlence meclislerinin de kapısını aralamıştır. Âşığın gönlünü açacak olan da içeceği şaraptır. Şairin sâkiye seslenmesi nida sanatıdır. Birinci dizede nesîm-i nev-bahar ve gül arasında ikinci dizede sâkî ve câm-ı cem arasında tenasüp sanatı vardır.

Subh-dem pâşâ-yı ‘âdilden münevver oldu milk

Oldu zâyil zulmet-i şeb saldı pertev âftâb

(Fuzûlî Dîvân K14-10/5)

“Sabah vakti, adaletli paşanın adaletiyle ülke aydınlandı. Güneş ışığını saldı, gecenin karanlığı kayboldu.”

Sabah vakti güneşin doğması, âdil paşanın adaleti sağlamasıyla olmuştur. Bu adalet karanlığı götürmüş yerine aydınlığı getirmiştir. Burada aydınlık ve sabah adalet ile karanlık ve gece ise zulüm ile özdeşleşmektedir. Şair sabahı adalet ile özdeşleştirerek sabaha olumlu bir anlam yüklemiştir. Sabah; gecenin, eziyetin bittiği, iç açıcılığın, güzelliğin, neşenin geldiği nurlu bir vakittir. Subh-münevver-pertev-âftâb arasında tenasüp sanatı vardır.

Ney gibi bil bagladum efgâna her dem subh u şâm

Her gice tâ subh olunca inlerem san ‘andelîb

(Muhibbî Dîvân G191/2)

“Her an sabah ve akşam ney gibi feryada bağladım. Her gece sabah oluncaya kadar bülbül gibi inlerim.”

Şair kendini sabah akşam feryat etmeye bağlamış ve bu durumdan da bir beklentisi vardır. Bunun için de sesi inlemeye benzeyen ney benzetmesini kullanır. Her gece bülbül gibi inleyen âşığın feryadı sabah olunca son bulmaktadır. Çünkü sabahta ferahlık vardır. Seherle birlikte sevgiliyi görme ümidi daha da artar.

Yüzüne karşı ölmeg için cân virür Mesîh

Ol derdmende hoş gelür ey mâh h^vâb-ı subh

(Mesîhî Dîvân G29/5)

“Mesîhi, yüzüne bakarak ölmek için can atar. Ey ay! Sabah uykusu o dertliye hoş gelir.”

Âşık “Ey ay!” diyerek sevgiliye seslenir. Burada açık istiare yapılmıştır. Mesîhi sevgilinin ay yüzüne kavuşmak ister. Bunun için gerekirse canını bile verir. Sevgiliye kavuşamayan âşık gece boyunca dert içindedir. Sabaha kadar aşk acısından ağlayıp inler, gözüne uyku girmez. Bütün gece uyuyamayan âşık sabahın olmasıyla yorgun düşüp uyur. Bu sabah uykusu ise âşığa iyi gelir.

Subh-dem zülfün dağıt yâ şâm ‘arz-ı ‘ârız et

Koyma subh u şâm arasında tarîk-ı ihtilâf

(Fuzûlî Dîvân G144/3)

“Sabah vakti zülfünü dağıt ya da gece yanağını göster. Sabah ile akşam arasında ayrılık yolu koyma.”

Güneş ve ışığını güneşten alan ay, sevgilinin yüzüdür. Güneş sabah doğup etrafı aydınlatır, ay ise gece doğar ve yine aydınlık verir.

Şâir sabah vakti sevgilinin yüzünü gösterip saçının karanlığını dağıtmasını ya da geceleri yanağını gösterip geceyi aydınlatmasını ister. Böylelikle gündüz ve gece arasındaki ayrım kalkacaktır.

Subhun safâsı benzeye didüm cemâlüne

B’illah kim anda bulımadum ol safâyı ben

(Ahmedî Dîvân G475/4)

“Sabahın parlaklığı güzel yüzüne benzer dedim. Ancak o parlaklığı valla onda bulamadım.”

Âşık sevgilinin yüzünü sabaha benzetir ama sevgilinin yüzünde bulduğu safâyı sabah vaktinde bulamaz. Çünkü onun yüz güzelliği sabahtan daha parlaktır. Şair de bu durumu mübalağa ile anlatır.

Eşi” a bâl ü per oldı güneş zeyn itdi etrâfın

İrem tâvûsı gibi subh-dem gösterdi cevânı

(Bâkî Dîvân K14/3)

“Güneş etrafını süsledi, ışıklar kolu ve kanadı oldu. Sabah vakti gezinen İrem tâvûsu gibi gezindi.”

Seherde hava ne tam aydınlıktır ne de tam manasıyla karanlıktır. Güneşin doğmak üzere olduğu daha çok alaca bir görünümün ortaya çıktığı vakittir. Tavus kuşu da kuyruğu itibariyle rengarenk ve parlaktır. Bu yüzden güneş, seher vaktinde renkli ve parlak kuyruğunu açıp gezinen cennet tavusuna benzetilmiştir. Kolunu kanadını açıp dolaşan tavus gibi güneşte doğup ışığını saçarak etrafı süsleyecektir.

Öldürür her şeb beni hicrân-ı yâr illâ yine

Dirgürür her subh-dem kûyından uğrayan nesîm

(Ahmed Paşa Dîvân G204/5)

“Sevgilinin hasreti beni her gece öldürür. Ancak her sabah vakti mahallesinden gelen nesim yine diriltir.”

Âşığı her gece öldüren sevgilinin ayrılığıdır. Fakat onu her sabah diriltten yine sevgiliden esen rüzgardır. Gece aşk acısının, hastalığın, zulmün başladığı bir vakittir. Âşık da gece olunca sevgiliden uzak kalır ve bu ayrılık onu bitirir, öldürür. Aydınlığın, canlılığın, huzurun kendini gösterdiği vakitte sabahdır. Sabahın olmasıyla sevgiliden esen rüzgâr ölen âşığı diriltir. Sevgiliden esen rüzgârın âşığı diriltmesi sebebiyle burada Hz. İsa’ya telmihte bulunulur.

Giceler ‘ayş u safâ-yı çeng ü nây olmaz ‘aceb

Subh-dem Bâkî derûn-ı dilden istigfârı gör

(Bâkî Dîvân G71/7)

“Bâkî! Geceleri saz ve çengi eğlencesi ve zevki olmaz mı? Sabah vakti gönül bağrından tövbe etmeyi gör.”

Baki gece çalgı ve ney eğlencesine şaşırılmaması gerektiğini, seher vakti gönülden tövbe edildiğini söyler. Şair subh-dem diye seher vaktini kastetmektedir. Zira seher duaların geri

çevrilmediği, tövbelerin kabul olduğu feyz dolu uğurlu ve bereketli bir vakittir. Bâkî’de gece eğlense dahi seher vakti geldiğinde gönülden tövbe ettiğini dile getirerek seher vaktinin dinî açıdan önemine dikkat çekmiştir. Beyitte soru soran şair istifham sanatını kullanmıştır.

Şebgûn saçunı eyleme ey meh nikâb-ı subh

Toğsun bu kara günlüye ol âfitâb-ı subh

(Mesîhî Dîvân G29/1)

“Ey ay! Siyah saçını sabah örtüsü eyleme. O sabah güneşi bu kara günlüye doğsun.”

Mesîhî ay diye sevgiliye seslenir. Ayın sabah kaybolmasını sevgilinin siyah saçını sabah örtüsü yapıp yüzünü kapatması olarak anlatır. Burada sabah örtüsü diyerek kastedilen sevgilinin saçlarıdır. Âşık sevgilinin yüzünü kapatmasını istemez. Zaten gece ayrılık acısıyla doludur. Sabah güneşinin kara bahtlıya (kendisine) doğmasını ister. Sevgilinin yüzünü görünce bahtı açılacaktır. Ay ve kara günlü benzetmelerinde açık istiare yapılmıştır.

Ey felek dervâzesin açma dem-i subhun sakın

Bir gece ger sarulam ben haste-dil ‘uryân ana

(Hayâlî Bey Dîvân G6/2)

“Ey felek! Sakın sabah vaktinin kapısını açma. Ben gönlü yaralı belki bir gece ona çıplak sarılırım.”

Genellikle geceyi ayrılık acısıyla geçiren âşık bir an önce sabah olup sevgiliyi görmek ister. Ancak Hayâlî’nin bu beytinde durum tam tersidir. Feleğe seslenen âşık olur da geceyi sevgiliyle geçirirse sabah vaktinin kapısını açmamasını ister. Çünkü bu durumda onun için sabah geceye dönecektir. “Ey felek” ifadesiyle nida sanatı yapılmıştır. Felek sabahın kapısını açması yönüyle kişileştirilmiştir.

Battı encum çıktı gun yâ bir esîr-i ‘ışkdur

Tökdi dürr-i eşk çekdi âh-i âtes-bâr subh

(Fuzûlî Dîvân G55/2)

“Sabah aşk esiridir. Yıldızlar battı güneş çıktı. Ateş saçan âhını çekince gözyaşı incisi döküldü.”

Sabah olunca gökyüzündeki yıldızlar gider ve güneş ortaya çıkar. Şair burada yıldızların batmasını aşk esiri olan sabahın döktüğü gözyaşı incisiyle, güneşin doğmasını da ateş yağdıran bir ah çekmesi ile ilişkilendirmiştir. Yani güneşin doğup ışınlarının dünyaya gelmeye başlaması ateş saçan âha (oka) benzetilmiş ve mübalağa yapılmıştır. Sabah ile de teşhis sanatı yapılmıştır.

2.2.4. Şafak

Şafak “güneş doğmadan önceki alacalık, akşam alacakaranlığı, sabah alacakaranlığı, güneş battıktan sonra ufukta beliren kızılık, güneş doğmadan önce ufukta beliren aydınlık” demektir (Devellioğlu, 2013, s. 1137; Redhouse, 1890, s. 1129; Tulum, 2013, s. 357). Şafak vaktinde gökyüzünde birçok renk bir araya gelerek bir alacalık oluşturur. Gecedan kalan siyahlık ile günün aydınlanmaya başlamasıyla oluşan beyazlığın arasına yavaş yavaş giren güneş bir kızılık ortaya çıkarır.

Şafak divan şiirinde yer yer zaman unsuru olarak kullanılsa da daha çok rengi itibariyle şiirde yer alır. “Şarap, kanlı gözyaşı, âhın dumanı, kına, dudak, yanak, ateş, gülistân, gül, lale, yara” gibi unsurlar kırmızı-kızıl renkte olmaları sebebiyle şafak ile ilgi kurularak kullanılır.

Nukl encüm mey şafak sâgar hilâl ü sâki hûr

Kehkeşân tahte-i pişhûn [u] felek mey-hânedür

(Mesîhî Dîvân G85/2)

“Yıldızlar meze, şafak şarap, hilal kadeh ve huri sâki, samanyolu tahtadan bir sofraya ve felek meyhanedir.”

Mesîhî bu beytinde kâinatı iştret sofrası gibi vermiştir. Felek meyhaneye, galaksi tahtadan bir sofraya, huri sâkiye, hilal kadehe, şafak şaraba, yıldızlar ise mezelere benzetilmiştir. Burada şafağın rengi itibariyle şaraba benzetildiğini görmekteyiz. Encüm-kehkeşân, şafak, hilâl-felek ve sâki-meyhâne arasında leff-ü neşr vardır. Nukl-sâgar-tatta-i pişhûn-sâki-meyhâne arasında ve encüm-şafak-hilâl-kehkeşân-felek arasında tenasüp sanatı vardır.

Gözüm yaşını âhum şefkatinden

Çıkardı göklere adı şafakdur

(Şeyhî Dîvân G44/4)

“Âhım şefkatinden gözümün yaşını göklere çıkardı. Adı da şafaktır.”

Aşk acısından muzdarip olan âşık gece boyunca ağlayıp sızlanır ve âh eder. Âşığın bu âhının dumanı göklere kadar çıkar. Âşığa şefkat gösteren âhı göz yaşlarını da beraberinde götürür. Şair göz yaşlarını şafak olarak adlandırır çünkü sürekli ağlamaktan artık göz yaşları bitmiştir ve bunun yerine kan ağlamaktadır. Şafak vaktindeki gökyüzünün kızıl renkte olmasının sebebi de âşığın kanlı göz yaşlarıdır.

Şeyhî başka bir beytinde yine şafağın kızılığını kanlı gözyaşlarına bağlar.

Kan döker şâm u seher mihr ile şefkatden şafak

Yummaz yıldızlar gözin feryâd u âhumdan benüm

(Şeyhî Dîvân G117/2)

“Şafak, sevgi ve merhametten sabah akşam kanlı gözyaşı döker. Benim feryat ve âhımdan ise yıldızlar gözünü yummaz.”

Âşık, şafağın da kendisi gibi aşkı için kan ağladığını bu yüzden kızıl olduğunu düşünür. Şâm u seher kan döker derken şafak vaktinin hem gün batımı hem de gün doğumu zamanı kastedilmiştir. Yani gecede gündüzde kan ağlanmaktadır. Mihr kelimesi uzak anlamı kastedilerek tevriyeli kullanılmıştır. Şâm-seher-şafak-yıldız arasında ve feryâd-âh arasında tenasüp vardır. Şafak, gözyaşı döktü ifadesiyle teşhis sanatı yapılmıştır.

Sandum ki çıkâr mihr-i cihân-tâb şafakdan

Gördükde şehâ ‘aks-i ‘izârün mül içinde

(Neşâtî Dîvân G119/2)

“Ey sevgili! Şarabın içinde yanağının yansımasını görünce sandım ki cihanı aydınlatan güneş şafaktan çıkar.”

Şarabı çok içen âşık kadehindeki şarapta sevgilinin yanağının yansımasını görür. Bu da âşıktaki şafak vaktinde dünyayı aydınlatan güneşin doğuşunu hatırlatır. Şarap rengi dolayısıyla şafak zamanındaki gökyüzüne benzetilir. Burada da yine şafağın zaman unsuru olarak değil de

rengi itibariyle kullanıldığı görülür. Mihr-cihân-şafak arasında tenasüp vardır. Şair “ey sevgili!” ifadesinde nida sanatını kullanmıştır.

Düşse şafak yerine lebün ‘aksi nâ-gehân

Fî’l-hâl ola bu nüh felek-i bî-karâr la ‘l

(Ahmed Paşa Dîvân K10/3)

“Şafak yerine ansızın dudağının yansıması düşse bu durmadan dönen dokuz katlı felek o anda kırmızı taş kesilir.”

Âşık şafak vakti kırmızılığını sevgilinin dudağının kırmızılığına benzetir. Şafak yerine dudağının aksi düşse gökyüzünün kıpkırmızı lal kesileceğini söyler. Yani sevgilinin dudağının kırmızılığı öyle kuvvetlidir ki sadece yansıması düşse bile felek o anda lâ’l kesilir ve dönmeyi bırakır.

Çeşm-i pür-hûnumda ebrûnun hayâlî bî-gümân

Mâh-ı nevdir kim şafak içinde olmuştur ‘ıyân

(Hayâlî Bey Dîvân G413/1)

“Şüphesiz kanlı gözümde kaşının hayali, şafak vaktinde gözle görülür hilaldir.”

Şair kanlı gözlerini şafak vaktindeki kızıl gökyüzüne, sevgilinin kaşlarını da hilale benzetir. Yani şafak vaktinde oluşan hilalden bahsedilmektedir. Divan şiirinde “hilal göründü” deyimini ramazan ayının geleceğini haber verir (Yücel, 1998, s. 4-5). Bu durumda şafak vakti hem tabiat unsuru hem de zaman unsuru olarak ele alınmıştır.

Her muharrem mâh-ı nev toğsa şafakdan yâ hüseyin

Çeşmime hûn-ı ciger dökmek olupdur farz-ı ‘ayn

(Hayâlî Bey Dîvân G415/1)

“Ey Hüseyin! Her Muharrem şafakta yeni ay doğsa ciğer kanı dökmek gözüme farz olur.”

Hayâli bu beytinde de Muharrem ayında şafak vakti geldiğinde yeni ayın doğmasını ve bunun sonucunda kanlı gözyaşı dökmesinin şart olduğunu söyler. Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinden dolayı muharrem ayının 10'u Müslümanlar için matem günü olmuştur. Şair de bu zamandaki üzüntüsünü anlatmak için kanlı gözyaşı döktüğünü söyler. Şafak vakti, zamanı ifade edecek şekilde kullanılmıştır. Beyitte nida sanatına yer verilmiştir.

Şafak mı şebde ya hattında rûy-ı âl midir

Subuh sitâresi mi gerdeninde hâl midir

(Nedim Dîvân G34/2)

“Şafak gecede mi yoksa kırmızı yanağının çizgisinde midir? Gerdanındaki sabah yıldızı mı yoksa ben midir?”

Gecenin karanlığında doğmaya başlayan güneş sevgilinin siyah tüyleri arasındaki al yanağı gibi görülür. Şair sevgilinin yüzündeki bu allığı şafağa benzetir. Sabah yıldızı, şafak vaktinde ortaya çıkar. Yani şairin çizmiş olduğu tabloda şafak vaktinde gökyüzü kıızıdır ve sabah yıldızı ortaya çıkmıştır. Sevgilinin yanağındaki allık şafak vakti, gerdanındaki ben de sabah yıldızıdır. Ancak ben kelimesi tevriyeli olarak kullanılmıştır.

Şafak u mâhı gören şöyle sanır kim zen-i dehr

Payına yaktı hınâ sâkına taktı halhâl

(Necâtî Bey Dîvân K16/8)

“Şafak ve ayı gören, felek kocakarisı ayağına kına yaktı, bacağına halhal taktı sanır.”

Âşık sevgilinin ayağına yaktığı kınayı rengi itibariyle şafağa, ayak bileğindeki halhalı da şeklinden dolayı aya benzetir.

Mâh-i nevdür bilmezem tâbân şafakdan yoksa kim

Kana batmış nevk-i şemşîr-i emîr-i nâm-dâr

(Fuzûlî Dîvân K37/7)

“Meşhur padişahın kılıcının sivri ucu sanki kana batmış şafak vaktinde parlayan hilaldir.”

Fuzuli ise yeni ayı devlet büyüğünün kılıcına üzerindeki kanı da gökyüzündeki kızılığa benzetir. Şafak vaktinde yeni ayın parlaması gibi kanların içinden de kılıç parlamaktadır. Mâh-ı nev, tâbân arasında ve şafak, kan arasında tenasüp vardır.

Perveriş bulmağ için çarh-ı şafak lâlesini

Bağına dikmeği çokdan beri eyler tahmîn

(Nedim Dîvân K26/6)

“Şafak feleğinin lâlesini yetiştirmesi için sevgilinin bahçesine dikmeyi çoktandır tahmin eder.”

Nedim şafağın kızılığ ile lâlenin kırmızılığı arasında ilgi kurmuştur. Şafak lâlesi diyerek de gece içilen şaraba gönderme yapmış ve lâle şeklinden dolayı kadeh, şafakta rengi sebebiyle şarap olarak düşünülmüştür.

2.2.5. Fecir

Fecir kelimesi sözlükte “sabahın pek erken vakti, güneş doğmadan evvel ufki şarkîde peyda olan kızılık, tan vakti, şafak vakti, tan ağartısı” anlamlarına gelmektedir (Sami, 2019, s. 340; Redhouse, 1890, s. 1366; Kanar, 2009, s. 945; Nâcî, 2009, s. 152).

Fecir, Kur'an-ı Kerim'in 89. Suresi olup “tan yerinin ağardı vakit” anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca Bakara Suresi 187. Ayette “...Fecrin beyaz ipliği siyah iplikten sizce seçilinceye kadar yiyin için, sonra da ertesi geceye kadar orucu tam tutun...” Buyrulmaktadır. (Yazır, 1935, s. 669) Yani fecir vaktinde, sabah namazı vaktinin girdiği, sahur vaktinin ise bittiği anlaşılmaktadır.

Bir zaman dilimi olan fecir, “fecd-i kâzip” ve “fecd-i sâdık” olarak ikiye ayrılır. Fecd-i kâzip, sabaha doğru tan yerinden yükselen geçici beyazlıktır. Bu beyazlığın ardından tekrar karanlık oluşur ve bu yüzden gecenin bir bölümü olarak görülür. “Birinci fecir, yalancı fecir” şeklinde anılır. Fecd-i sâdık ise tan yeri boyunca yayılan gittikçe genişleyen beyazlıktır. Sabah namazı ve oruç bu fecir vaktinde başlar. Bu sebepten “ikinci fecir, gerçek fecir” olarak adlandırılır (Çiçek, 2023, s. 286-287).

Divan şiirinde ise hem vakit anlamında hem de sevgili benzetmeleri için kullanılır.

Fecr oldu âşikâr sefid ü siyâh ü sürh

Çarh oldu pür nigâr sefid ü siyâh ü sürh

(Şeyh Gâlib Dîvân G34/1)

“Fecir bâriz beyaz ve siyah ve kırmızı oldu. Gökyüzü beyaz ve siyah ve kırmızı boya dolu oldu.”

Şeyh Gâlib’in bu beytinde fecr zaman unsuru olarak kullanılmıştır. Hatta şair, fecir vaktinin beyaz, siyah ve kırmızı olarak görüldüğünü, feleğin beyaz, siyah ve kırmızı ile dolduğunu söyleyerek adeta fecir vaktindeki gökyüzünün resmini çizer.

Bu ne ma ‘nî bu ne sûret bu ne âyet bu ne sûre

Teni fecr ü saçı leyl ü yüzi şems ü lebi kevser

(Ahmedî Dîvân Z4/4)

“Bu ne mâni bu ne şekil bu ne ayet bu ne sure, teni fecir ve saçı gece ve yüzü güneş ve dudağı kevser.”

Âşık sevgilinin tenini fecre benzettir. Sevgilinin teni parlak, aydınlık olması sebebiyle bazen ay ışığına bazen güneşe bazen de fecre benzetilir. Saçları siyah renginden geceye, yüzü aydınlık ve parlak olmasından dolayı güneşe benzetilir. Güneş seher karanlığının içinden doğmaya başlar, sevgilinin yüzü de siyah saçlarının arasından çıkan aydınlıktır. Dudağı ise o kadar tatlıdır ki cennette bulunan baldan tatlı olan suya yani kevsere benzetilir. Ahmedî sevgiliyi övdüğü bu beytinde mübalağa sanatını kullanmıştır.

Bu cân dudaguna kevser yüzüne dir ve’l-fecr

Gönül yanaguna Tâ-hâ dir ü sana Y-sîn

(Ahmedî Dîvân G509/6)

“Bu gönül, dudağına Kevser, yüzüne Ve’l-fecirdir. Gönül, yanağına Tâ-hâ ve sana Yasindir.”

Ahmedî bu seferde sevgilinin yüzünü Ve'l-fecr Suresine benzetir. Çünkü Fecr Suresini okuyan kişiye kıyamet günü nur olur, günahları bağışlanır. Âşıkta bu sureyi okurcasına sevgilinin yüzüne bakar ve sevgilinin yüzünün nurundan faydalanır. Sûre olmaları sebebiyle Kevser, Ve'l-fecr, Tâ-hâ, Yasîn arasında tenasüp vardır.

Çü oldı çeşme-i hûrşîd-i münfecir fecre

Reşâş-ı nûr ile toldı sipihr ser-tâ-ser

(Âşık Çelebi Dîvân K14/4)

“Fecre doğan güneşin kaynağı (sen) olduğundan gökyüzü baştan başa nur çisentisi ile doldu.”

Fecir vakti güneşin doğmaya başladığı zamandır ve sevgili de bu zaman diliminde uyanır. Âşık Çelebi de beyitte, güneşin kaynağının sevgili olduğunu bu yüzden de gökyüzünün nur çisentisi ile dolduğunu söyler. Fecir, vakit anlamında kullanılmıştır.

Tefe”ül itdi ol dem çarh-ı pür-zecr

Açıldı tâli’inde Sûre-i Fecr

(Mesîhî Dîvân Ş1/46)

“O zaman zalim felek tefe”ül baktı. Fecir suresiyle tâlihi açıldı.”

Felek eziyetin, sıkıntının, kederin olduğu bir yerdir. Seherde Fecir Suresini okuyarak tâlihi açılacaktır. Yani tâlihinin açılmasını Fecr Suresine bağlamaktadır. Felek kelimesi tevriyeli kullanılmıştır. Feleği şairin bahtı olarak düşündüğümüzde eziyet dolu bahtını seherde uğurlu sayar ve tâlihinin açılmasını bekler.

Karîb oldı çü vakt-i tulû’-ı fecr mesîb

Dem urdı âh-ı nedâmet misâl-i bâd-i seher

(Âşık Çelebi Dîvân K14/263)

“Yaşlılık fecrin doğuş vakti gibi yaklaştığından pişmanlık âhı seher rüzgârı gibi esti.”

Şair yaşıllığın fecrin doğuş vakti gibi yakın olmasından yakınır. Burada da fecir zaman anlamında kullanılmıştır.

Yüzün Nev-rûz u saçundur şeb-i Kadr

Kaşun mihrâbı “Hattâ matla‘ ıl-fecr”

(Ahmedî Dîvân G251/2)

“Yüzün Nevruz ve saçın Kadir gecesidir. Kaşın mihrap hatta fecrin doğuş yeridir.”

Ahmedî sevgilinin yüzünü ilkbaharın başlangıcı kabul edilen, ışığı ve parlaklığı çağrıştıran Nevruz’a benzetir. Saçları hem siyah hem de kıymetli olması bakımından Kadir gecesidir. Sevgilinin kaşını fecrin doğuşuna benzetir. Şair başta sevgilinin kaşını mihraba benzetir. Fakat sonrasında mihraptan da yüksek olan fecrin doğuşuna benzetir. Şairin mübalağa sanatını kullanarak sevgiliyi övdüğü görülmektedir.

2.2.6. Tan

Tan Türkçe bir kelime olup “sabah, çın sabah, fecir, şafak, sabah vakti” anlamlarına gelir (Sami, 2019, s. 1177; Kâşgarlı, 2013, s. 355).

Divan şiirinde hem zaman anlamında hem de tan yeli şeklinde kullanılır. Tan yeli, tan vaktinde esen rüzgardır.

Ol ki tan yeli şeb-i zülfinde olur müşk-rîz

Tan mı ben anuñ hevâ-yı kaddine etsem heves

(Ahmed Paşa Dîvân G127/7)

“O tan yeli saçının gecesinde misk saçır. Ben onun boyunun hevesine meyletsem şaşılır mı?”

Alacakaranlıkta tan yeli sevgilinin siyah saçlarından misk kokusu saçır. Bu rüzgâr çoğunlukla sevgilinin saçlarıyla ilişkilendirilir. Sevgilinin saçlarını dağıtıp güzel kokuların yayılmasını sağlar. Beyitte istifham sanatı vardır.

Tan yeli zülfün güzer etdükce şanuram

Çinden katâr-ı kâfile-i müşk-i ter çıkar

(Ahmed Paşa Dîvân G68/7)

“Sanırım tan yeli zülfünü geçtikçe Çin’den taze misk taşıyan kâfile katarı çıkar.”

Ahmed Paşa bu beyitte de sevgilinin saçlarının misk kokusunun taşıyıcısı olarak tan yelini görür.

Her iki satr araları bi-gümân

Tan yirine döndi nihân u ‘ayân

(Taşlıcalı Yahyâ Bey Dîvân M1/9)

“Her iki satır araları şüphesiz gizli ve açık tan yerine döndü.”

Tan vaktinde hava hem biraz aydınlık hem de karanlıktır. Şiirdeki gizlilik ve açıklık tan yerine benzetilir. Çünkü ne tam manasıyla gizlilik vardır ne de tam manasıyla açıklık vardır. Nihân ve ‘ayân arasında tezat vardır.

Tan yirine döndi ağarmağa yüz tutdı sakal

Zulmetüm nûr ile tagıldı iki yıldan beri

(Taşlıcalı Yahyâ Bey Dîvân G469/2)

“Sakallarım iki yıldan beri ağarmaya yüz tuttu. Karanlığım nur ile dağıldı tan yerine döndü.”

Taşlıcalı Yahyâ, bu beytinde de ağarmaya başlayan sakalını tan yerine benzetir. Zira tan vaktinde gökyüzü hem beyaz hem siyahtır. Sakallarında oluşan beyazlığı nura benzetir.

İrişdi şeyb agarup ser döküldi gözden nûr

Şeb-i şitâda tan agaracak togar Ülker

(Âşık Çelebi Dîvân K14/257)

“İhtiyarlık gelince baş ağarıp gözden nur döküldü. Nitekim kış gecesinde tan ağarınca Ülker doğar.”

İhtiyarlığın gelmesi kış gecesinin gelmesine, saçların ağarması tan vaktindeki gökyüzüne, gözden döküne yaşlar ise ortaya çıkacak olan Ülker yıldızına benzetilir. “Tan” kelimesi “tan ağarması” şeklinde “tan yerinin ağarması yani şafağın sökmesi” anlamında kullanılmıştır.

Geldi getirdi tan yeli Ka’be selâmını

Ya’ni ol âsitân-ı mükerrerrem peyâmını

(Necâtî Bey Divân G627/1)

“Tan yeli geldi Ka’be selamını yani o yüce eşiğin haberini getirdi.”

Tan yeli bu sefer de habercidir. Kâbe’den esen rüzgâr oradan selam getirir. Kâbe sevgili olarak düşünüldüğünde ise sevgilinin semtinden haber getirdiği anlamı çıkar.

Seher ve seher yerine kullanılan bâmdâd, fecir, şafak, subh, tan kelimelerinin zaman dilimlerine bakacak olursak; seher vakti fecir vaktinden bir önceki zamanı, şafak vakti fecir vaktinin sonlarını ve sabah vaktinin başını, sabah vakti güneşin doğmasına en yakın olan zamandan başlayıp güneşin doğdu zamanı kapsamaktadır. Ama Divan Şiirinde şairler bu ince detaylara inmeden hepsini birbirinin yerine kullanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEHER VAKTİNDE EVREN

3.1. Seher Vaktinin Kozmik Unsurlarla Olan İlgisi

Seher vaktinde gökyüzü ne tam manasıyla karalıktır ne de tam manasıyla aydınlıktır. Yıldızlar gökyüzünden yavaş yavaş kaybolurken Güneş doğmak üzeredir. Sabah yıldızı olarak adlandırılan Zühre de bu zaman diliminde ortaya çıkar.

3.1.1. Gökyüzü

Felek; gök, semâ, tâlih, baht, kader anlamlarına gelir. Çoğulu elfâktır. Dünyayı dokuz felek çevreler. Bunlar, iç içe geçmiş şekilde soğan zarı gibi dünyayı çevrelemiştir ve dünya göğünden başlamak üzere sırasıyla Utarid, Zühre, Şems, Mirrih, Müşteri, Zühâl gezegenleri bulunur. Sekizinci felek sabit yıldızlar ve burçlar feleğidir. En üstte de Atlas yer alır (Pala, 2002, s. 159).

Taranan divanlarda gökyüzü genellikle felek ve çarh ile anılır. Daha çok rengi dolayısıyla şiire konu edilmiştir.

Germdur şâm ü seher mihrunle çarh-ı lâciverd

Geh sirişk-i al eder izhâr geh ruhsâr-ı zerd

(Fuzûlî Dîvân G61/1)

“Bu lacivert gökyüzü gece gündüz senin sevginle yanıyor. Bazen kırmızı gözyaşı bazen sarı yüz gösteriyor.”

Sabah akşam lacivert gökyüzü güneşle yanmaktadır. Şair güneşin şafak vaktinde kırmızı öğlene doğru ise sarı renkte olmasını, bazen kırmızı gözyaşı bazen de sarı yüz gösterdiğini söyleyerek anlatmaktadır. Mihr kelimesi hem “güneş” hem de “sevgi” anlamında kullanıldığı için tevriye sanatı yapılmıştır. Âşık sevgiliye duyduğu sevgiden dolayı bazen kanlı gözyaşı döker bazen de bu hastalıktan yüzü sarı olur. Şâm ü seher sözcükleri arasında tezat sanatı vardır. Lâciverd-al-zerd ve mihr-çarh arasında tenasüp vardır.

Her seher-geh od düşer eflâke âhumdan benüm

Her gice ‘âlem tolar dūd-ı siyâhumdan benüm

(Şeyhî Dîvân G117/1)

“Her seher vakti feleklere benim âhımdan ateş düşer. Her gece âlem benim siyah dumanımla dolar.”

Sevgiliye kavuşamayan onun özlemini çeken âşık seher vaktinde âh eder. Âşığın bu âhı gökyüzüne ateş düşürüp yakmaktadır. Bu yanan ise güneştir. Her gece gökyüzünün kararmasının sebebi de âşığın âhının dumanıdır. Âşığın bu âh etmeleri her seher ve her gece devam etmektedir. Gökyüzünün aydınlanmasını âhına, kararmasını ise âhının dumanına bağlar.

Meclis-i ‘işretine bâde şafak bâdiye çarh

Nukl encüm meh ü hûrşîd iki câm-ı zerrîn

(Bâkî Dîvân K26/18)

“Eğlence meclisine şarap şafak, sürahi felek, meze yıldızlar, iki altın işlemeli kadeh ay ve güneş.”

Şâir işret meclisindeki şarabı kızılığından dolayı şafak vaktine, sürahiye gökyüzüne, mezeyi yıldızlara, iki altın kadehi de hem rengi hem de şeklinden güneş ve aya benzeterek gökyüzü tablosu çizer. Şarap şişesi genellikle mînâ renkli olmasından dolayı gökyüzüne benzetilmiştir. Bâde-bâdiye-nukl-câm-ı zerrin ve şafak-çarh-encüm-meh-hûrşîd arasında tenasüp sanatı vardır.

Kes mihrini ey çerh güneşten sana her subh

Bir şu'le yeter ateş-i âh-i seherimden

(Fuzûlî Dîvân G223/6)

“Ey gökyüzü! Güneşten sevgini kes. Sana her sabah seher âhımın ateşinden bir şule yeter.”

Âşık gökyüzüne seslenerek güneşle olan dostluğunu kesmesini ister zira artık güneşe ihtiyacı yoktur. Âşığın seher vaktinde ettiği âhının ateşinin alevi kıvılcımı feleği aydınlatmaya yeter. Bu hem âşığın âhının büyük ve etikili olmasından hem de âhı seher vaktinde ediyor olmasından kaynaklıdır. Çünkü seher yakarışların kabul olduğu vakittir. Burada âşığın âh ateşi

güneşin ateşinden üstün tutularak mübalağa yapılmıştır. Mihr-şule-âh-ateş sözcükleriyle tenasüp yapılmıştır.

Bir seher kim tîg-i zerrîn çekdi şâh-ı bâhter

Gök yüzinde koymadı encum sipâhından eser

(Fuzûlî Dîvân K14-9/1)

“Doğunun şahı bir seher vakti altın kılıcını çekti. Gökyüzünde yıldızlar ordusundan eser bırakmadı.”

Seherde güneşin doğmaya başlamasıyla birlikte gökyüzü aydınlanmaya başlar ve yıldızlar kaybolur. Fuzûlî bu durumu savaş sahneleriyle anlatır. Doğunun şahı olan güneş altın kılıcını yani ışınlarını çekmiş ve etrafı aydınlatmaya başlamıştır. Güneşin ortaya çıkmasıyla da gökyüzündeki yıldız ordusundan eser kalmamıştır. Seher vaktinde karanlığın dağılmaya başlayıp aydınlığın ortaya çıkması sanki aydınlığın karanlığı mahlup etmesi gibi anlatılmıştır. Doğunun şahı ile kastedilen güneş olduğundan burada istiare vardır. Seher vaktinde, güneşin doğuşunun ihtişamı teşhis sanatı yoluyla kuvvetlendirilmiştir.

Fecir oldu âşikâr sefid ü siyâh ü sürh

Çarh oldu pür nigâr sefid ü siyâh ü sürh

(Şeyh Gâlip Dîvân G34/1)

“Fecir bâriz beyaz ve siyah ve kırmızı oldu. Gökyüzü beyaz ve siyah ve kırmızı boya dolu oldu.”

Fecir vaktinde gökyüzünde bir tane renkten söz etmek mümkün değildir. Bu zaman diliminde gökyüzü alacalı bire renge bürünür. Şairde bu durumu fecir vaktinde gökyüzünün hem beyaz hem siyah hem de kırmızı renk ile dolduğunu söyleyerek anlatır. Sefid ve siyâh arasında tezât sanatı vardır. Renk olmalarından dolayı da sefid-siyâh-sürh arasında tenasüp sanatı vardır.

3.1.2. Güneş

Güneş dünyanın etrafında döner ve dördüncü kat gökte yer alır. Gök cisimlerinin sultanıdır. Saklanmaz, apaçık ortadadır. Işıklarını her yere dağıttığı için cömertliğin

sembolüdür. Aya nurunu veren de güneştir. Ay ve güneş devamlı birbirini takip eder. Güneş gelince gölge ve yıldızlar kaybolur (Pala, 2002, s. 187).

Divan şiirinde parlaklığı, ışığı ve ısısı ile ele alınır. Bazen güneş sevgiliye bazen de sevgili güneşe benzetilir. Kılıç parlaklığı bakımından güneşe benzer, sevgilinin yanağı da parlaklığından ve aydınlığından dolayı güneştir. Pırıltılı görünüşüyle tâc, devamlı dönüşüyle ve rengiyle kadeh, sevgili karşısındaki acziyle ve her kapıyı dolaşmasıyla köle, doğuş ve batış anındaki görünümüyle külâh, daima dönüp dolaşmasıyla divâne ve dilenci, yuvarlaklığıyla bir davul, dünyanın etrafında dönmesiyle pervânedir (Pala, 2002, s. 187-188).

Seher vaktiyle olan ilgisi ise daha çok bu zaman diliminin sonunda doğmaya başlamasıdır. Güneşi, âşığın seher vaktinde çektiği âhın ateşi yakmaktadır.

Taradığımız divanlarda güneş, mihr, âfitâb adlarıyla kullanılmıştır.

Bana ‘arz itmesün mihr-i seher ruh

Degül haddün gibi ferhunde Ferruh

(Bâkî Dîvân G33/1)

“Seher güneşi bana yanak göstermesin. Parlak yanakların gibi güzel değil.”

Beyitte mihr ve seher tamlama şeklinde kullanılmıştır. Âşık seher güneşinin kendisine yanağını göstermesini istemez. Zira sevgilinin yanağı daha parlak ve güzeldir. Sevgilinin yanağı ile güneşin yanağı parlaklık ve güzellik bakımından kıyaslanır ama sevgilinin yanağı güneşten daha üstündür.

Her seher yere çalar zerrîn külâhın âfitâb

Serverâ sen urnalardan efser-i zîbâlıgun

(Ahmed Paşa Dîvân G171/2)

“Ey server! Sen güzellik tacını taktığından bu yana güneş her seher altın kaplı külâhını yere vurur.”

Sevgili güzellik tacını takınca güneş her seher vakti altın külâhını fırlatmaktadır. Şair beyitte güzellik bakımından sevgiliyi güneşten üstün tutmaktadır. Güneş seher vaktinde doğduğu için sevgilinin güzelliğini de bu vakitte görür ve altın külâhını bu yüzden seherde

fırlatır. Şair sevgiliye “server” diye seslenerek açık istiare, “ey” diyerek ise nida sanatı yapar. Ayrıca yere külâh çalmak deyimini ile irsal-i mesel sanatı yapılmıştır.

Güneşin doğmaya başlamasıyla gökyüzündeki yıldızların kaybolmasını Bâkî şu şekilde ele alır:

Her seher tâ ki nücûm üzre niyâm-ı şebden

Çıkara tîg-i cihân-gîrini mihr-i rahşân

(Bâkî Dîvân K2/59)

“Parlak güneş her seher vakti dünyayı fethetmiş kılıcını gecenin kılıfından yıldızların üstüne çıkardıkça...”

Güneş her seher vakti doğarak bütün dünyayı aydınlatır. Şair, güneşin her seher gecenin karanlığından kılıç gibi ışıklarını çıkarmasıyla yıldızların kaybolmasını sanki güneş dünyayı fetheden bir savaşçıymış gibi kılıcını yıldızların üzerine çıkarır şeklinde anlatır. Güneş ile kastedilen hükümdardır. Hükümdar kılıcı ile dünyayı fetheder. Güneşin doğuşunun heybeti teşhis ve mübalağa sanatı kullanılarak anlatılmıştır. “Her seher” ifadesi kullanılarak güneşin doğuşunun devamlılığı belirtilmiştir. Nücum-şeb-mihr kelimeleriyle tenasüp oluşturulmuştur.

Olalı maşrık elinde şâhbâz-ı zer güneş

Her seher zâg-ı şebi uçup şikâr eyler güneş

Zâg-ı şeb meh beyzasın alınca zîr-i bâline

Togdı andan çın seher tâvûs-ı zerrîn-per güneş

(Hayâlî Bey Dîvân K5/1-2)

“Güneş doğu diyarında altın renkli doğan olalı her seher vakti gece kargasını uçurup avlar. Gece kargası ay yumurtasını kanadının altına alınca seher vakti güneş ondan altın kanatlı tavus kuşu gibi doğdu.”

Güneş, gece kargasını kaçırmasıyla bir doğan kuşu ve avcı, gökte uçuşu ile altın kanatlı bir tavustur (Pala, 2002, s. 188). Birinci beyitte doğudan doğmaya başlaması ve sarı renkli olmasından dolayı doğu ülkesinde altın bir doğana, gece de siyah renginden dolayı kargaya benzetilir. Güneş her seher doğup karanlığı yok etmektedir. İkinci beyitte ise şair geceyi, ay

yumurtasını kanatları altına alıp saklayan bir kargaya benzetir. Bu sefer güneş tavus kuşu olarak verilir. Tavus kuşunun kanatları parlak ve renkli olduğu için tavus kuşuna benzetilir. Gecenin ayı saklamasıyla seher vaktinde ortaya her yeri aydınlatan güneş çıkar. Birinci beyitte şâhbâz-zâg-şikâr ve maşrik-güneş-seher-şeb arasında ikinci beyitte de zâg-tâvûs-per ve şeb-meh-güneş-seher arasında tenasüp vardır.

Seher birinci beyitte “her seher” şeklinde devamlılığı vurgulayarak, ikinci beyitte de “çın seher” olarak tan yerinin ağarmak üzere olduğu zamanı belirterek kullanılmıştır.

Mihrün seher başına kıyâmet koparmasa

Kılmaz idi beyâz bu resme kitâb-ı subh

(Mesîhî Dîvân G29/3)

“Seher vakti, aşkın kıyamet koparmasa sabah kitabı bu resmi aydınlık yapmazdı.”

Beyitte seher vakti güneşin doğuşu anlatılmaktadır. Güneşi doğması için zorlayan seherdir. “Eskiden üzerine yazı yazılan veya ebru yapılan kâğıtlar mührlenir idi” (Pala, 2002, s. 352). Beyitte bu geleneğe telmih yapılmıştır. Sabah kitaba, güneş de kitabı mühreleyen bir kişiye benzetilmiştir. Mihr kelimesi tevriyeli kullanılmıştır. Seher güneşe kıyamet koparıp doğmasını sağlayan kişi olarak, güneş de kitabı mühreleyen olarak teşhis yapılmıştır. Seher-mihr-subh-beyâz kelimeleriyle tenasüp yapılmıştır.

Mihr andan her seher deryûze-i nûr eyleye

Hâk-i pâyunla müşerref olsa fark-ı ferkadeyn

(Hayâlî Bey Dîvân G415/2)

“Kutup yıldızının tepesi ayağının toprağıyla tanışmış olsa güneş her seher ondan nûr dilenir.”

Ferkadeyn diğer yıldızlara göre biraz daha parlaktır. Şair bu yıldızın tepesinin parlaklığını sevgilinin ayağının tozuyla şereflenmesine bağlayarak hüsn-i talil yapar. Seher vakti olduğunda güneş doğmaya başlayacak ve ferkadeynden nur dilenecektir. Çünkü ferkadeynin tepesinde sevgilinin ayağının toprağı vardır. Şair sevgilinin ayağının toprağının

nuru ile güneşi kıyaslar ve sevgilinin ayağının toprağından dolayı ferkadeyni güneşten daha üstün görür. Mihr-nûr-ferkadeyn-seher kelimeleri birbiriyle tenasüp kurmuştur.

Dâne-i encüm derüp meh hırmeninde her seher

Bâl açup cevân eder tâvûs-ı zerrîn-per güneş

(Ahmed Paşa Dîvân K17/5)

“Altın kanatlı tavus olan güneş her seher yıldız tanelerini derip ay harmanında kanat açıp gezinir.”

Seher vaktinin gelmesiyle birlikte güneş doğmaya başlar, yıldızlar ise yavaş yavaş kaybolur. Şair bu durumla ilgili ayın bir harman yeri, yıldızların harmandaki ekin taneleri, güneşin de altın kanatlı tavus kuşu olduğunu söyleyerek farklı bir tablo çizer. Güneş rengi itibariyle tavus kuşunun kanatlarındaki renkle bağdaştırılmıştır. Tavus kuşunun harman yerindeki ekin tanelerini toplaması gökyüzünde güneşin doğmaya başlamasıyla yıldızların kaybolmasıdır. Tâvûs-per-bâl ve encüm-meh-seher-güneş arasında tenasüp sanatı vardır.

3.1.3. Yıldız / Zühre

Zühre için “Çoban Yıldızı, Sarı Yıldız, Ak Yıldız” gibi adlarda kullanılır. Zühre sabahleyin doğan bir yıldız olduğu için “Tan yıldızı, Erte Yıldızı ve Sabah Yıldızı” da denmiştir (Ögel, 1995, s. 213-214). Üçüncü felek Zühre’ye aittir. Feleğin çalgıcısı olarak bilinir (Pala, 2002, s. 507).

Divan edebiyatında adı Nâhid’dir. Mûsiki makamında yer alır. Zühre güzel bir kadın olarak tasavvur edildiğinden güzelliğin sembolüdür. Şiirde daha çok parlaklığı ve çeng çalmasıyla bahsedilir (Caran, 2003, s. 47-48).

Tez içerisinde Zühre’ye yer verilmesinin sebebi seher vaktinde ortaya çıkmasından kaynaklıdır. Güneş doğmadan hemen önce ortaya çıkan bu yıldız parlaklığıyla dikkat çeker.

Seher ki zöhre nevâda düzetti perde-i çeng

‘Arûs-ı heft-felek çarha girdi çâpük ü şeng

(Ahmed Paşa Dîvân K19/1)

“Seher vakti Zühre, çenginin perdesini nevâda düzeltti. Yedi feleğin gelini (güneş) hızlı ve neşeli bir şekilde dönmeye başladı.”

Beyitte sabahın oluşu müzik sahnesiyle anlatılır. Seher vaktinin gelmesiyle Zühre çenginin perdesini akord eder ve yedi kat feleğin gelini güneş hızlı bir şekilde şen şakrak dönmeye başlar. Gökyüzünde ilk olarak Zühre ardından güneş ortaya çıkar. Zühre güneşin doğması için gereken hazırlığı yapmıştır. Güneşe, “arûs-ı heft-felek” denilerek kapalı istiare yapılmıştır. Zühre ve güneş teşhis edilmiştir.

Dehr bir şâh-ı sipend urdı felek micmerine

Meh-i nev sanma şafakda görinen zerd ü nizâr

(Bâkî Dîvân K25/8)

“Şafakta görünen solgun ve zayıf olanı hilal sanma. Zühre gökyüzü buhurdanına bir üzerlik dalı vurdu.”

Seherde ortaya çıkan sarı ve cılız şey hilal değil, Zühre yıldızıdır. Parlak bir yıldız olan Zühre bazen güneş doğmadan gözle görülür. Bu sebepten şair şafakta görünenin hilal değil Zühre olduğunu ima eder.

Şâmlar encum sayaram subha dek

Ey şeb-i hecrun mana rûz-ı hisâb

(Fuzûlî Dîvân G 27/5)

“Akşamları sabaha kadar yıldızları sayarım. Ey ayrılık gecesi! Bana hesap günüdür.”

Âşık sabaha kadar elem içerisinde ve yalnızdır. Sabaha kadar yıldızları sayan âşığın döktüğü gözyaşları birer yıldızdır. Sabahın olmasıyla bu yıldızlar kaybolur. Sevgilinin olmadığı gece âşık için kıyamet günüdür. “Ey ayrılık gecesi” diyerek nida sanatı yapılmıştır. Şâm ve subh kelimeleri arasında tezat vardır. Ayrıca şâm-encum-subh-şeb kelimeleri tenasüp oluşturur.

Kan döker şâm u seher mihr ile şefkatden şafak

Yummaz ılduzlar gözin feryâd u âhumdan benüm

(Şeyhî Dîvân G117/2)

“Şafak, sevgi ve merhametten sabah akşam kanlı gözyaşı döker. Benim feryat ve âhımdan ise yıldızlar gözünü yummaz.”

Şafakta, âşık gibi gece gündüz kan ağlamaktadır. Şafağın gece gündüz kan ağlaması hem akşamüzeri hem de sabaha karşı görülmesindendir. Bu zamanlarda güneşin ışığı azaldığı için âşığın feryat ve âhından yıldızlar daha görünür haldedir. Şairde bunu yıldızlar gözünü yummaz ifadesiyle anlatır.

Ne taşlar basdı seng-endâz-ı âhum deyr-i gerdûna

Düşen altın kayalardur degül vakt-i seher kevkeb

(Bâkî Dîvân G17/4)

“Âhımın sapancısı sema tapınağına ne taşlar basdı. Seher vakti düşen yıldız değil altın kayalardır.”

Âşığın âhı gök kubbeye ulaşmıştır. Seher vaktinde de kayan yıldız değil âşığın âhının dünyaya düşen altın renkli kayalarıdır. Âşık burada âhının büyüklüğünden bahseder. Çektiği acı öylesine büyüktür ki bunun sonucu olarakta âhı ortaya çıkar. Sengendâz-taş-kaya ve gerdûn-seher-kevkeb arasında tenasüp sanatı vardır.

3.2. Seher Vaktinin Tabiatla Olan İlgisi

Seher vaktinde doğada bir hareketlenme başlar. Güneş doğmak üzeredir, hava hem biraz soğuk hem biraz sıcaktır. Seher rüzgarıyla beraber güller açılır, çiçeklerin üzerine çiy taneleri düşer, bülbüller ötüşür. Doğa sabahın gelişine hazırlanmaktadır.

Fuzûlî'nin aşağıdaki beyti, seher vaktindeki doğanın güzelliğini adeta gözler önüne serer:

Seher gulzâra gir bi'llâh bu mevsimlerde vu her dem

Temâşâ kıl ki dîvânında gulnun hoş temâşâdur

(Fuzûlî Dîvân TCB2/5)

“Allah için seher vakti bu zamanlarda ve her vakit gül bahçesine gir. Zira gülü divanında seyretmek hoş temaşadır.”

Şair herkesi seher vaktinde ve her vakit gül bahçesine çağırmaktadır. Çünkü güller seher vaktinde açılır. Gül bahçesinin en güzel olduğu zaman seher vaktidir. Seherde gül bahçesini gezmek daha hoştur. Bu vakitte seher yelinin de esmesiyle güllerin kokusu her tarafı sarmıştır. Mevsim kelimesi hem mevsim anlamında hem de zaman anlamında tevriyeli kullanılmıştır.

3.2.1. Bahar

Bahar çiçeklerin açtığı, yeşilin hakim olduğu, doğanın canlanmaya başladığı bir mevsimdir. Baharın belirgin özelliklerinden birisi de hafif hafif eserek her yere çiçek kokusu dağıtan rüzgardır. Baharın gelişiyile insanlar huzur, neşe ve umut dolar.

Divan şiirinde en çok işlenen mevsim olan bahar birçok yönden sevgiliye benzetilir. İçki ve eğlencenin daha çok görüldüğü zamandır. Seher vaktiyle birlikte güneşin doğmaya başlayıp nesimin eserek çiçekleri uyandırması seheri de bahara ortak kılar.

İrişür bâd-ı seherden nefehât-ı cennât

Mevsim-i Ürdibihişt irdi bihişt oldu zemîn

(Bâkî Dîvân K26/2)

“Seher rüzgarından cennet esintileri erişir. İlkbahar mevsimi geldi, toprak cennet oldu.”

Bahar mevsiminin gelmesiyle zemin cennet gibi olur. Etraf rengarenk çiçeklerle bezenir. Seher yelinden gelen cennet esintisi de bahar havasını misk kokulu yapar. Seher yelinin özelliklerinden birisi de çiçeklerin güzel kokusunu etrafa yaymasıdır. Mevsim sözcüğü hem mevsim hem de zaman anlamına geldiğinden îhâm sanatı yapılmıştır. Bâd-nefehât-mevsim-i ürdibihişt-cennât arasında tenasüp sanatı vardır.

Yine âyîne-i nev-ruzda peydâ oldu

Nev-bahârûñ seheri hüsn-i cihân-ârâsı

(Bâkî Dîvân G537/3)

“Seher vakti ilkbaharın cihanı süsleyen güzelliği nevrüz aynasında göründü.”

Seherde ilkbaharın, cihanı süsleyen güzelliği nevrüz aynasında ortaya çıkmıştır. Nevruz, baharın başlangıcı olarak kabul edilir. Allah’ın kâinatı bugünde yarattığına inanılır. Nevruz, tazeliği, canlılığı sembolize eder. Nevruzun gelmesiyle ilkbahar başlamış ve tabiat da canlanmıştır. Seher-nevrüz-nevbahâr arasında tenasüp vardır.

3.2.2. Bâd-ı Seher

Bâd, “yel ve rüzgâr anlamında Farsça bir sözcük” (Zavotçu, 2013, s. 95). Seher “tan yeri ağarmadan biraz önceki vakit” (Devellioğlu, 2013, s. 1086).

Divan şiirinde bazen bâd-ı seher, nesîm-i seher, bâd-ı sabâ bazen de bâd-ı subh, nesîm-i subh ve seher yeli şeklinde görülür. Bu kullanımlardan hepsi günün erken saatlerinde esen rüzgârdır. Özellikle ilkbahar mevsiminde görülür. Seher vaktinde esen bu rüzgârın diğerlerinden farkı kırmadan, incitmeden hafifçe esmesidir. Seher yeli, sevgili ile aşık arasında bir habercidir. Geceler boyu aşk acısından uyuyamayan âşığın âhını, derdini, inlemelerini, özleyişini sevgiliye ulaştırır. Sevgiliden de âşığa naz, koku getirir. Ayrıca bülbülden aldığı haberi güle, gülün cevabını da bülbüle iletir. Bâd-ı seher sevgilinin saçlarını çözüp, dağıtarak onun misk kokusunu da âşığa ulaştırır. Seherde esen bu rüzgâr çiçekleri de uyandırarak açmalarını sağlar (Pala, 2002, s. 62; Tolasa, 2001, s. 452). “Rüzgâr, zülûf, koku, çiçek ve toz toprak ile birlikte söz konusu edilmektedir” (Kurnaz, 1996, s. 510). Daha çok teşhis sanatı yoluyla kullanılır.

Çözdî sümbüllerini bâd-ı seher

Ki dile nesme-i ‘attâr gelür

(Ahmed Paşa Dîvân G64/3)

“Seher yeli sümbüllerini çözdüğünden aktarın esintisi gönle gelir.”

Seherde esen rüzgâr âşığa bazen sevgilinin ayağının tozunu bazen kokusunu bazen de ondan haber getirir (Pala, 2002, s. 394). Burada da sevgilinin sümbüle benzeyen saçları seher yeliyle çözülür dağılır ve âşığa sevgilinin saçlarının kokusu gelir. Bâd-ı seher ile teşhis yapılmıştır.

Dâyeveş bâd-ı sabâ goncelerin gülşende

Her seher tâze gül-âb ile yüzün pâk eyler

(Hayâlî Bey Dîvân G63/4)

“Saba rüzgârı her seher gül bahçesindeki goncaların yüzünü dadı gibi taze gül suyu ile temizler.”

Seher vaktinde esen sabâ rüzgârı gül suyu ile goncaların yüzünü yıkayarak onları uyandırır. Gül suyu ile kastedilen seherde yağın çiğ taneleridir. Sabâ rüzgârının esmesiyle hareket eden çiğ taneleri goncaların yüzünü yıkamış olur. Sabâ rüzgârı her seher esip goncaları

uyandırdığı için dadıya benzetilmiştir. Bâd-ı sabâ-gülşen-seher-gonce arasında tenasüp sanatı vardır.

Bâğda olmaz idi bâd-ı seher ‘anber-bûy

Tîb-i hulkundan eger irmese âfâka buhur

(Mesîhî Dîvân K20/20)

“Eğer huyunun güzel kokusundan ufuklara buhur erişmeyecek olsa bahçede seher rüzgârı amber kokulu olmazdı.”

Sevgilinin misk kokusu yeri ve göğü sarmış durumdadır. Âşık bahçedeki seher yelinin amber kokulu olmasını sevgilinin güzel huyunun buhur kokusunun ufuklara çıkmasına bağlar. Seher yeli sevgilinin kokusunu etrafa yaymaktadır. Burada hüsn-i talil söz konusudur.

Câk olup bulmuş safâ bâd-ı seherden şanasan

Bâddur Cibrîl u kalb-i Ahmed-i Muhtâr gul

(Fuzûlî Dîvân K8/10)

“Seher yelinden yırtılıp huzur bulmuş sanasın. Hz. Peygamber’in kalbi gül, Cebrail rüzgardır.”

Seher rüzgârı güllerin açılmasını sağlar, aynı zamanda sevgiliden âşığa haber getirir. Şair tasavvufî bir anlam taşıyan beyitte seher rüzgarını haber getirmesi yönünden Cebrail’e, gülü de Hz. Muhammed’in kalbine benzetir. Cebrail Allah’tan (sevgili), Hz. Muhammed’e (âşığa) haber getirir. Hz. Muhammed’in kalbinin açılmasını sağlayan Allah’tan gelen haberdur.

Gonce mey içmiş kokular ağzını bâd-ı seher

Dirhem-i jâleyle baş kurtarsın ol evgâr mest

(Hayâlî Bey Dîvân G33/4)

“Seher yeli şarap içmiş goncanın ağzını koklar. O körkütük sarhoş çiy tanesi dirhemiyle başını kurtarsın.”

Hayâlî seher rüzgarını muhtesibe, çiy tanelerini akçeye, goncaları ise sarhoşlara benzetir. Seher yeli sokaktaki kişilerin ağızlarını koklayarak sarhoş olup olmadıklarını anlar. Sarhoş olup da sabaha karşı sokaklarda dolananlar ancak muhtesibe rüşvet vererek başlarını kurtarır. Seher vaktinde goncaların üzerine yağın çiy tanelerinin rüzgarla birlikte gitmesi anlatılmıştır.

Gelse nesîm-i subh ile müjde seh-i bahârdan

Etse halâs bülbül-i mihnet-i intizârdan

(Şeyhülislâm Bahâyî Dîvân G31/1)

“Seher yeli bahar şâhından müjde ile gelse bekleyiş üzüntüsünün bülbülü kurtulsa.”

Seher yeli sevgiliden haber getiren bir elçidir. Seher rüzgarının bahar padişahından müjde getirip bülbülü bekleyiş derdinden kurtarması istenir. Burada seher yelinin hem haber getirmesine hem de baharın müjdecisi olmasına değinilmiştir.

Âlem hayât-ı nev bulur cânlar bağışlar dem-be-dem

Enfâs-ı Rûhu’ullâhdur gûyâ nesîm-i subh-dem

(Bâkî Dîvân G318/1)

“Âlem yeni can bulur, her zaman canlar bağışlar. Güya sabah vakti rüzgârı İsa peygamberin nefesidir.”

Bâkî, sabah esen nesîmiyi âleme yeni hayat verdiği için Hz. İsa’nın nefesiyle ölüleri diriltme mucizesine bağlar. Nesîm hafif esmesiyle çiçekleri uyandırır. Bu uyanma bitkilerin, çiçeklerin yeniden can bulmasıdır.

Goncalar ağız açar sanki piristû-beççe

Dâne-i jâle getürdükce nesîm-i eshâr

(Nev’î-zâde Atâyî Dîvân K14/4)

“Seherleri esen yel, çiy tanesini getirdikçe goncalar kırlangıç yavrusu gibi ağzını açar.”

Şâir seherleri esen nesîmi buğday tanesi veren birisine, jale tanesini buğdaya ve goncayı kırlangıç yavrusuna benzeterek farklı bir tablo çizer. Ayrıca bahsedilen seher yeli çiy tanelerini

dağıtarak goncaların açılmasını sağlamaktır. Seher yeli-gonca-jâle arasında tenasüp sanatı vardır.

Ne yanar kimse mana âteş-i dilden özge

Ne acar kimse kapum bâd-ı sabâdan gayrı

(Fuzûlî Dîvân G265/5)

“Gönlümün ateşinden başka bana kim yanar? Sabah yelinden başka kapımı kim açar?”

Âşık ne sevgilinin ne de başkalarının umrunda değildir. Onun için yanan sadece gönlüdür. Âşığın ettiği âhlarda gönlünün ateşinden çıkar. Bâd-ı sabâ İslâmdır. Fuzûlî’de sabah rüzgarından başka kimse kapımı açmaz derken aşkı için yaşadığı zor durumları sadece İslâmiyetin halledebileceğini söylemek istiyor. Şair soru sorarak istifham sanatı yapmıştır.

Ey nesîm-i seher-i müjde-resân hoş geldün

Vey peyâm-âver-i düstûr-ı cihân hoş geldün

(Nâ’ilî-i Kadîm Dîvân K27/1)

“Ey müjde veren seher yeli hoş geldin. Ey cihan sadrâzamından haber getiren hoş geldin.”

Şair, cihân sadrâzamından haber getiren hoş geldin, diyerek seher yeline seslenmektedir. Sabah rüzgârı sevgiliden âşığa haber getiren bir elçidir. Müjdeli bir haber bekleyen âşık için seher yelinin esmesi mutluluk vericidir. Müjde vermek ve haber getirmek insana ait bir özellik olduğundan seher yeli kişileştirilmiştir.

Hâr elinden kan yudar gül şevkine bülbül müdâm

Salınup bâd-ı seherde hâr-ıla oynar gül

(Muhibbî Dîvân G1912/3)

“Gül hevesiyle bülbül devamlı diken elinden kan yutar. Gül seher yelinde salınup dikenle oynar.”

Gül bülbülün aşkına karşılık vermeyip seher yeliyle salınarak diken ile oynar. Bülbül de gülün dikenlerine rağmen ona yakın olmak ister ve bu yüzden kan yutar. Kan yutmak deyimini “çok sıkıntı, azap, ızdırap çekmek” anlamındadır (Düşmez & Özyetgin, 2021, s. 68). Bu deyim hem bülbüle dikenin batıp kan içinde kalması hem de bülbülün içinde bulunduğu ızdırabı anlatması bakımından kullanılır. Deyim kullanıldığından irsal-i mesel sanatı vardır. Gül-hâr-bülbül-bâd-ı seher kelimeleri arasında tenasüp sanatı vardır.

Hâkümi kûy-ı yâre irgürdün

Turma ey bâd-ı subh olup esen es

(Bâkî Dîvân G210/3)

“Ey sabah rüzgârı! Durma hoşça es. Toprağımı sevgilinin mahallesine eriştir.”

Aşk acısına dayanamayıp ölen aşık toprağını sevgilinin semtine ileten sabah rüzgârına iyi dileklerde bulunur. Bâd-ı subh, âşığa sevgilinin ayağının tozunu getirdiği gibi âşığın mezar toprağını da sevgiliye ulaştırır. Âşık öldüğünde bile mezar toprağının sevgilinin mahallesinde olmasını ister. “Ey saba rüzgârı” diyerek nida sanatı yapılmıştır.

Sözüm nesîm-i seherdür bahâr vafında

Akarsudur suhanum cûybâr vafında

(Şeyhülislâm Yahyâ Dîvân G360/1)

“Sözüm bahar vafında seher yelidir. Kelamım su vafında akarsudur.”

Şiir dilini öven Şeyhülislâm Yahyâ, bahardan bahsederken sözünün seher rüzgârı gibi lutuf ve canlandırıcı olduğunu söyler. Seher rüzgârı, hafif hafif esmesi ve canlıları uyandırması yönüyle teşbih edilmiştir. Kelamının ise akarsu gibi akıcı olduğunu söyler.

Etse pîrâmen-i gül-zâre nesîm-i seherî

Nûkhet-i hulk-ı sehensâh-ı cihânı îsâl

(Şeyhülislâm Bahâyî Dîvân K3/34)

“Seher yeli, gül bahçesinin etrafına cihanın padişahlar padişahının yaratılışının güzel kokusunu ulaştırırsa...”

Şâir seher yelinden gül bahçesinin etrafına cihanın en büyük padişahının tabiatının kokusunu ulaştırmasını ister. Böylece gül ağacından gül yerine padişahın misk kokusu yayılacaktır. Onun kokusu gülden bile üstündür. Seher yeli-gül bahçesi-nükhet kelimeleriyle tenasüp yapılmıştır.

Verdi bâd-ı subh bir hurşîd-tal‘at mujdesin

Şem‘-veş veh kim bu dem ölmek mukarrerdür mana

(Fuzûlî Dîvân G21/5)

“Seher yeli bir güneş yüzlünün müjdesini verdi. Vah ki bana mum gibi bu vakit ölmek muhakkaktır.”

Sabah rüzgârı, âşığa güneş yüzlünün (sevgilinin) doğacağını haber verir. Seher yeli sevgiliden haber getiren bir elçidir. Seher vaktinin gelmesiyle güneş doğmaya başlar ve artık hava aydınlanmaktadır. Bu yüzden muma duyulan ihtiyaç da ortadan kalkmıştır. Âşık için sevgilinin uyanması güneşin doğması demektir. Kendisini mum gibi gören âşık ölmeyi kendine kader görür. Güneş yüzlü ile kastedilen sevgilidir. Ama sevgili verilmemiştir bu yüzden açık istiare vardır.

3.2.3. Şebnem / Jâle

Şebnem Farsça bir kelimedir. “Gece yağan rutubet, çiy” manasında kullanılır (Nâcî, 2009, s. 633). Jale de Farsça bir kelime olup “kırağı, çiğ, dolu, ilkbahar sağanakları, gece yağan ve yapraklara konan ince nem, şebnem, nedâ” anlamlarına gelmektedir (Devellioğlu, 2013; Steingass, 1975, s. 636; Sami, 2019, s. 559).

Seher vaktinde, havanın hem biraz sıcak hem de biraz soğuk olmasından dolayı çiy taneleri oluşur. Divan şiirinde çiçeklerin yüzünü yıkayarak onları uyandırır, sevgilinin yüzündeki terdir. Lâlenin üzerinde inciye, göz üzerinde bülbülün gözyaşına, gonca üzerinde sevgilinin dişine, nergis üzerinde göz üstündeki yaşa benzer. (Pala, 2002, s. 436)

Hâk oldum ayaguna elüm dutasın diyü

Üftâde olmasa güne seb-nem niçe yite

(Ahmedî Dîvân G30/6)

“Elimi tutasın diye ayağına toprak oldum. Güneş kaymasa pek çok çiy tanesi yiter.”

Şebnem seher vaktinde görülür. Güneşin ortaya çıkmasıyla buhar olup kaybolur. Âşık burada kendisini şebneme, sevgiliyi de güneşe benzetir. Âşık aynı şebnem gibi sevgilinin karşısında adeta eriyip yok olmaktadır.

Çekdi tolusını ‘arak-ı jâleden seher

Boynını egdi lâle çanağı benefşenün

(Hayâlî Bey Dîvân G315/2)

“Seher, çiy tanesi rakısından kadehini çekti. Menekşenin lale çanağı boynunu eğdi.”

Seherin, çiy tanesi rakısıyla dolu kadehi içmesinden kastedilen seherde esen rüzgarla menekşenin üzerindeki çiy tanelerinin dağılmasıdır. Çiy taneleri rakıya benzetilmiştir. Seherin ise çiy tanesi rakısıyla dolu kadehi içtiği söylenerek teşhis yapılmıştır. Benefşe-lâle-jâle-seher kelimeleriyle tenasüp ilgisi kurulmuştur.

Disen kim la‘l câmında nice olur lü’lü-yi lâlâ

Yüzine lâlenün bahgıl seherde çün düşe şeb-nem

(Ahmedî Dîvân K62/10)

“Desem ki şarap kadehinde pek çok parlak inci olur. Zira seherde lalenin yüzüne bak çiy tanesi düşmüş.”

Şair seher vaktinde lâlenin üzerine şebnem düşmesinden bahseder. Şebnem lâlenin üzerinde olunca inciye benzetilir (Pala, 2002, s. 436). Beyitte de lâle rengi ve şeklinden dolayı kadehe çiy tanesi de inciye benzetilmiştir. Şekilleri dolayısıyla şarap kadehi-lâle ve inci-şebnem arasında tenasüp vardır.

Gonce ağzına düşer mi jâleyi dendân ede

Her seher gülzârda kasd-ı leb-i cânân ede

(Hayâlî Bey Dîvân G554/1)

“Gonca, her seher vakti gül bahçesinde sevgilinin dudağının gayesiyle çiy tanesini dış edinmek ağzına yakışır mı?”

Seher vaktinde goncaların üzerine çiy taneleri yağarak onların açılmasını sağlamaktadır. Gonca rengi itibariyle sevgilinin dudağına benzetilmiştir. Seher vaktinde goncanın üzerine yağın çiy taneleri de sevgilinin dişidir. Şair soru sorarak istifham sanatını kullanmıştır.

Şükûfe serse ‘aceb mi varakların güneşe

Dökilüp anları ıslar çü her seher jâle

(Mesîhî Dîvân K6/8)

“Acaba çiçek, yapraklarını güneşe mi serse? Zira her seher jâle dökülerek onları ıslar.”

Seher vakti geldiğinde doğadaki çiçeklerin, yaprakların, ağaçların vs. üzerine çiy taneleri yağar. Şair bunu çiçeklerin yapraklarına dökülerek onları ıslatması şeklinde anlatır. Çiçeklerin yapraklarını güneşe serip kurutmak ister. Şükûfe-varak-güneş-seher-jâle arasında tenasüp sanatı vardır.

Vakt-ı seherde bülbül-i dil-hasta yaşıdur

Evrâk-ı gülde gördüğünü sanma jâledür

(Muhibbî Dîvân G522/2)

“Seher vaktinde gül yaprağında gördüğünü çiy tanesi sanma gönlü hasta bülbülün gözyaşdır.”

Şair seher vaktinde gülün yaprağında görünenin çiy tanesi sanılmamasını çünkü bunların gönlü hasta olan bülbülün döktüğü yaşlar olduğunu söyler. Seher vaktinde ağlayan bülbülün yaşları şekil ve renk bakımından çiy tanesine benzetilir.

Görüp ‘arakları yir yir ruhında tâbiş-i meyden

Çemende jâle seher nevk-i hâr-ı hasrete düşmüş

(Neşâtî Dîvân G58/3)

“Çiy tanesi şarabın sıcaklığından yer yer yanağında terleri görüp seher vakti çimende hasret dikeninin ucuna düşmüş.”

Şair seher vaktinde bitkilerin üzerine çiy tanesinin düşmesini yaşadığı aşk ile benzetme kurarak anlatır. Sevgilinin yanakları güle, gülün üzerindeki çiy taneleri de tere benzetilmek istenmiştir. Bu ter damlaları da şarabın parlaklığından kaynaklanır. Sevgiliye hasret duyan âşığa göre çiy taneleri hasret dikeninin ucuna düşer.

Uykusın açmak için etdi seher

Şebnem ile gözünü ter nergis

(Ahmed Paşa Dîvân G4/2)

“Nergis seher vakti uykusunu açmak için çiy tanesi ile gözünü ıslattı.”

Çiy taneleri, seher vaktinde çiçeklerin üzerine yağar. Nergis seherde uyanmak için üzerine düşen çiy tanesiyle gözlerini yıkamaktadır. Nergis divan şiirinde göze benzetildiği için nergisin üzerindeki çiy taneleri de gözyaşındır. Yani şair aslında seher vaktinde ağlamasından bahsetmektedir. Nergis-göz-şebnem-seher arasında tenasüp sanatı vardır.

Gonce mey içmiş kokular ağzını bâd-ı seher

Dirhem-i jâleyle baş kurtarsın ol evgâr mest

(Hayâlî Bey Dîvân G33/4)

“Seher yeli şarap içmiş goncanın ağzını koklar. O körkütük sarhoş çiy tanesi dirhemiyle başını kurtarsın.”

Seher vaktinde esen rüzgâr goncalara dokunmaktadır. Bu esme sırasında rüzgâr goncaların üzerindeki çiy tanelerini de alıp götürür. Şair çiy tanelerini akçeye benzeterek goncaların seher rüzgarına rüşvet olarak çiy tanesi verdiğini söyler.

3.2.4. Çiçekler

3.2.4.1. Gül

Seher vaktinde saba yelinin esmisyle açılır ve güzel kokusu ertrafa yayılır. Gülün açması beraberinde baharı ve eğelenceyi getirir. Divan şiirinde en çok sözü edilen çiçek olan gül bülbülle olan münasebetinden dolayı da seherle en çok ilişkilendirilen çiçektir. Tomurcuk hali ise goncadır. (Pala, 2002, s. 182).

Berîd-i bâd-ı sabâ nesreder bu nusret için

Cihâna berk-i güli hemçü nâme-i tebşir

(Şeyhülislâm Bahâyî Dîvân K2/4)

“Saba rüzgarının ulaşı yardım için gül yaprağı gibi müjde veren mektubu cihâna yayar.”

Gülün yaprakları seher yeli sayesinde açılır. Yapraklarında ki müjdeli haber ise seher yelinin yardımıyla yayılır. Gül açtığında bahar geldi demektir. Bu yüzden gül açınca yapraklarından yayılan müjdeli haber baharın gelişidir.

Câm-ı zerrîni tolu bâde-i gül-reng itmiş

Gül-i ra'nâ seherî kılmag için def'-i humâr

(Bâkî Dîvân K18/21)

“Gül-i ra'na seherde içki sonrası sersemliğini savuşturmak için altın kadehi gül renkli şarapla doldurmuş.”

Gül-i ra'nâ yarısı sarı yarısı kırmızı olan bir güldür. Seherin gelmesiyle açar. Aynı zamanda âşık için kullanılır. Âşık mahmurluğunu yok etmek için altın kadehi gül renkli şarapla doldurduğunu söyler. Sarı renkli kadehe şarabın koyulmasıyla gül-i ra'nânın rengi arasında ilgi kurulmuştur.

Güliden kohun alup seher âh etse ahmed derd ile

Bülbül bulunmaz bağda kim bağıri beryân olmamış

(Ahmed Paşa Dîvân 129/8)

“Ahmed güliden kokunu alıp seher vakti dert ile âh etse bağda bağıri yanmamış bülbül kalmaz.”

Âşık seher vaktinde güliden sevgilinin kokusunu alır. Çünkü seher vaktinin gelmesiyle gül açılmıştır ve sevgilinin kokusu nesimin esintisiyle her tarafa yayılmıştır. Sevgilinin kokusunu alan âşık ona kavuşamamanın verdiği dert ile âh edip inler. Bağda bu âhı duyan bülbüllerin ise üzüntüden bağıri yanar.

Lebin vasfın işitmiş goncalardan

Anunçün gül açılmış çın seherden

(Necâtî Dîvân G397/2)

“Gül, dudağının vasfını goncalardan işittiği için seher vaktinde açılmış.”

Sevgilinin dudağı şekli ve rengi bakımından goncaya benzetilir. Gülün seher vaktinde açılmasının sebebi olarak sevgilinin dudağının vasfını goncalardan işitmesi gösterilerek hüsn-i talil yapılmıştır. Leb-gonca-seher-gül arasında tenasüp vardır.

Sen gül-ruha ağız haberin dimege şehâ

Açmış sabâ yeline seher goncalar dehen

(Mesîhî Dîvân G178/6)

“Ey sevgili! Sen gül yanaklıya ağız haberini söylemek için goncalar ağzını seher vakti sabâ rüzgârına açmış.”

Sevgilinin ağzına benzetilen gonca kapalı olması sebebiyle ağzını açıp konuşmayan sevgilinin sırlarını işaret eder. Seher vaktinde sabâ rüzgârının esmesiyle gonca açılır. Böylece sevgilinin sırları da ortaya çıkmış olur. Ayrıca sevgilinin yanağı renginden dolayı güle benzetilir. Şair “ey sevgili” diye seslenerek nida sanatını kullanır. Gül kelimesi tevriyeli kullanılmıştır.

Çıkmış firâz-ı gül-büne bülbül dem-i seher

Ey nidây-ı saltanat-ı gül dem-i seher

(Nâ’ilî-i Kadîm Dîvân G55/1)

“Bülbül seher vakti gül ağacının üstüne çıkmış. Seher vakti gülün saltanatını seslenir.”

Bülbül seher vakti gelince gül ağacına çıkarak onun saltanatını kabul ettiğini haykırır. Zira gül, çiçeklerin sultanıdır. Ayrıca bu haykırış bülbülün güle duyduğu âşktandır. Bülbül için gülden başka sultan yoktur. Seher-gül-bülbül arasında tenasüp sanatı vardır.

Seher çâk-ı girîbân idelüm şevk ile gül gibi

Lihâf-ı sebzedden tek gonca-i handânumuz çıksun

(Âşık Çelebî Dîvân G66/4)

“Seher vakti neşeli goncamız gibi yakamızı yırtalım. Gül keyifle sebze yorganından çıksın.”

Gonca gülün tomurcuk halidir. Etrafında yeşil yapraklar vardır. Şair seher vaktinde goncanın gül haline gelmesini, goncanın yakasını yırtarak onu etrafındaki yeşil yapraklarından kurtarması, şeklinde tasvir etmiştir.

3.2.4.2. Sümbül

Divan şiirinde şekli ve kokusu itibarıyla sevgilinin saçına benzetilir. Bazen sevgilinin saçını kıskanır. Gül gibi sümbülde baharın habercisidir. Seher yeliyle kokusu her yere yayılır.

Çözdi sümbüllerini bâd-ı seher

Ki dile nesme-i ‘attâr gelür

(Ahmed Paşa Dîvân G64/3)

“Seher yeli sümbüllerini çözdüğünden aktarın esintisi gönle gelir.”

Sevgilinin saçları kokusu itibarıyla sümbüle benzetilir. Seher yeli sevgilinin sümbül gibi olan saçlarını dağıtır. Saçların dağılmasıyla birlikte etrafa sümbül kokusu yayılır. Böylece sevgilinin saçlarından âşığın gönlüne attar esintileri gelir.

Sahn-ı gülşende yatupdur gice var ise meger

Ki takınmış seherî başına güller sümbül

(Bâkî Dîvân K24/15)

“Herhalde sümbül gece gül bahçesinin ortasında yatmış. Zira seher vakti başına güller takmış.”

Gül ve sümbül hem seher vaktinde açan hem de aynı bahçede bulunan çiçeklerdir. Gül açtığında yaprakları daha geniş yer kaplar ve bazen sümbülün üzerine denk gelir. Şair ise bunu sümbülün başına güller takınması şeklinde anlatmıştır. Gülşen-seher-gül-sümbül kelimeleri ile tenasüp ilgisi kurulmuştur.

Sünbül saçın seher yeli seyrân edüp gelür

Reyhân hatı kohusına hayrân olup gider

(Ahmed Paşa Dîvân G81/4)

“Seher yeli sümbül saçını dolaşıp gelir. Reyhan hattının kokusundan hayran olup gider.”

Seher yeli sevgilinin sümbüle benzeyen saçlarında dolaşır. Sevgilinin saçları her zaman çok güzel kokmaktadır. Bu kokuyu alan seher yeli hayran olmuş bir şekilde geri gider.

Virdügiyçün sünbül-i dil-dârdan yiller eser

Gül gibi gönlüm açılır her kaçan yiller eser

(Mesîhî Dîvân G87/1)

“Rüzgâr, sevgilinin sümbülünden (saçından) iz (koku) ilettiği için ne vakit yeller esse gönlüm gül gibi açılır.”

Seher vaktinde esen rüzgâr hem çiçeklerin açılmasını sağlar hem de kokularını etrafa yayar. Sevgilinin sümbül saçından koku taşıyan rüzgâr estiğinde âşığın gönlü de gül gibi açılır. Sevgilinin saçları güzel kokması ve şeklinden dolayı sümbüle benzetilir.

Subh-dem bâd-ı seher eyler demâgum müşk-bâr

Sünbül-i ruhsâr-ı yâr olmuş meger ki târumâr

(Âşık Çelebî Dîvân G82/1)

“Seher yeli sabah vaktinde zihnime misk yağdırır. Meğerki sevgilinin yanağının sümbülü darmadağınık olmuş.”

Sabah vakti esen seher rüzgârı âşığın zihnine sevgilinin yanağına düşen saçlarının misk kokusunu yayar. Sevgilinin yanağındaki saçlar hem şeklinden hem de kokusundan dolayı sümbüle benzetilmiştir. Âşık seher yelinin misk yağdırmasını sevgilinin saçlarının dağılmış olmasına bağlar.

3.2.4.3. Nergis

Divan şiirinde sevgilinin gözüne benzetilir. Bazen baygın baygın bazen de sert bakar (Pala, 2002, s. 369-370). Diğer çiçekler gibi o da seher vaktinde açar.

Cihânda kalmadı âsâr-ı girye devrinde

Meger ki dîde-i nergis seher ola pür-nem

(Neşâtî Dîvân K21/28)

“Seher vakti nergisin gözü yaş dolu olur. Ancak senin devrinde dünyada gözyaşının izi kalmadı.”

Seher vaktinde nergisin gözleri yaşla doludur. Neşâtî Sadrazam Mustafa Paşa için yazdığı kasidesinde onun devrinde gözlerinden yaş akan kimsenin kalmadığını söyler. Yani sadrazam görevini iyi yapmakta ve bu sebepten halk huzur içerisinde. Kimsenin ağlayacak bir derdi sıkıntısı yoktur.

Çemende bülbülü zâr itmege seher nergis

Kaya bakışlar ile eyledi nazar nergis

(Mesîhî Dîvân G106/1)

“Nergis, seher vakti çemende bülbülü inletmek için sert bakışlar ile baktı.”

Nergis, sevgilinin gözüne benzetilir. Seher vakti geldiğinde bülbülü ağlatıp inletmek için sert bakışlar atar. Yani sevgilide seher vaktinde uyanmıştır o da âşığı inletmek için uykulu gözleriyle sert ve acı çektirici bir biçimde bakmaktadır.

Nergis şarâbı dün gice nûş eylemiş meger

Bak çın seherde çeşmine kim görünür humâr

(Muhibbî Dîvân G606/2)

“Nergis dün gece meğer şarap içmiş. Seher vaktinde gözünde mahmurluk görünür.”

Nergis bütün gece şarap içtiği için seher vaktinde gözleri sersem gibi görünür. İçkinin mahmurluğunu hala üzerinden atamamıştır.

3.2.4.4. Lale

Divan şiirinde daha çok rengi ve şekli dolayısıyla konu edilmiştir. Rengi şaraba, âşığın gözyaşlarına, sevgilinin yanağına benzer. Şekil olarak ise kadehe benzetilir. Seher vaktinde açar.

Disen kim la‘l câmında nice olur lü‘lü-yi lâlâ

Yüzine lâlenün bahgıl seherde çün düşe şeb-nem

(Ahmedî Dîvân K62/10)

“Desem ki şarap kadehinde pek çok parlak inci olur. Zira seherde lalenin yüzüne bak çiy tanesi düşmüş.”

Seher vaktinde lalenin üzerine düşen çiy tanesi parlak inciye benzetilir. Şair laleyi şekli ve renginden dolayı kırmızı kadehe lalenin üzerindeki çiy tanelerini de parlak inciye benzetir.

Dâg-ı hasretten bitüpdür sînem üzre lâleler

Yagdurur çeşmüm sehergeh anun üzre jaleler

(Muhîbbî Dîvân G1167/1)

“Hasret yarasından bağrımın üzerinde laleler biter. Gözyaşım seher vakti onun üzerine çiy taneleri yağdırır.”

Âşık sevgiliye hasret duymaktadır. Kavuşamadığından dert, keder, hastalık içerisinde. Bu yüzden âşığın sinesinde yaralar olmuştur. Lale ortasındaki siyahlıktan dolayı yaraya benzetilir. Âşığın sinesinde lalelerin açması bu yüzdendir.

3.2.4.5. Menekşe

Baharın gelişini bildiren çiçeklerden birisidir. Diğer çiçeklere göre boyu kısa ve eğridir. Divan şiirinde kokusu, koyu rengi, boyunun eğriliği ve şekil yapısıyla anılır. “Benefşe” şeklinde de kullanılır (Pala, 2002, s. 317).

Râhunda esen bâda sücûd eylediği için

Pür müşk ü ‘abîr eyledi destârı benefşe

(Ahmed Paşa Dîvân K23/38)

“Menekşe, yolunda esen rüzgâra secde eylediği için sarığı misk ve abir kokusuyla doldu.”

Seher yelinin esmesiyle menekşenin boynu eğilmiş ve bu yüzden secde eder gibi durmaktadır. Şair de bu durumu rüzgâra secde etmek şeklinde almıştır. Menekşe, rüzgârın getirdiği misk ve abir kokusu ile dolmuştur.

Hengâm-ı seherde açılıp bâga benefşe

Etfâl-i çemenle girişür lâga benefşe

(Hayâlî Bey Dîvân G581/1)

“Menekşe, seher vaktinde bağda açılıp çimen çocuklarıyla şakalaşır.”

Seher vaktinde bağda açılan menekşe diğer çiçeklerle şakalaşıp oynar. Bütün çiçekler bağda bir aradadır. Seher bağ-benefşe-çemen kelimeleri arasında tenasüp santı vardır.

3.2.5. Hayvanlar

3.2.5.1. Bülbül

Bülbül, sürekli ağlayıp inleyen, sevgiliyi görmek için kapısında köle olan, ona aşk sözleri söyleyen âşığa benzer. Bülbül gül olmadan âşık da sevgili olmadan yaşayamaz. Gülün dikeninin bülbülün canını yakması gibi sevgilinin eziyetleri de âşığın canını yakar. Bülbül gül kadehinden şarap içince âşık da sevgilinin kırmızı dudağının şarabından mest olur. Bülbülün güzel sesi âşığın şiirleridir. Bülbül gülden ayrı olunca sessizleşir. Neşesi ve mutluluğu onu görünce gelir. Seher vaktinde gülün açıldığını gören bülbül ona mest olur ve ötmeye başlar. Bülbülün seherde ötmesinin sebebi gülün bu zamanda açılmasından kaynaklıdır (Pala, 2002, s. 87; Şentürk, 2017, s. 322).

Taradığımız divanlarda “bülbül, andelîb, mürğ-i seher, mürğ-i eshâr, bülbül-i eshâr, seher kuşu” şeklinde geçmektedir. Ayrıca bülbül âşığı sembolize eder.

Görüp mestâne feryâdum dedi ol gülbün-i zîbâ

Yine rindâne içmişsin seherden bülbül olmuşsun

(Hayâlî Bey Dîvân G439/2)

“O süslü gül fidanı sarhoşça feryadımı görüp yine içmişsin seher vakti rindâne bülbül olmuşsun dedi.”

Âşık bütün gece aşk derdiyle şarap içer ve seher vakti geldiğinde de sarhoş bir halde feryat etmeye başlar. Sevgili de âşığın bu halini seher vaktinde öten bülbüle benzetir. Bülbül gül için âşık da sevgili için inlemektedir.

Her seher nâlemden olur mergzârun murgı zâr

Çün yüzün gülzârına zârî kılam bülbül gibi

(Ahmed Paşa Dîvân G301/2)

“Her seher yüzünün gül bahçesine bülbül gibi ağlayıp inlediğimden çimenlikteki kuşlar da inliyor.”

Bülbül güle âşıktır. Her zaman onun açmasını bekler. Gül açtığı zaman da onun karşısına geçerek ötmeye başlar. Bu bülbülün âşkını haykırışıdır. Gül bahçesinde bunu duyan diğer kuşlarda bülbüle eşlik eder. Bülbülün âşk derdinden inlemesi o kadar büyüktür ki bu inlemeye diğer kuşlar karşılıksız kalamaz.

Bir seher gülzâra gelsen ‘andelîbi dinlesen

Hayli a`lâ nagmeler eyler bülend âvâzı var

(Şeyhülislâm Yahyâ Dîvân G102/4)

“Bir seher vakti gül bahçesine gelsen bülbülü dinlesen. Hayli yüksek sesi var, enfes ezgiler yapar.”

Bülbül seher vaktinde gül bahçesinde öter. Şair de bülbülün ötüşünü överek sevgilinin seherde gül bahçesine gelip bülbülün güzel sesini duymasını ister. Burada bülbül ile kastedilen âşıktır. Âşık seher vakti olduğunda sevgiliyi görme umuduyla gül bahçesinde dolanır ve âşkını dile getirir. Sevgilinin de gül bahçesine gelerek onu duymasını ister. Enfes ezgiler yapar diyerek de kendi şiirini över.

Eylerem bülbül gibi şâm u seher feryâd u zâr

Gülşen-i hüsnüne bülbüller gibi nâlânınam

(Nedîm Dîvân G89/2)

“Sabah akşam bülbül gibi feryat edip inlerim. Bülbüller gibi güzellik bahçesine inleyenim.”

Bülbül, güle duyduğu aşktan dolayı sürekli gül bahçesinde inlemektedir. Âşık da bülbülün sabah akşam gül bahçesinin güzelliği karşısında ağlayıp inlediği gibi sevgilinin güzelliği karşısında ağlayıp inlemektedir. Sevgiliye kavuşamadığı için inlemekten başka çaresi yoktur.

Ahmedî zârî ider yârî taleb kılı belî

Güliden ayru düşecek bülbül-i eshâr iniler

(Ahmedî Dîvân 149/9)

“Ahmedî, sevgili ağlamasını ister. Evet bülbüller gülden ayrı düşünce inler.”

Bencil olan sevgili, âşığın devamlı olarak aşkından ağlamasını ister. Bülbül gülden ayrı düştüğü zaman inlemeye başlar. Gülün yokluğunda mutluluğunu ve neşesini kaybeder. Âşık da sevgilinin hep yanında olmasını ister. O olmadığı zaman bülbül gibi ağlayıp inler. Sevgili de hiçbir zaman âşığın yanında olmadığı için âşık her zaman ağlayan ve inleyendir.

Efgânum işitmek ile gül münfa ‘il olur

Gülşende şehâ bülbülün âh-ı seherinden

(Ahmed Paşa Dîvân G237/3)

“Ey sevgili! Gül, gül bahçesinde bülbülün seher âhından olan feryadını duyup etkilenir.”

Bülbül güle olan aşkından seher vaktinde âh etmektedir. Bülbül gibi feryat eden biri de âşıktır. Âşık sevgiliye seslenerek bülbülün seher âhından olan feryadını duyunca gülün etkilendiğini söyler. Ancak âşığın bu feryadı sevgiliyi etkilemez. Şair “ey sevgili” diye seslenerek nida sanatını kullanmıştır.

Gül-i ter dâ’imâ handân gerekdür

Seher bülbülleri giryân hoşdur

(Mesîhî Dîvân G51/2)

“Taze gülün daima neşeli olması gerekir. Seher bülbüllerinin ağlaması hoştur.”

Seher vaktinde gül açınca bütün güzellikleri ortaya çıkacaktır. Bu yüzden bu durum onun gülümsemesi olarak alınır. Gülü görünce ötmeye başlayan bülbüllerinde gülün aşkından dolayı ağlaması hoştur. Zira gül gülmenin bülbül ise ağlamanın sembolüdür.

Bülbülün âhı yilinden her seher

Servi gibi salınur ra ‘nâ-yı gül

(Muhibbî Dîvân G2014/3)

“Her seher bülbülün ettiği âhın yelinden gül servi gibi salınır.”

Bülbül seherin gelişiyile gülün aşkından âh edip ağlamaya başlar. Bülbülün âhı öyle etkilidir ki gül âhın yeliyle bir servi gibi sallanır. Şair bülbül-gül-seher-servi kelimeleri ile tenaüp ilgisi kurmuştur.

3.2.5.2. Horoz

Seher vaktinde ötmeye başlar. Günün başladığını haber verir. “Horûs-i subh” tamlaması özellikle mesnevilerde güneş yerine kullanılır (Şentürk, 2023, s. 52).

Âh ile ‘arş horosını kebâb itmiş iken

Gel berü külbe-i ahzânumuza mihmân ol

(Mesîhî Dîvân G148/6)

“Çektiğim âh ile arş horozunu bile kebab etmişken sen bana doğru gel de hüznler evinin misafiri ol.”

Arş horozunun, göğün dokuzuncu katı olan arşta bulunan ve horoza benzeyen bir melek olduğu ve bu yüzden arş horozu denildiği düşünülür. (Şentürk, 2016, s. 354). Şair sevgiliye duyduğu özlemle âh eder ve âhı göğün en üst katına kadar yükselir. Burada bulunduğu inanılan arş horozunu bile yakıp kebab eder. Âşğın âhı mübalağa ile anlatılmaktadır. Ayrıca Hz. Yakup’un hüznler evine telmih yapılmıştır.

Doğdu sepîde-i seher-i ıyd ba‘d-ezîn

Bang-ı horûs-ı tâli‘ -i bîdâr vaktidir

(Nedîm Dîvân G39/2)

“Bayram sabahının beyazlığı doğdu. Bundan sonra uyanan bahtımın horozunun ötme vaktidir.”

Bayram sabahının gelmesiyle birlikte âşığın bahtı da uyanmıştır. Artık âşığının bahtının horozunun ötme vaktir. Yani seherin gelmesiyle birlikte âşık dua ve niyaz eder. Bu sayede bahtının açılmış olacağını düşünür. Seher vaktinin olmasıyla birlikte horoz ötmeye başlar.

Kaçan dem dem çıkar dilden şerâre

Başumda benzer ol tâc-ı horûsa

(Muhibbî Dîvân G2841/4)

“Ne vakit gönlümden kıvılcım çıkar başımda o horozun tacına benzer.”

Dert ve kederle dolu olan âşık seher vaktinde âh ettiği zaman gönlünden kıvılcım çıkar. Âşık da bu kıvılcımı kırmızı olması ve yukarı doğru çıkması bakımından horozun ibiğine benzetir.

3.2.5.3. Fâhte

Üveyik kuşu veya yabani güvercin. Güzel sesli ve hoş görünüşlüdür. Seher vaktinde ötmeye başlar. (Pala, 2002, s. 156)

Subh-dem ey fâhte bîhûde efgân eyleme

Çün girürsin her gice bir serv-i bâlâ koynına

(Bâkî Dîvân G430/2)

“Ey fâhte! Seher vakti beyhude feryat eyleme. Çünkü her gece bir yüce servi koynuna girersin.”

Üveyik, geceleri avcı kuşlardan korunmak için servinin yaprakları arasına sığınır. Seher vakti geldiğinde ise ötüp feryat eder. Şair de kuşun seherde feryat etmesini gereksiz bulur.

Çünkü geceyi servinin yanında geçirmiştir. Onun ötmesi yersizdir. “Ey fahte” diyerek nida sanatı yapılmıştır.

Çemen etfâlinün uyhuların uçurdu yine

Subh-dem gulgule-i fâhte gül-bâng-i hezâr

(Bâkî Dîvân K18/10)

“Seher vakti üveyiğin sesi bülbülün gül-bângı yine çimen çocuklarının uykularını kaçırdı.”

Üveyik ve bülbül seher vaktinde öten kuşlardır. Onların çığırışması çiçekleri uykusundan uyandırır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SEHER VAKTİ VE AŞK

Aşk, ilâhî ve beşerî olarak iki kısma ayrılır. İlâhî aşk âşığın Allah'a duyduğu, beşerî aşk ise âşığın insana duyduğu sevgi ve özlemdir. İster ilâhî olsun ister beşerî olsun âşığın sevgiliye bu dünyada kavuşması imkansızdır (Şentürk, 2016, s. 380).

Aşk, kişiyi perişan eden, aklını başından alan, yakan, kavuşması mümkün olmayan derttir. Aşk, gerekirse sevgili uğruna canını vermeyi, sevgilinin bütün naz ve eziyetlerini çekmeyi gerektirir. Âşık aşkını gizli tutmaya çalışsa da aşk gizli kalmaz. Aşkın bir diğer yönü de kişiyi değiştirip olgunlaştırmasıdır. Aşk derdine düşen bir daha eskisi gibi olamaz. Bu aşk geçici bir heves değil ezelidir.

4.1. Seher Vakti / Âşık İlgisi

Âşık, her zaman aşkını gizlemek ister. Çektiği çileyi, sıkıntıyı, eziyeti, kimsenin bilmesini istemese de kendisini ağlayıp inlemekten, alı koyamaz. Aklını terk eder, herkes tarafından aşağılanır, hor görülür. Ama bunlar âşığın hoşuna giden durumlardır, âşık bunlardan gocunmaz. Çektiği dertler artık ona zevk verir. Zira bunların sonucunda sevgiliye kavuşacağını düşünür. Baktığı her şeyde sevgiliyi görür. Makam, mevki onun umurunda değildir, tek düşündüğü sevgilidir. Yemeden içmeden kesilen âşık verem olur. Yediği tek şey ağzına gelen kandır. Aşk hâlinin devam etmesi için de sürekli şarap içer. Kıyafetleri perişan durumdadır. Sevgiliyi göremeyeceğini bilen âşık onu rüyasında görmeyi ümit eder. Sevgili için gerekirse canını verir (Şentürk, 2016, s. 372-376).

Âşık çektiği bu aşk acısından geceleri sürekli inleme, ağlama, sızlanma ile geçirir. Seher vakti geldiğinde bu feryatları artar, uyku uyuyamaz. Artık âşığın çektiği âhlar daha da yükseklerle ulaşır. Sevgiliye kavuşmak için dua eder. Çünkü seher Allah'a en yakın olunan, tüm duaların kabul edildiği, bağışlanma dileyenlerin bağışlandığı, tövbelerin geri çevrilmediği, hastalıkların giderildiği, dertlilerin derman bulduğu, feyiz dolu bir vakittir. Bu yüzden bu zaman dilimi âşık için de önemlidir.

Derviş Selîm Sırrî'nin aşağıdaki bendi seher vaktinin nasıl geçirildiğini göstermesi bakımından güzel bir örnektir:

Bana rahm eyle meded bu dil-i nâ-şâdım için

Reh-i 'aşkında şehâ nâle vü feryâdım için

Dem-be-dem âh-ı sehergâhına mu‘tâdım için

Kütüb-i ‘aşkıımı şerh eyleyen ü tâdım için

‘Arz-ı hâlim ana sundukça begim dâdım için

Şerh-i ‘uşşâkına kayd eyledigin adım için

Sana ben bende olup emrine münkâdım için

Nakd-i cân vermegi yolunda ben icâdım için

Nigeh-i lutfıla bir nâle vü efgânıma bak

Nazar et pâdişehim hâl-i perîşânıma bak

(Derviş Selîm Sırrî Dîvân TKB131/4)

“Ey şah! Aşk yolunda ettiğim inilti ve feryadım için bana merhamet et. Bu kederli gönlüm için yardım et. Seher vakti âhını alışkanlık haline getirdiğim için aşkımin kitaplarını şerh eden üstadım için. Beyim, arzuhâlimi ona sundukça ettiğim figanım için âşıkların şerhini yazdığım ismim için sana köle olup emrine itaat ettiğim için yolunda can sermayesini vermeyi ben icat ettiğim için inlememe ve feryadıma bir bağışlayan bakışıyla bak. Padişahım perişan halime bak.”

Şair padişaha seslenerek, aşkının yolunda feryat figan ettiği için kendisine acımasını kederli gönlü için yardım etmesini ister. Seher vaktinde âh etmeyi âdet haline getirdiği, köle olup emirlerine boyun eğdiği, yolunda can sermayesini vermeyi bulduğu için padişahı ağlayıp inlemesine, perişan haline lütuf bakışıyla bakmasını ister. Feyiz dolu olan seher vaktinde uyumayıp sürekli âh eden şair bunun karşılığını almak ister. Zira seherde edilen dualar geri çevrilmez.

4.1.1. Âh

Âh “bir acı ünlemidir” (Pala, 2002, s. 20). “Nidâ âşıkın iç âlemindeki ateşin ve elemin sesle ifâdesi” (Uludağ, 1991, s. 26).

Divan şiirinde âh, âşığın aşkını ifşa eden bir unsurdur. Aşk derdiyle yanan âşık bu derde dayanamayıp âh eder ve bu âhı gökyüzüne ulaşıp herkes tarafından görülür ve duyulur. Bu âh âşığın yanan gönlünden yükselen dumandır. Gökyüzünü âhın ateşi kızıl, dumanı da siyah yapar. Âşığın âhı o kadar kuvvetlidir ki bazen ateşinden gökteki güneş, ay ve yıldızlar tutuşur. Âhın gitmesini sağlayan ise seher yelidir. (Şentürk, 2016, s. 162-166).

Seher vaktinden sevgili yeni uyanmıştır ve baygın bir şekilde bakmaktadır. Bunu gören âşığın gönlü daha çok yanmaya başlar ve bu yüzden seher vaktinde âh eder. Âşığın seher vaktinde âh ediyor olmasının başka bir sebebi de seherin dini hüviyetinden kaynaklıdır. Âşığın âhı hem duası hem de bedduasıdır. Genellikle mübalağa sanatıyla anlatılır.

Âh kelimesi Allah kelimesinin ilk ve son harfinden oluşur. Yani Allah demektir. Duanın ulaşacağı yerdir. Güneşin ışıkları elife, kütlesi de he harfine benzetilir. Güneş de her gün âh diyerek doğar (Uludağ, 1991, s. 26) .

Gülden kokun alup seher âh etse ahmed derd ile

Bülbül bulunmaz bağda kim bağı biryân olmamış

(Ahmed Paşa Dîvân G129/8)

“Ahmed gülden kokunu alıp seher vakti dert ile âh etse bağda bağı yanmamış bülbül kalmaz.”

Şair seher vaktinde esen rüzgârın etkisiyle gülden sevgilinin kokusunu alıp dert ile âh eder. Bunun üzerine bağdaki bütün bülbüller bu âhı duyar ve bağrıları yanar. Sevgilinin âh etmesinin sebebi sevgiliye kavuşamamasıdır. Ona olan hasretinden dayanamayıp âh eder ve aşkını ortaya çıkarmış olur. Âhı o kadar etkilidir ki bağdaki bütün bülbüller bu âhı duyar ve âhın verdiği acıyla bağrıları yanar. Gül-bülbül- seher ve dert-âh arasında tenasüp sanatı vardır.

Ser-i kûyunda benüm âh-ı sehergâhlarum

Ne bilür ‘aşk elemin çekmedi ol dahı uyur

(Bâkî Dîvân G125/4)

“Benim yanı başında seher vakti ettiğim âhlarımı ne bilir, aşk kederini çekmediğinden o hala uyur.”

Aşk derdini çekmeyen hiç kimse âşığın halinden anlamaz. Sevgilinin de bu aşktan haberi yoktur. O âşığı hiçbir zaman dinlemez. Sevgiliye duyduğu aşktan dolayı sürekli âh eden âşık seher vaktinde sevgilinin yanı başındayken de âh çeker ama sevgili bunu bile duymaz. Âşık dert ile uyuyamazken sevgili hala uykudadır. Âh ve elemle tenasüp ilgisi kurulmuştur.

Dostum incinme bana râzımı fâş eylesem

Her seher dilden çıkan feryâd u âhumdur benüm

(Hayâlî Bey Dîvân G387/3)

“Dostum sırrımı açığa çıkarırsam bana incinme. Her seher vakti gönülden çıkan benim feryat ve âhımdır.”

Seher vaktinde âşığın gönlünden çıkan âh ve feryat onun aşkının bilinmesine sebep olur. Âşık aslında bu aşkın bilinmesini istemez. Ama bu derde ve hasrete dayanamadığından âh eder. Âşık da her seher feryat ve âh edenin kendisi olduğunu ve bu sırrı ifşa ettiği için sevgilinin kendisine darılmamasını söyler. Şair dil kelimesini tevriyeli kullanmıştır.

Hoş-dem ol ahmed ki gönlün micmerinden her gece

‘Arş kandîlin yakar âh-ı seher-hîzûn senün

(Ahmed Paşa Dîvân G163/5)

“Ahmed her gece gönlünün buhurdanıyla arkadaş olduğundan seher vakti kalkan âhın gök kandilini yakar.”

Şair gönlünü buhurdana, seher vakti kalkan âhını da buhurdandan çıkan dumana benzetir. Âşığın gönlü devamlı olarak aşk ateşiyle yandığından buhurdanlık olarak görülmüştür. Âşık her gece seher vaktinde öyle bir âh eder ki bu gönlünün buhurdanlığından çıkan âhının dumanı arşa kadar yükselir ve arş kandilini yakar. Âşık âhının büyüklüğünü mübalağalı bir şekilde anlatır.

Âh-ı ‘âşıkdur seni hüsnünden âgâh eyleyen

Na‘ra-i bülbülünden olur her seher bîdâr gül

(Necâtî Bey Dîvân K15/15)

“Seni güzelliğinden haberdar eden âşığın âhıdır. Gül, her seher vakti bülbülün haykırmamasından uyanır.”

Âşığa göre sevgilinin güzelliğinden haberi yoktur. Onu güzelliğinden haberdar eden âşığın âhıdır. Gül ise her seher uykusundan uyandıran kendine getiren bülbülün çektiği âhıdır. Gül-bülbül-seher ve âh-na‘ra-bülbül-seher arasında tenasüp vardır.

Her gice mâni⁶ olur nâleme kûyunda rakîb

Göreyin kim okına uğraya âh-ı seherün

(Mesîhî Dîvân G127/2)

“Rakip her gece semtinde inlememe engel olur. Seher âhının okuna uğraya ki göreyim.”

Rakip de âşık gibi sevgilinin kendisiyle olmasını ister. Bu yüzden âşığın sevgilinin semtinde dolanmasına izin vermez. Rakipten şikayetçi olan âşık seher vaktinde çıkardığı âhının okuna rakibin uğramasını ister. Âşığın gönlünden çıkardığı âh, yaydan hızlı bir şekilde çıkan ok gibi olduğu için oka benzetilmiştir. Rakibe gidecek olan âh bir bedduadır. Bu sayede sevgiliyle arasından gidecektir. Seher-âh-nâle arasında tenasüp vardır.

Odlu derd ile seher-geh kılıcak âh garîb

Ne ciger yakdugın iy cân bilür Allâh garîb

(Şeyhî Dîvân G7/1)

“Ey sevgili! Seher vakti ateşli derdiyle âh eyleyen kimsesizin ciğerinin neden yandığını Allâh bilir.”

Âşığın ciğerinin neden yandığını bilen sadece Allâh’tır. Çünkü âşık bu derdini ne sevgiliye ne de bir başkasına anlatamaz. Seher vaktinde âh ederek aslında derdini Allâh’a anlatmış olur. Âşığın çektiği âh onun duası olmuştur. Bu âhı seher vaktinde ediyor olmasının sebebi de seherde duaların kabul olmasındandır. Şair “ey sevgili” diye seslenerek nida sanatı yapmıştır.

Yakdı kandîl-i sipihri gönül âh-ı seherün

Hamdülillâh ki bugün kaldı yine bir eşerün

(Sehî Bey Dîvân G136/1)

“Seherde ettiğim âh, semâ kandilini yaktı. Allâh’a hamd olsun ki bugün de gönülde bir izin kaldı.”

Âşığın seherde ettiği âhın semâ kandilini yakması onun âhının büyüklüğünü gösterir. Âhı semaya kadar ulaşmıştır. Sevgilinin âşığın gönlünde bıraktığı iz; acı, dert, keder ve üzüntüdür. Âşık bu aşk derdinden âh etmiştir ama gönlünde hala izi durmaktadır. Bu iz âşığı üzmez aksine bundan dolayı mutluluk duyar. Sevgili yanında olmasa bile ona duyduğu aşktan oluşan dert hep onunladır. Bunun için de Allâh’a şükreder.

Eser itmez nidelüm âh-ı seher-gâh sana

Meger insâf vire dostum Allah sana

(Necâtî Bey Dîvân G2/1)

“Seher vakti âhı sana tesir etmez ne yapalım? Dostum, Allah sana merhamet versin.”

Âşık seher vaktinde ettiği âhın sevgiliye tesir etmemesinden dert yanar. Âşık isterse sabahtan akşama kadar, geceler boyu âh etsin bu sevgilinin umrunda değildir. Âşıқта bu yüzden Allâh’ın sevgiliye merhamet vermesini ister. Daha merhametli olursa belki bu âhlar ona tesir eder. Şair beyitte soru sorarak istifham sanatını kullanır.

Her gice neler çekdiğimi künc-i belâda

Dünyâlara her subh yayar âh-ı sehergâh

(Şeyhülislâm Yahya Dîvân G306/3)

“Her gece gam köşesinde neler çektiğimi, her sabah, seher vakti âhım dünyalara yayar.”

Geceleri âşığın keder ve üzüntü ile dolu olduğu vakittir. Her zaman dert içinde olan âşığın kederi bu zamanda daha da artmıştır. Âşığın bütün gece gam köşesinde neler çektiğini kimse bilmez. Ancak seher vaktinde çektiği âh ile neler yaşadığını dünyaya yaymış olur. Âşığın aşk sırrını ifşa eden de bu âhıdır.

‘Âşıkun nâvek-i âh-ı seheri

Siper-i çarhdan eyler güzeri

(Mesîhî Dîvân G279/1)

“Âşığın seher âhının oku feleğin kalkanından geçer.”

Seher vaktinde âh eden âşığın, seher âhının oku öyle kuvvetli ve hızlıdır ki feleğin kalkanından dahi geçer. Şair burada âhının büyüklüğünü anlatmak için feleğin kalkanından geçtiğini söyleyerek mübalağa yapar.

Dehri bir âh-ı sehergehlere ber-bâd eyler

‘Âlemi seyle virür gözlerinin yaşları

(Bâkî Dîvân G483/3)

“Seher vakti âhları dünyayı perişan eyler. Gözlerinin yaşları âlemi sele verir.”

Seher vakti dini hüviyeti bulunan bir zaman dilimi olduğundan bu vakitte edilen âhlar arşı sallar, dünyayı perişan eder. Bu vakitte uyku yoktur. Herkes ağlayıp inler. Öyle ki gözlerinin yaşı âlemi sele verir. Âşığın çektiği dert, keder, ızdırap da çok büyüktür. Hatta bu aşk derdinden seher vaktinde ettiği âh dünyayı perişan eder. Beytin genelinde mübalağalı bir anlatım vardır.

Her seher-geh od düşer eflâke âhumdan benüm

Her gice ‘âlem tolar dûd-ı siyâhumdan benüm

(Şeyhî Dîvân G117/1)

“Her seher vakti feleklere benim âhimden ateş düşer. Her gece âlem benim siyah dumanımdan dolar.”

Âşık seherde çektiği âhından göğe ateş düştüğünü, gecenin de kara dumanla dolduğunu söyler. Âşığın seherde âh çekmesiyle göğe çıkan ateş güneşi yakmaktadır, böylelikle gündüz olur. Gecenin karanlık olmasının sebebi de âşığın âhının dumanıdır. Çünkü bu âh elem, acı, üzüntü ile dolu olduğundan siyahtır.

‘Âşık kaçan ki nâvek-i âh-ı seher çeker

Göklerde mihr-ü-mâh yüzüne siper çeker

(Necâtî Bey Dîvân G145/1)

“Âşık ne vakit seher âhının okunu çekerse göklerde güneş ve ay yüzüne kalkan tutar.”

Âşığın âhı can yakıcıdır. Ağzından çıkarak göğe yükseldiği için yayından çıkan ok gibi görülür. Bu âh o kadar etkilidir ki ne zaman âh edecek olsa güneş ve ay bu âhtan etkilenmemek için yüzüne kalkan çeker. Şair âhın büyüklüğünü mübalağa ile anlatır. Âh-gök-mihr-mâh-seher arasında tenasüp sanatı vardır.

Ol yâre iden hâlümü i ‘lân ‘Atâyî

Âh-ı seher ü sûz-ı dil-i nîm-şebidür

(Nev’î-zâde Atâyî Dîvân G60/5)

“Atâyî o sevgiliye hâlîmi ilan eden seher vakti ettiğim âh ve gece yarısı yanan gönlümün ateşidir.”

Aşk derdindeki âşığın hâlini sevgiliye ilan eden seher vaktinde ettiği âh ve yanan gönlünün ateşidir. Âşığın âhı hem aşkını hem de kendisinin ne halde olduğunu ortaya çıkarır. Âşık bu duruma karşı koymaya âşkını gizlemeye çalışır ama derdi o kadar büyüktür ki gönlünü de yakıp geçer.

4.1.2. Nâle

Nâle “inilti, inleme” anlamlarına gelir (Kanar, 2009, s. 2525). Âşığın ettiği âh gibi nâle de aşkını belli eder. Sevgiliye kavuşmayı bekleyen ama bir türlü kavuşamayan âşık sabaha kadar inler, ağlar, feryat eder. Âşığın nâlesi de âhı gibi göklere kadar yükselir, hiç kimseyi uyutmaz. Dağlarda yankılanır. Fakat sevgilinin eşiğine ulaşmaz (Şentürk, 2020, s. 426-427).

Taradığımız dîvânlarda daha çok bülbülle bağlantı kurularak işlenmiştir. Bülbülün seher vaktinde çıkardığı sesler güle duyduğu aşktan dolayı inlemesi olarak görülür. Bülbül ve gül daha çok istiare sanatıyla kullanılır. Bülbül âşık, gül sevgilidir.

Ol seng-dilün gönline etmedi perî kâr

Bu nâle-i şeb-gîr ile feryâd-ı seherden

(Hayâlî Bey Dîvân G487/2)

“Bu gece vakti inlemesi ile seher vakti feryadı o taş yürekli perinin gönlüne işlemedi.”

Sevgiliye olan hasretinden gece boyunca inleyen âşık seher feryadı koparmaktadır. Âşığın inlemesini, feryadını insanlar, dağlar taşlar duyar. Göklere kadar ulaşır. Ama o taş kalpli

perinin gönlüne bir türlü işlemez. Çünkü sevgili acı vericidir, zalimdir. Şeb ve seher arasında tezat vardır.

Aynı durum Şeyhülislâm Bahâyî'nin beytinde bülbül ve gül mazmunu üzerinden ele alınmıştır.

Uçurdu sanma gülün h'âb-ı nâzın ey bülbül

Ne hây ü hûy-ı sebâne ne nâle-i seheri

(Şeyhülislâm Bahâyî Dîvân G38/2)

“Ey bülbül! Ne gece gürültülerinin ne seher vakti inlemelerinin gülün naz uykusunu uçurduğunu sanma.”

Bülbül, gülü görebilmek için seher vaktinde inler. Fakat gül naz uykusundan uyanmaz. Bülbülün inlemesi onun umurunda değildir. Nâle kelimesi seher ile birlikte nâle-i seher tamlaması kurularak kullanılmıştır.

Gül yüzün'çün nâle vü feryâd edüp bülbül gibi

Mergzâr içre sehergeh murgı zâr etsem gerek

(Ahmed Paşa Dîvân G152/9)

“Gül yüzün için seher vakti bülbül gibi inleyip feryat ederek çimenlikteki kuşları ağlatmalıyım.”

Bülbül seher vaktinde güle olan aşkından inlemeyi andıran bir ses çıkarır. Âşıkta seher vaktinde sevgilinin gül yüzü için bülbül gibi feryat edeceğini ve bunun sonucunda çimenlikteki kuşları ağlatacağını söyler. Burada âşığın sevgiliye olan aşkını anlatmak için bülbül ile gül ilişkisinden yararlanılmıştır. Gül-bülbül-murg-mergzar-seher ve nâle-feryât arasında tenasüp sanatı vardır.

Feryâd ede gülşende seher vasla 'andelîb

Hecri ile Sırrî ola epsem neye bâ'is

(Derviş Selîm Sırrî Dîvân G20/5)

“Bülbül seher vaktini gül bahçesinde vuslat için feryat eder. Sırrî'nin ayrılık acısıyla susmuş olmasının sebebi neden?”

Seher vaktinin gelmesiyle güller açılır, bülbüller ötmeye başlar demiştik. Gülün açıldığını gören bülbül de güle kavuşmak için feryat eder. Ama şair ayrılık acısından feryat edemez. Zira inleyip feryat ederse bu aşkı herkes öğrenmiş olur. Hicr ve vasl kelimeleri ile tezat oluşturulmuştur. Andelîb-gülşen-seher arasında tenasüp sanatı vardır.

Seher bülbüller efgânı degul bî-hûde gülşende

Fuzûlî nâle-yi dil-sûzına âheng dutmuşlar

(Fuzûlî Dîvân G89/7)

“Seher vakti gül bahçesindeki bülbüllerin feryadı boşuna değil. Fuzûlî’nin gönül yakan inlemesine ahenk tutmuşlar.”

Fuzûlî’nin aşk derdinden inleyip ağlaması bülbüllerin de gönlünü yakmıştır. Bu yüzden seher vaktinde bülbüllerin feryat ve figanı şairin inlemesinin bir bestesidir. Efgân-nâle ve seher-bülbül-gülşen kelimeleriyle tenasüp ilgisi kurulmuştur.

Nâlemi zemzeme-i murg-ı seherden sorasın

Dermend olduğumı haste cigerden sorasın

(Ahmed Paşa Dîvân G241/1)

“İnlememi bülbülün nağmesinden, dertli olduğumu hasta ciğerden sorasın.”

Bülbülün çıkardığı sesler âşığın inlemelerine benzetilir. Şair de inlemesinin bülbül namelerinden, dertli olduğunun da hasta olan ciğerinden anlaşılacağını söyler. Âşık aşk derdinden dolayı verem olur. Bu yüzden ciğerinde yaralar çıkar.

4.1.3. Duâ

“Arapça isteme, yalvarma, niyaz gibi manaları olan bir kelime, ihtiyaçların anahtarı, darda kalanların rahatladığı yer, muhtaçların sığınağı” (Cebecioğlu, 1997).

Duaların daha faziletli zaman ve mekanlarda yapılması kabul olma ümidi açısından önemlidir. Bu faziletli zamanlardan birisi de seher vaktidir. Zira Peygamber Efendimiz bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “Allah her gece, gecenin ilk üçte biri geçtiğinde dünya semasına iner (rahmet nazarıyla bakar) ve ‘Melik benim! Melik benim! Var mı bana dua eden, onun duasını kabul eyleyeyim? Var mı ben-den isteyen, istediğini vereyim? Var mı benden mağfiret

dileyen, onu affedeyim?’ buyurur. Ve bu hâl tanyeri ağarınca kadar böylece devam eder” (Mûslim, Mûsâfirîn,169).

Osmanlı da Müslüman bir devlet olması sebebiyle divan şairleri hem seher vaktine hem duaya önem vermişleridir.

Ahmedî’nin aşağıdaki beyti seher vaktinin dua etmek için en hayırlı vakitlerden biri olduğunu göstermesi açısından güzel bir örnektir:

Du‘âsın her seher vird it anun kim

Duânun mevsümi vakt-i seherdür

(Ahmedî Dîvân K33/41)

“Her seher onun duasını tekrarla. Çünkü duanın zamanı seher vaktidir.”

Şair sevgiliye kavuşmak için edilen duanın her seher tekrarlanmasını söyler. Çünkü seherde dualar kabul olur. Aşk derdi çeken de sevdiğine kavuşur.

Uyandur çeşm-i cânı h‘âb-ı râhatdan seher-hîz ol

Çemen bülbülleriyle subh-dem zikr eyle Mevlâyı

(Bâkî Dîvân K15/2)

“O seher vakti gönlünü rahat uykusundan uyandır. Mevla’yı, seher vakti çimen bülbülleriyle zikret.”

Seher vakti girdiğinde uykuda olmak İslâm dinine göre hayırlı görülmez. Bu vakitteki uyku gaflet uykusudur. “Nefsin arzularına uymak, zamanı boşa geçirmek, önemli bir şeyin önemini kavrayamamak, değerli bir şeyin değerini takdir edememek” tir. Şair, tasavvufi bir boyutu olan bu beyitte “can gözü” derken gönül gözünden de bahsetmektedir. Seher vaktinde gözünü açıp hem gerçek manada uyanması hem de gönül gözünü açıp kalbini gaflet uykusundan kaldırması gerek. Zira gönül gözü kapalı olan birisinin Mevla’yı zikretmesi mümkün değildir.

Du ‘âlar müstecâb olur seherde

Anunçundur ki bu gönlüm şeb ister

(Muhibbî Dîvân G600/5)

“Seher vaktinde dualar kabul olur. Onun içindir ki gönlüm gece ister.”

Şair seherde duaların kabul olduğunu bu yüzden gönlünün geceyi istediğini söyler. Âşık duası kabul olduğunda sevgiliye kavuşacaktır ama aşk derdi biteceğinden bunu istemez. Onun çektiği bu acılar ona mutluluk verir. Seher ve şeb kelimeleri arasında tezat vardır.

Muhibbî yine başka bir beytinde de sevgiliye kavuşmak için seherde dua etmesini çünkü seherde duaların kabul olduğunu söyler.

Du ‘â eyle ola vaslı müyesser

Du ‘âlar müstecâb olur seherde

(Muhibbî Dîvân G2885/2)

“Dua et, kavuşması kolay olur. Seher vaktinde dualar kabul olur.”

Âşık seher vaktinde dua eder. Zira seher de edilen dua sevgiliye kavuşmayı kolaylaştırır.

Ahmedî ol yüze bahûp kıl du‘â

Kim du‘ânun mevsümi olur seher

(Ahmedî Dîvân 263/7)

“Ahmedî o yüze bakıp dua et. Zira seher vakti duanın zamanı olur.”

Âşık sevgilinin yüzünü Ka‘be edindiği için onun yüzüne bakıp dua eder. Şairin, seher vakti için duanın mevsimi demesi seher vaktinin duaların kabul edildiği faziletli bir zaman dilimi olduğunu gösterir.

Şâdkâm olsun serîr-i saltanatta rûz u şeb

Bu duâ şâm u seher vird-i zebânımdır benim

(Nef‘î Dîvân K12/43)

“Gece gündüz saltanat tahtında sevinçli olsun. Bu dua benim sabah akşam dilimden düşmeyen dileğimdir.”

Nef'î dönemin padişahı II. Osman için yazdığı kasidesinde onun tahtında sevinçli olması için gece gündüz dua ettiğini söylüyor. Rûz ve şeb ve şâm-seher kelimeleri arasında tezat ilgisi kurulmuştur.

Cemâlün âyetin bülbül seherde zikr ider-iken

Reyâhîn işidüp cümle sücûd itdi ol âvâza

(Ahmedî Dîvân G605/6)

“Bülbül seher vaktinde yüz güzelliğinin âyetini tekrarlarlarken bütün reyhanlar işitip o sese secde etti.”

Bülbül seherde sevgilinin yüz güzelliği âyetini zikreder. Çünkü onun yüzü Nur suresidir. Bülbülün tekrarladığı âyeti duyan reyhanlar o sese secde eder. Reyhan baş kısmı aşağı doğru eğilen bir çiçektir. Şair bu yüzden reyhanı secde etmesi şeklinde ele almıştır.

Ey Bahâyî gâh olur bâd-ı seher-gâh-ı niyâz

Sâhid-i ikbâli h'âb-ı nâzdan bî-dâr eder

(Şeyhülislâm Bahâyî Dîvân G5/6)

“Ey Bahâyî! Yakarmanın seher vaktindeki rüzgârı, ikbâl dilberini bazen naz uykusundan uyandırır.”

Şair seher vaktinin feyzinden dolayı bu vakitte ettiği dua ile bahtının açılacağını ümit eder. Çünkü seher vaktinde edilen dualar, yakarmalar geri çevrilmez. Âşık da bu sayede sevgiliye kavuşacaktır. Şair “ey Bahâyî” diye seslenerek nida sanatı yapmıştır.

Ol bula 'ışkdan safâ ki işi

Âh-ı şeb nâle-i seher-geh ola

(Ahmedî Dîvân G20/3)

“Gece âh edip seher vakti inleyen o kişi aşktan huzur bulur.”

Âşığın ettiği âhın aslında onun duası olduğunu söylemiştik. Şair de bu beyitte sabaha kadar âh edip inleyenlerin aşktan safâ bulacağını söylüyor. Seher vaktinde de âh eden âşık bu vakitte duaların kabul olmasından dolayı bunun mükafatını alacak istediği huzura erişecektir.

Hayâlî geceden tâ şubh olunca oldı efkârım

O hurşîdün mahabbet-nâmesin vird-i seher kıldım

(Hayâlî Dîvân G376/5)

“Hayâlî geceden sabaha kadar düşündüm. O güneşin aşk mektubunu seher duası kıldım.”

Şair seher vaktinde edilen duayı “vird-i seher” şeklinde tamlama olarak kullanır. Sevgilinin aşk mektubunu seher duası yapar. Çünkü seherde edilen dualar geri çevrilmez. Aşık zaten seheri sevgiliye kavuşmayı istediğinden dua ile geçirir. Sevgilinin aşk mektubunu devamlı okuduğu için ve bu mektupta da güzel sözler, dilekler olacağından bu onun duası haline gelmiştir. Güneş ile kastedilen sevgili olduğundan açık istiare yapılmıştır.

Seherde bülbül envâ‘-ı lûgatde

Ne söylerse kamu şâha du‘âdur

(Ahmedî Dîvân K30/12)

“Bülbül seher vaktinde çeşitli lûgatlerde ne söylerse hepsi padişaha duadır.”

Bülbüller, seher vakti geldiğinde sevgiliye duydukları hasret, aşk ve kavuşma ümidiyle ötmeye başlar. Âşığın âhı gibi bülbülün ötüşü de aslında bir duadır. Şair de vakit seher olduğu için bülbül hangi dilde olursa olsun ne söylerse söylesin hepsinin padişaha bir dua olduğunu dile getiriyor. Beyitte dua etmenin hangi dilde yapıldığının bir öneminin olmadığı da altı çizilmesi gereken başka bir husustur.

Seherlerde kabûl olan du‘âlar hakkı Allâhum

İrîşdür subh-ı rûz-ı vasl-ı yâre şâm-ı hicrânı

(Âşık Çelebi Dîvân G17/4)

“Allâh’ım seher vakitlerinde kabul olan duaların hakkı için ayrılık akşamını sevgiliye kavuşulan ilkbahar sabahına eriştir.”

Seher vaktinde dualar geri çevrilmediğinden âşık da seher vaktinde kabul olan duaların hakkı için Allâh’tan ayrılık gecesinin bitmesini ve sevgiliye kavuşmayı ister. Âşık sevgiliye kavuşuncunca ilkbahar gelmiş olacaktır. Subh-şâm ve vasl-hicrân tezatları kullanılmıştır.

4.1.4. Bedduâ

Kötü dileklerde bulunmaktır. Sabahlara kadar uyuyamayan âşık, aşk derdiyle bazen bedduada bulunur. Bu bedduası kimi zaman sevgiliye, kimi zaman da rakibedir.

Erişür Ahmed’ün âhı yedi kat göklere her dem

Sakın ey hûblarun şâhı seherde âh u zârumdan

(Ahmed Paşa Dîvân G253/7)

“Ey güzellerin şâhı! Seher vakti ettiğim âhımdan ve iniltimden sakın. Ahmed’in âhı her zaman yedi kat göklere ulaşır.

Şair seher vaktinde ettiği âhın çok büyük olduğunu bu yüzden sevgilinin bu âhtan ve iniltiden sakınmasını ister. Âşığın aşk derdiyle ettiği âhı bazen duası bazen de bedduasıdır. Sevgilinin bu âhtan kaçınmasını istediği için bunun bir beddua olduğunu anlıyoruz. Şair sevgiliye seslenerek nida sanatını kullanır.

Her gice mâni‘ olur nâleme kûyunda rakîb

Göreyin kim okına uğraya âh-ı seherün

(Mesîhî Dîvân G127/2)

“Rakip her gece semtinde inlememe engel olur. Seher âhının okuna uğraya ki göreyim.”

Âşık bu sefer de rakibe bedduada bulunur. Sevgilinin semtinde inlemesine engel olan rakibin çıkardığı âh okuna uğramasını ister. Bu sayede sevgiliyle arasındaki engel kalkmış olacaktır.

Sakın mazlumun âhından seher-gâh

Ki komamışdur ana perde Allâh

(Şeyhî Dîvân K1/48)

“Seher vakti mazlumun âhından uzak dur. Zira Allâh ona engel koymamıştır.”

Şeyhi seher vaktinde mazlumun âhından sakınılmasını çünkü Allâh’ın ona engel koymadığını söyler. Mazlumun ettiği âh bedduadır. Seher vaktinde edilen dualar geri çevrilmediğinden mazlumun âhından kaçınılması gerekir.

4.1.5. Uykusuzluk

Âşık sabaha kadar sevgiliye olan özleminden ağlayıp inler. Aşk derdinin yanında sevgilinin rakip ile beraber olması endişesi, gözüne uyku girmemesine sebep olur. Sabahlara kadar sokaklarda, sevgilinin semtinde dolaşır. Uyku ona haramdır.

Ârızun uzre ham-ı zulfun anup dun tâ seher

Dolanurdum her taraf odlara düşmüş mâr tek

(Fuzûlî Dîvân G161/4)

“Yanağının üzerindeki zülfünün kıvrımını anıp gece sabaha kadar ateşlere düşmüş yılan gibi her yöne kıvranırm.”

Âşık, sevgilinin yanağının üzerine kıvrılan zülfünü düşünmekten gece sabaha kadar kıvranıp durur bir türlü uyuyamaz. Şair yatakta kıvranmasını şekli itibariyle yılana benzetir.

“Seher” kelimesi “dun, şam, şeb” kelimeleri ile kullanıldığında daha geniş bir zaman yelpazesine sahip olan “sabah ya da gündüz” ile aktarılır.

Encüm sayarsa dîdelerüm tâ seher ne tan

Sevdâ-zede olan gözine hîc gele mi h`âb

(Muhibbî Dîvân G176/5)

“Gözlerim sehre kadar yıldızları saysa şaşılır mı? Sevdaya yakalanmış olan gözlerime hiç uyku gelir mi?”

Sevdaya tutulmuş olan uyku nedir bilmez. Tek yaptığı sabah akşam sevgiliyi düşündürmektir. Âşık da bu dertten muzdarip olduğu için seher vaktine kadar yıldızları sayar. Şair soru sorarak istifham sanatı yapmıştır. Göz ve hâb ile tenasüp ilgisi kurulmuştur.

Uyhu gözine girmez ider sûz-ı derd ile

Vakt-i seherde mürğ-i çemen nâle-i hazîn

(Bâkî Dîvân G387/5)

“Bülbülün gözüne uyku girmez. Seher vakti dert ateşiyle kederli inler.”

Geceleri sevgiliyi düşünmekten gözüne uyku girmeyen âşık sabahı sabah eder. Seher vakti geldiğinde de derdinin ateşiyle inlemeye başlar. Bu durum beyitte bülbül ve gül mazmunu ile verilmiştir. Gülü düşünmekten uyuyamayan bülbül seherin gelmesiyle ötmeye başlar. Dert-nâle-hazîn arasında tenasüp vardır.

Gozi yaşlularun hâlin ne bilsun merdum-i gâfil

Kevâkib seyrini şeb tâ seher bîdâr olandan sor

(Fuzûlî Dîvân G100/3)

“Gaflet uykusundaki kişi gözü yaşlıların halini nereden bilsin? Yıldızları izlemeyi gece sabaha kadar hasta olandan sor.”

Gaflet uykusunda olan kişi her şeyden habersizdir. Bu yüzden göz yaşı dökenlerin halinin farkında bile değildir. Âşkın geceleri göz yaşları dökmekten gözüne uyku girmez. Aşk derdinden hasta olan âşık sabaha kadar yıldızları izler. Şair soru sorarak istifham sanatını kullanmış. Kevâkib-şeb kelimeleriyle tenasüp yapılmıştır.

Her şeb Muhibbî zülf ü ruhun hasreti ile

Yummaz gözünü nâle vü âh-ı seher çeker

(Muhibbî Dîvân G961/5)

“Muhibbî her gece saç ve yanağının hasretiyle gözünü yummaz, seher vaktinde inleyip âh eder.”

Muhibbî her gece sevgilinin saçına yanağına hasret duymaktadır. Bu yüzden gözüne uyku girmez. Gece uyuyamayan âşık sevgiliye kavuşma umuduyla seherde inler ve âh çeker.

Gelmedi bu büt-i çigil âh iderüz muttasıl

Rûzı şeb itdi dûd-ı dil nevm-i seher belürmedi

(Nev'î-zâde Atâyî Dîvân G259/2)

“Cıvıldayan sevgili gelmedi, durmadan âh ederiz. Gönlümün kederi gündüzü gece etti seher vakti uyku gelmedi.”

Âşık bir türlü sevgiliye kavuşamadığı için âh edip inlemektedir. Gönlü kederle dolu olan âşık için gündüzler bile gece olmuştur. Çünkü gönlü kederden kararmıştır. Dert, keder, sıkıntı dolu olan âşığın gece de gündüz de uykusu gelmez. Zaten acı çeken âşık uyku nedir bilmez.

4.1.6. Yalnızlık

Âşığın halinden kimse anlamadığı için herkes tarafından dışlanır. Her zaman yalnızdır. Karanlığın çökmesiyle yalnızlığı daha da artar.

Sen bî-haber hayâlin ile gûşelerde biz

Tâ subh olunca her gece ayş u dem eyleriz

(Nedîm Dîvân G48/2)

“Senden habersiz her gece sabah oluncaya kadar hayalinle köşelerde yiyip içeriz.”

Sevgilinin aşkından çaresiz ve yalnız olan âşık sabah oluncaya kadar sevgilinin hayali ile köşelerde yiyip içer. Seher vakti geldiğinde kendin geçmiş bir hale gelir. Ancak bu durumdan sevgilinin haberi yoktur. Haberi olsa dahi bu durum sevgilinin umrunda olmaz. Subh ve gece kelimeleri bir arada kullanılarak tezat sanatı yapılmıştır.

Kıldı ben bî-tâli'î devrân cüdâ sen şâhdan

Umar iken vaslunı şâm ü seher Allâhdan

(Necâtî Bey Dîvân G436/1)

“Allah'tan gece gündüz sevdiğime kavuşmayı beklerken kader ben talihsizini sen şahdan ayırdı.”

Âşık sabah akşam Allah'tan kavuşma bekler ama kavuşma olmaz. Zira onun için her daim ayrılık söz konusudur. Sevgiliden ayrı düşen âşık yalnızlığın içinde adeta tutsak kalır. Şâm ve seher ile tezat tapılmıştır.

Ahşamla ben garîb ile bir gece sevdüğüm

Kavlüne sâdık ol nitekim dil-berâ seher

(Hayâlî Bey Dîvân K4/4)

“Sevdiğim bir gece ben garip ile akşamla. Ey gönül çeken, seher vakti gibi sözüne sadık ol.”

Her vakit yalnız olan âşık kendisini kimsesiz olarak görür ve bir gece sevgilinin onunla sabahlamasını ister. Şair seherde edilen duaların geri çevrilmediği düşüncesinden sebep seheri sözünü tutan birisi olarak görür ve sevgilinin de seher gibi sadık olmasını ister. Şair “ey gönül çeken” diye sevgiliye seslenir. Burada hem nida hem açık istiare vardır.

Şâmlar encum sayaram subha dek

Ey şeb-i hecrun mana rûz-ı hisâb

(Fuzûlî Dîvân G 27/5)

“Akşamları sabaha kadar yıldızları sayarım. Ey ayrılık gecesi bana hesap günü olan sevgili!”

Gece boyu yalnız olan âşık yalnızlıktan yıldızları sayar. Sabah oluncaya kadar ağlayan âşığın döktüğü gözyaşları yıldız gibidir. Sabah olunca gözyaşı da yıldız da kaybolur.

4.1.7. Yaka Yırtmak

Sevgilinin aşkından dövünüp kendini kaybeden âşık yakasını yırtar (Pala, 2002, s. 108). Âşık bunu bazen seher vaktinde yapar bazen de sehere benzetir.

Görince olurın anı ferahnâk

Seher gibi yakamı eylerin çâk

(Taşlıcalı Yahyâ Bey Dîvân Ş1/46)

“Onu görünce neşeli olurum. Seher gibi yakamı yırtarım.”

Sevgiliyi görünce sevinçli olan âşık seher vaktinde gökyüzünün parçalanıp güneşin doğması gibi yakasını yırtar. Seher vaktinde hava karanlıktır. Seherin sonuna doğru güneş doğmaya başlar. Âşık da sevgiliyi görmediği zaman gönlü kararmış haldedir ve sevgiliyi görünce karanlığın içinden güneşin çıkması gibi o da yakasını yırtar.

Çâk çâk olmazsa destinde girîbân-ı seher

Rûz-ı haşr ey âh iki destim girîbânındadır

(Nedîm Dîvân G20/2)

“Ey âh! Seherin yakası elinde parça parça olmazsa kıyamet günü iki elim yakandadır.”

Âşığın âhı arşa kadar ulaşır demiştik. Şair burada âhına seslenerek seherin yakasını parça parça etmezse iki elinin yakasında olacağını söylüyor. Yani âşığın âhı o kadar büyük ki seherin yakasını yırtmalıdır. “Ey âh” diyerek nida sanatı yapılmıştır. Ayrıca âhın yaka parçalamasından dolayı teşhis yapılmıştır.

4.1.8. Sakal

Sakal, divan şiirinde âşığın dert, keder ve üzüntüden beyazlamasıyla şiire konu edilmiştir. Sakalın beyazlamaya başlamasıyla oluşan siyah-beyaz alacalı görünüm seher vaktindeki gökyüzüne benzetilir.

Ey kara günlü seher gibi agardı sakalun

Haberün yok kefenün boynuna takdı ecelün

(Taşlıcalı Yahyâ Dîvân G221/1)

“Ey kara günlü seher gibi ağardı sakalın. Ecelin, boynuna kefenini taktı, haberin yok.”

Seher vaktinde gökyüzü hem biraz karanlık hem biraz aydınlıktır. Yani içerisinde hem siyahı hem beyazı barındırır. Şair bu yüzden ağarmaya başlayan sakalını sehere benzetir. Şair, “ey kara günlü” diyerek hem nida hem de açık istiare yapmıştır.

Tan yirine döndi ağarmağa yüz tutdı sakal

Zulmetüm nûr ile tagıldı iki yıldan beri

(Taşlıcalı Yahyâ Dîvân G469/2)

“Sakallarım iki yıldan beri ağarmaya yüz tuttu. Karanlığım nur ile dağıldı tan yerine döndü.”

Taşlıcalı Yahyâ bu beytinde de ağarmaya başlayan sakalını tan yerine benzetir. Sakalı tan yeri gibi hem beyaz hem siyahtır.

4.2. Seher Vakti / Sevgili İlgisi

Sevgili, bakışıyla, duruşuyla, gülüşüyle hatta hayaliyle bile herkesi kendine hayran eden bir dilberdir. O, âşığın feryatlarını, inlemelerini duymayandır. Arşa kadar uzanan âhının ulaşamadığı tek yerdir. Servi boylu, ince belli, parlak yüzlü, pembe yanaklı, siyah gözlü, uzun kirpikli olup huriler kadar güzeldir. Bu güzelliğinden divâne olan âşığa hiç yüz vermez. Ona karşı her zaman ilgisiz ve merhametsizdir. Kaşı, gözü, kirpiği ve bakışıyla âşığa yüzlerce cevru oku atan, zulüm ve eziyet edendir (Erdoğan, 2013, s. XIII-XIV).

Sevgili seher vaktinin gelmesiyle tatlı uykusundan uyanır. Seher yeli sümbül kokulu saçlarını savurarak kokusunu her yere dağıtır. Bu vakitte mahmurluğu üzerindedir. Etrafına baygın baygın bakışlar atar.

Yüzünün parlaklığı seherdir. Yanaklarının rengi şafak vakti gibidir. Seher yeliyle saçları dalgalanır ve kokusu her yeri sarar. Dişleri seherde yağın jaledir.

Çâk itdi kapu sînesini dest-i şevk ile

Gün gibi çin seherde görünce ol âfeti

(Taşlıcalı Yahyâ Bey Dîvân G449/4)

“O afeti sabah erkenden güneş gibi görünce kapı neşe eli ile bağrını yırttı.”

Seher vaktinde sevgili yeni uyanmıştır. Sabaha kadar kapalı olan kapılar da güneşin doğmasıyla yani sevgiliyi görünce açılır. Çünkü kapı da sevgiliye âşıktır. Kapının iki yana açılması bağrını yırtması şeklinde anlatılmıştır.

4.2.1. Yüz

Sevgilinin yüzü daima parlak ve beyazdır. Âşık onun yüzünü Ka‘be edinmiştir. Allah’ın tecelli nurlarının belirlediği yer olan yüz, âşığın secde etmek için yöneldiği mihrap gibidir, güzellik suresinin içinde ya bir ayettir ya da Nur suresidir. Âşığın ömrünün sabahı, sevgilinin parlak ve beyaz yüzüdür. Sevgilinin yüzü seher vakti gibi kutsaldır (Erdoğan, 2013, s. 187-188).

Seher vaktiyle olan ilgisi ise daha çok parlaklığından dolayıdır.

Sabâ zülfün deminden oldı müşğîn

Seher yüzün nûrından aldı revnâk

(Ahmedî Dîvân G338/2)

“Tan yeli saçının kokusundan misk kokulu oldu. Seher vakti yüzünün ışığından parlaklık aldı”.

Seher parlaklığını sevgilinin yüzünden almıştır. Çünkü sevgilinin yüzü seherden daha parlaktır. Seherin parlaklığı ve sevgilinin yüzünün parlaklığı arasında kıyaslama yapılmıştır ama sevgili her zaman daha üstündür. Sabâ-zülf-müşgin ve yüz-nûr-revnâk kelimeleri arasında tenasüp sanatı vardır.

Yüzün gördükçe mahv olur gözümde zülfünün fikri

Nitekim götrülür irdükde hengâm-ı seher zulmet

(Mesîhî Dîvân G22/4)

“Nasıl ki karanlık seher vaktine erince giderse yüzünü gördükçe saçının düşüncesi gözümde yok olur.”

Seher vaktinin olmasıyla karanlık kaybolmaya başlar. Sevgilinin yüzü aydınlık saç da siyah olarak görüldüğünden âşık sevgilinin yüzünü her gördüğünde saçının karanlığını unuttur. Şair seher vaktini sevgilinin yüzüne, karanlığı saçına benzetir.

Güler cemâli seher gibi dil-güşâ vü latif

Sürûr-ı cân-i cihân nûr-ı ‘ayn -ı a‘yândur

(Taşlıcalı Yahyâ Bey Dîvân K4/31)

“Gönül açan ve nazik yüzü seher gibi güler. Eşrafın gözünün nuru cihan sevgilisinin sevincidir.”

Seher vaktinin gelmesiyle etraf aydınlanmaya başlar. Canlılık, neşe ve mutluluk artmıştır. Âşık da sevgilinin yüzünü görünce seherin gelmesi gibi gönlü açılır. Sevgilinin yüzü seher gibi gülmektedir.

4.2.2. Yanak

Sevgilinin yanağı bazen beyaz çoğunlukla da kırmızıdır. Ama her vakit parlak ve aydınlıktır (Erdoğan, 2013, s. 217). Sevgilinin saçlarının yanağına düşmesi seher vaktini

andırır. Çünkü sevgilinin aydınlık yanağının yanlarına düşen siyah saçları gibi seherde karanlığın içinden çıkan bir aydınlıktır.

Gece söyünmüş iken şem‘-i ruhunla nice bir

Âftâbun seherî hüsnî çerâğın yakasın

(Hayâlî Bey Dîvân G472/3)

“Güneşin güzellik çerağı gece sönmüşken seher vakti yanağının mumuyla daha ne kadar yakacaksın?”

Gecenin olmasıyla güneş batar, seher vaktinin gelmesiyle doğmaya başlar. Şair güneşi sevgiliye benzetir. Gece olunca sevgili uyumuştur. Seher vaktinin gelmesiyle uyanır. Seherin aydınlığının sebebi ise sevgilinin yanağıdır. Şair soru sorarak istifham sanatı yapmıştır.

Şeb zulmetinde nûr-ı seherdür ki olur ‘ayân

Gül yanagunda çün düşe müşğîn-külâleler

(Ahmedî Dîvân G185/6)

“Ne vakit misk kokulu lüle saçların gül yanağına düşse gece karanlığında belli olur. Çünkü yanağın seher nurudur.”

Seher yeli esince sevgilinin saçları dağılıp yüzüne düşer böylece kokusu her yere yayılır. Bu yüzden gecenin karanlığı da seher nuru olur. Şair sevgilinin yanağını seher nuruna, saçlarını da geceye teşbih eder.

Virdi dirler sehere yanagunun nûrî zıyâ

Her gice bu heves-ile gözedürem seheri

(Ahmedî Dîvân G714/2)

“Seher vaktine yanağının nuru ışık verir derler. Her gece seheri bu merakla beklerim.”

Sehere aydınlığını veren sevgilinin yanağının nurudur. Âşığın her gece uyumadan seher vaktini beklemesinin sebebi de sevgilinin yanağını görecektir. Şair seher vaktinde gökyüzünde oluşan aydınlığı sevgilinin yanağındaki nura bağlayarak hüsn-i talil yapmıştır.

4.2.3. Dış

Sevgilinin dişleri; inci, çiy tanesi, şiir, elmas parçası, nar çekirdeği, seher nuru, ülker gibi benzetmelere konu olur (Erdoğan, 2013, s. 320-321).

Gonca bigi tebessüm idicek lebün olur

Agzûnda rûşen eyle ki nûr-ı seher dişün

(Ahmedî Dîvân G350/4)

“Dudağın gonca gibi tebessüm edince dişin ağzını seher nurundan parlak yapar.”

Sevgilinin dişleri seher nuruna benzetilir. Çünkü sevgilinin dişleri seher nuru gibi parlaktır. Hatta seher nurundan bile daha parlaktır. Şair sevgilinin dişlerinin seher nurundan daha parlak olduğunu söyleyerek mübalağa yapar.

4.2.4. Sevgilinin Mahallesi

“...Sevgilinin makamı ve mahallesi âşık için arş kadar yüce ve değerlidir” (Şentürk, 2016, s. 376). Sevgiliyi görmek umuduyla gece gündüz mahallesinde dolaşır. Sevgilinin mahallesini yer edinen bir diğer kişi de rakiptir. Âşık bazen rakibi görerek âhını ve feryadını arttırır. Âşık sevgilinin kapısında kulu ve kölesidir.

Kûy-ı nigârı bekleyeyin gece subha dek

Şâyed günüm gele başuma gün toga seher

(Hayâlî Bey Dîvân K4/2)

“Gece sabaha kadar sevgilinin semtini bekleyeyim. Şayet talihim gelirse seher vakti başıma güneş doğar.”

Âşık gece sabaha kadar sevgilinin semtini bekler. Çünkü o aşk derdiyle yanmış bir çaresizdir. Başka yapacak bir işi yoktur. Eğer şanslıysa seher vaktinde başına güneş doğar. Yani sevgili uyanır ve onu görme lütfuna erişir. Gece ve subh kelimeleri bir arada kullanılmıştır. Bu yüzden tezat sanatı vardır.

Dün gece subh olunca eşigini bekledüm

Sovukluğ etdi bir yana ol bir yana seher

(Hayâlî Bey Dîvân K4/3)

“Dün gece sabah oluncaya kadar eşğini bekledim. Bir yandan o bir yandan seher soğukluk etti.”

Âşık gece sabah oluncaya kadar sevgiliyi görme ümidiyle onun eşğini beklemiştir. Seher vaktinde güneş tamamen doğmadığı için havada biraz soğukluk vardır. Şair bu durumu seherin soğukluk etmesi şeklinde anlatarak teşhis yapmıştır. Sevgilinin soğukluk etmesi ise onun vicdansız ve taş kalpli olmasındandır. Gece ve subh bir arda kullanıldığından tezat vardır.

4.3. Seher Vakti / Rakip İlgisi

Rakip, âşığın sevgiliye kavuşmasındaki en büyük engeldir. Âşık ile yarışır ama sevgiliye âşıktan daha yakındır. Âşığın sevgiliyle birlikte olduğunu gördüğünde kıskanır ve âh eder.

Her gice mâni‘ olur nâleme kûyunda rakîb

Göreyin kim okına uğraya âh-ı seherün

(Mesîhî Dîvân G127/2)

“Rakip her gece semtinde inlememe engel olur. Seher âhının okuna uğradığını göreyim.”

Rakip de âşık gibi sevgilinin peşinden koşmaktadır. Zira vefasız olan sevgili bazen rakibe de yüz verip umutlandırır. Bu yüzden rakip, âşığın sevgilinin semtinde inlemesine engel olur. Âşık da rakibin, çıkardığı âh okuna uğramasını ister.

Oldı çemende bâliş-i gonca kenâr-ı hâr

Mürg-i seher iderse n’ola âh u nâleler

(Bâkî Dîvân G103/5)

“Çimende dikenin ucu goncanın yastığı oldu. Bülbül âh edip inlerse ne olacak?”

Goncanın sap kısmında dikenler onun üstünde de gonca vardır. Bu durum goncanın, dikenin kucağına yatıp onu yastık etmesi şeklinde tasvir edilmiştir. Bunu gören bülbül de inlemeye başlar. Burada bülbül-gül mazmunu üzerinden âşığın sevgiliyi kıskanması anlatılır. Gonca sevgili, goncanın üzerindeki dikenler de sevgilinin yanında dolaşan ona âşıktan daha yakın olan rakiptir. Sevgilinin yanında rakibi gören âşık buna dayanamaz ve âh edip inlemeye başlar.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SEHER VAKTI İLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR

5.1. Din

Seher vakti, sema kapılarının sonuna kadar açıldığı, rahmet ve bereketin yağdığı, kimsenin geri çevrilmediği feyiz dolu bir zamandır. Bu vaktin önemini bilenler uykunun en tatlı olduğu bu vakitte kalkarak Allah’ı zikredenler, namaz kılıp dua ve tövbe edenlerdir.

Divan şiirinde de pek çok şair iç huzurun zirveye eriştiği bu zamanı şiirlerinde işleyerek seher vaktinin önemine değinmiştir.

N’ola yasdansam eger taş işigini subha dek

Kim sa ‘âdet kişiye vakt-ı seherden açılır

(Muhibbî Dîvân G1204/3)

“Eğer sabaha kadar taş eşliğine yaslansam ne olur? Zira seher vaktinden kişiye mutluluk açılır.”

Seher vaktinde dünya ve âhiret için saadet kapıları sonuna kadar açılmıştır. Âşık da sabaha kadar sevgilinin eşğinde bekleyerek seher geldiğinde saadete erişeceğini umut eder. Bu yüzden sevgilinin kapısında beklemeyi boşa geçirilen bir zaman olarak görmez. Şair soru sorarak istifham sanatını kullanmıştır.

Uyandır çeşm-i cânı h’âb-ı râhatdan seher-hîz ol

Çemen bülbülleriyle subh-dem zikr eyle Mevlâyı

(Bâkî Dîvân K15/2)

“O seher vakti can gözünü rahat uykusundan uyandır. Mevla’yı, seher vakti çimen bülbülleriyle zikret.”

Seher vaktindeki uyku gaflet uykusudur. Bu vakitte uyuyanların işleri yolunda gitmez, dilekleri olmaz. Saadet ve neşeye erişemezler. Şair bu vakitte uyanıp bülbüllerle Mevla’yı zikretmektedir. Çünkü bu vakitte kalpler Allah’a açılır, bir teslimiyet vardır. Dualar geri çevrilmez. Âşığın sevgiliye kavuşması için büyük bir şanstır.

Her tanla şeh cenâbına ‘arz it niyâzı kim

Gökler kapısı açılır ey meh-likâ seher

(Necâtî Bey Dîvân K9/17))

“Ey yüzü ay gibi olan sevgili! Her seher vakti padişah cenâbına duayı arz et. Zira göklerin kapısı her seher açılır.”

Âşık yüzünü aya benzettiği sevgiliye seslenir. Seher vakti geldiğinde dua etmesini söyler. Bir dileği, derdi, üzüntüsü olanlar göklerin kapısının açıldığı seher vaktini dua ve niyaz ederek geçirir. Çünkü seher vaktinde edilen dualar geri çevrilmez.

Kıldum namâz-ı ‘aşkı kapunda ‘ale’s-sabâh

Bin bin rükû‘ ile vü hezârân kıyâmla

(Sehî Bey Dîvân G207/6)

“Aşk namazını sabah erkenden bin rükû ve binlerce kıyâmla kapında kıldım.”

Âşık sevgilinin kulu ve kölesidir. Seher vaktinde sevgilinin semtinde olan âşık onun kapısında namaz kılar. Onun derdi sevgiliye aşkını göstermektir.

Yaş dök Muhibbî şâm u seher âh u nâle kıl

‘Afv eyleye gunâhunı tâ Gâfiru’z-zünûb

(Muhibbî Dîvân G195/5)

“Muhibbî, yaş dök, gece gündüz âh edip inle. Günahları çok bağışlayan günahını affetsin.”

“Yüce Rabbimiz, her gece, gecenin son üçte biri kaldığında dünya semasına iner (rahmet nazarıyla bakar) ve şöyle buyurur: "...Benden mağfîret isteyen yok mu onu bağışlayayım! "" (Buhârî, Deavât,14) hadisinde görüldüğü gibi seher bağışlanma vaktidir. Allah seher vaktinde kendisinden af dileyenleri bağışlar. Muhîbbî’de sabah akşam ağlamakta ve âh edip inleyerek bağışlanma dilemektedir.

Fasl-ı bahâr bülbül okur şi ‘r-i gül redif

Vakt-i sabâh mukri’ ider hoş salâ seher

(Necâtî Bey Dîvân K9/4)

“Bülbül bahar mevsiminde gül redifli şiiri okur. Seher vakti müezzin hoş bir salâ okur.

Seher, ibadet için önemli bir zaman dilimi olduğundan bu vaktin girmesiyle Kur'an-ı Kerim okunur, müezzin salâ verir, namaz kılınır. Bülbul yani şair bahar geldiğinde gül redifli şiiri okumaktadır. Necâtî burada gül redifli kasidesinden bahseder.

5.2. Mum

Mum bir ışık kaynağıdır. Güneş battığı zaman yakılır. Divan şiirinde, lâle, ay, güneş, âşık, gam, sevgilinin yanağı, yüzü gibi unsurlar muma benzetilir. Seher vaktiyle beraber mum söner.

Olmadı ol mâha rûşen yandüğüm hicrân guni
Yandüğün şeb tâ seher şemun ne bilsun âftâb

(Fuzûlî Dîvân G33/5)

“Ayrılık günü yandığım o aya âşikâr olmadı. Güneş, mumun gecedan sabaha kadar yandığını ne bilsin?”

Mum, güneşin doğmasıyla söndüğü için güneş mumun gece boyu yandığını bilmez. Güneş sevgiliye, mum âşığa benzetilmiştir. Yani sevgilinin, gece boyu ağlayıp inleyen aşk derdiyle yanan âşığın halinden haberi yoktur. Çünkü o geceleri tatlı uykusundadır. Şeb ve seher ile tezat sanatı yapılmıştır. Sevgiliden “ol mâh” diye bahsederek açık istiare yapılmıştır.

Mûy-ı jûlîde ile zerd ü nizâr olsa nola
Mürde-i şem ‘-i seher firkat-i cânân idi Kays

(Nev’î-zâde Atâyî Dîvân G107/4)

“Kays, karmakarışık saçları ile sararmış ve zayıf olsa ne olur? Seher mumunu öldüren sevgilinin ayrılığıydı.”

Kays’ın yani Mecnun’un zayıf, sararmış, solmuş olmasının sebebi sevdiğine kavuşamamasıdır. Seher vakti geldiğinde mumun sönmesi, mumun ölmesi, ifadesiyle anlatılmıştır. Mum âşığa benzetilir. Sevgilinin ayrılığının âşığı öldürmesi gibi mumu da öldürür. Leyla ile Mecnun mesnevisine telmih yapılmıştır.

Verdi bâd-ı subh bir hurşîd-tal ‘at müjdesin
Şem’-veş veh kim bu dem ölmek mukarrerdür mana

(Fuzûlî Dîvân G21/5)

“Seher yeli bir güneş yüzlünün müjdesini verdi. Vah ki bana mum gibi bu vakit ölmek muhakkaktır.”

Seher yeli âşığa sevgilinin kokusunu getirerek onun uyandığını haber verir. Ancak âşık seher vakti geldiğinde mum gibi söneceğini sevgiliye kavuşamayacağını söyler. Seher vakti olunca güneş doğmaya başlar ve bunun sonucunda mum söner. Şair de mumun sönmesini seher vakti geldiğinde ölmesi şeklinde ele almıştır.

5.3. Uyku

Divan şiirinde, uyku hoş görülmez. Sevgili seher vaktinde uykudan kalkarken naz eder, mahmurluğu üzerindedir. Âşık ise sevgiliyi düşünmekten bazen uyuyamaz bazen de sarhoşukla birlikte seher vaktinde uykusu gelir. İslâm dinine göre seher vakti uykuda geçirilmemesi gereken feyz dolu bir zaman dilimidir.

Hâbdan kalkup sehergâhî açılmaz nâz ider

Gülşenün benzer hemân bir gonca-i nev-hîzine

(Şeyhülislâm Yahyâ Dîvân G373/4)

“Seher vakti uykudan kalkıp hemen açılmaz naz eder. Gül bahçesinin yeni yetişmiş goncasına benzer.”

Yeni yetişmiş bir gonca hemen açılıp gül haline gelmez. Sevgili de gonca gibi naz edip uyanmamaktadır. Sevgilinin işi âşığa naz edip bekletmektir. Seher-gülşen-gonca kelimeleriyle tenasüp sanatı yapılmıştır.

Hâb-ı ‘ademden dîde-i ezhârî bî-dâr eyledi

Tahrîk-i bâd-ı subh-dem âvâze-i mûrg-i seher

(Bâkî Dîvân G78/4)

“Seher yelinin esintisi, bülbülün feryadı, çiçeklerin gözünü yokluk uykusundan uyandırdı.”

Seher vakti geldiğinde tan yeli eserek çiçeklerin açmasını sağlar. Beyitte de çiçekleri yokluk uykusundan uyandıran tan yeli esintisi ve seher kuşunun sesidir.

Ey Bahâyî gâh olur bâd-ı seher-gâh-ı niyâz

Şâhid-i ikbâlî hâb-ı nâzdan bî-dâr eder

(Şeyhülislâm Bahâyî Dîvân G5/6)

“Ey Bahâyî! Yakarmanın seher vaktindeki rüzgârı ikbâl dilberini bazen naz uykusundan uyandırır.”

Şair bahtını hala uykuda olan sevgiliye benzetir. Bahtının açık olmamasını naz edip uykusundan uyanmayan sevgiliye bağlar. Seher vaktinde duaların kabul olacağı düşüncesinden dolayı şair bahtının açılacağını düşünür. Ama ikbal güzeli uykudan kalkmamıştır.

Bâkî nesîm gibi sebük-hîz olup seher

Gaflet gözünü h^vâb-ı girândan uyarı gör

(Bâkî Dîvân G122/8)

“Bâkî! Seher yeli gibi çabuk davranıp gaflet gözünü ağır uykundan uyandır.”

Şair seher vakti geldiğinde gaflet gözünü bir an önce uykusundan uyandırmak ister. Çünkü seher vaktinde uyku hoş karşılanmaz. Bereket dolu olan bu vakti uykuyla değil dua ve ibadet ile geçirmek gerekir.

SONUÇ

“Divan Şiirinde Seher Vakti” isimli bu tezde seher vaktinin Türk mitolojisi, Türk kültürü, İslamiyet ve tasavvuftaki yerine değinilerek divan şiirinde şairler tarafından hangi benzetmelere konu edildiği taranan divanlardan verilen örneklerle anlatılmıştır.

Seher vakti kutsal olması sebebiyle Türk mitolojisinde yer bulmuştur. Bir yere gidecek olanlar bu vakitte yola çıkmış, şifalı suyla derman bulmak isteyenler de yine tan ağarmadan yıkanmıştır. Türk kültürü ve İslâmın bir getirisi olarak insanlar gününün daha bereketli olması için seher vaktinde uyanmıştır. Kur’an-ı Kerim’de 3 defa geçen seherin birçok hadis-i şerifte de önemine dikkat çekilmiştir. Divan şairlerinin şiirlerinde seher vaktine yer vermelerinin en büyük sebebi seherin feyz dolu olup bütün günahların bağışlandığı, duaların ve tövbelerin kabul edildiği hem bu dünyada hem ahirette mutluluk isteyenlerin asla uyumayıp kendini ibadete verdiği bir zaman olmasıdır. Ancak bununla beraber günün başlangıcı olması da azımsanmayacak derecede şiire konu olmuştur.

Seher vakti, gecenin sonu ile fecrin başlangıcını içine alan zaman dilmidir. Bu zamanda gökyüzü hem karanlık hem aydınlıktır. Ama şairler tarafından çoğunlukla aydınlık olmasıyla ele alınmıştır. Gerek bu yüzden gerekse dini açıdan rahmet dolu bir zaman dilimi olarak görüldüğünden insana iç açıcılık, huzur, mutluluk, neşe verir. Seherin gelmesiyle beraber hafif hafif esen rüzgâr bahçedeki çiçekleri tatlı uykusundan uyandırır. Bülbül bu vakitte ötmeye başlar. Bitkiler üzerine düşen çiğ taneleriyle ıslanır. Kısacası seher vaktiyle birlikte doğada bir hareketlenme kendini gösterir.

Sevgilinin aşkından müzdarip olan âşık da seher vaktinden medet umanlardandır. Bütün geceyi aşk acısı, gam, keder ile geçiren âşık seher vaktinde dua ve niyaz eder. Âşık için gece uzun ve bitmek bilmezdir. Sürekli inleyip ağlayan âşığın bu vakitte ettiği âhlar arşa kadar yükselir ama sevgiliye ulaşamaz. Sevgilinin eşiğinden ayrılmayan âşığın ağırır sakalları ve yakasını yırtması seher vaktine benzetilir.

Sevgili de bu vakitte yeni uyanmıştır. Mahmurluğu üzerinde olan sevgilinin uykulu bakışları âşığı daha da yaralar. Onun yüzü ve yanakları seher vaktinin aydınlığına dışları seherin nuruna benzetilir.

Klasik Türk edebiyatının her yüzyılından divana yer vermeye çalışılıp toplam 21 divan taranmıştır. Taranan divanlarda seher kelimesi 848, bâmdâd 8, subh 1216, şafak 148, fecir 8 ve tan 16 defa geçmektedir. Yapılan bu tarama sonucunda şairlerin zaman unsuru olan bu

kelimeleri şiirlerinde sıklıkla kullandığı görülür. Farklı ama birbirine yakın olan zaman dilimlerini gösteren bu kelimeler şairler tarafından farklılığı gözetilmeksizin birbiri yerine kullanılmıştır. “Seher” sözcüğü “şam” ile kullanıldığında sabah, şeb ile kullanıldığında ise gündüz anlamına gelerek daha geniş bir zamanı kapsar. Bunun dışında seher kelimesiyle farklı birçok tamlamada oluşturulmuştur. Taranan divanlarda seher redifli 2 kaside ve 1 gazel, subh redifli ise 4 gazel tespit edilip tezin sonuna eklenmiştir.

Bu çalışma seher vaktinin hangi zaman dilimini kapsadığını, seherin ne anlama geldiği ve başka hangi kelimelerle karşılanabileceğini gösterir. Ayrıca seher vaktinde tabiatın, gökyüzünün nasıl olduğunu, seher vaktinin Türk mitolojisi, kültürü ve dinî açıdan önemini, divan şairleri tarafından hangi benzetmelere konu edilip nasıl ele alındığını öğrenmek isteyenlerin faydalanabileceği bir kaynak niteliğindedir.

KAYNAKÇA

- Akbak, M. Y. (2025). "Zaman ve Ruhun Kesiştiği An: Tasavvufî Geleneğin Seher Vaktine Bakışı". *Diyanet İlmî Dergi*, 61(1): 209-234
- Akdoğan, Y. (?). *Ahmedî Dîvân*. e-kitap. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78357/ahmedi-divani.html> (erişim tarihi: 14.03.2024).
- Akkuş, M. (2018). *Nefî Dîvânı*. e-kitap. Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-206118/nefi-divani.html> (erişim tarihi: 14.03.2024).
- Aksoy, Ö. A. (1971). *Atsözleri ve Deyimler Sözlüğü* (Cilt 1). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Aksu, B.T., Akalın, Ş.H., Toparlı, R. (2022). *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Alevoğlu, D. (2015). *Şeyhî Dîvânı'ndan Seçilen Elli Gazelin Şerhi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Alparslan, H. (2007). *Ahmedî Dîvânı'nda (1.-50.) Gazellerin Şerhi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Bâkî. (2023). *Dîvân*. (F. Öztürk, Çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Biltekin, H. (2018). *Şeyhî Dîvânı*. e-kitap. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-215511/seghi-divani.html> (erişim tarihi: 11.10.2024).
- Birgün, A. (2018). "Vakti Seher Derken". *Vakt-i Seher*(3), 4-5.
- Buran, A., & Alkaya, E. (2019). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri-II*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Caran, M. (2003). *Dîvân Şiirinde Kozmik Unsurlar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Cebecioğlu, E. (1997). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Rehber Yayınları, Ankara.

- Ceviz, N. (2004). "Kahvenin İslâm Dünyasına Girişi ve Arap Edebiyatında Ele Alınışı". *Ekev Akademi Dergisi*, 8(18), 343-356.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Ceyhan Çoştı, F. (2015). "Zaman Üzerine Bir Sınıflama Denemesi". *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 647-674.
- Çalışkan, H. (2009). *Şeyhî Dîvânı'ndan Seçilen Elli Gazelin Şerhi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Çiçek, Y. (2023). "Fecir". *TDV İslam Ansiklopedisi*. TDV. Yayınları, Ankara, XII, 286-287.
- Devellioğlu, F. (2013). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Aydın Kitabevi, Ankara.
- Düşmez, Ö. A., & Özyetgin, A. M. (2021). "16. Yüzyıla Ait Nevâdirü't-Tevârih'te Geçen Deyimler Üzerine". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 10(1), 64-83.
- Ercilasun, A. B. (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*. I. Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Erdoğan, M. (2013). *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*. Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Gökçe, A. (2022). "Kur'an ve Sünnet'te Kur'an el-Fecr, Şafak (İmsak ve İftar)". *Kalemname*, 7(13), 247-269.
- Güftâ, H. (2010). "Divan Şiirinde Vakt-i Seher". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(15), 93-137.
- Gündoğdu, R. (2017). *XIX. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinde Mevsimler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Gürbüz, M., & Aydın, A. H. (2012). "Zaman Kavramı ve Yönetimi". *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 1-20.
- Hayal, Z. (2022). *Ahmed Paşa Dîvân (İncele-Tenkitli Metin-Çeviri-Sözlük)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- İslamoğlu, A. (2011). "Dîvân-ı Hulûsi'de Seher Vakti". *Somuncubaba İlim Kültür ve Edebiyat Dergisi*, 18(128), 60-65.
- Kadri, H. K. (1943). *Türk Lûgati Türk Dillerinin İştikakı ve Edebî Lûgatleri* III. Maarif Matbaası, İstanbul.
- Kanar, M. (2009). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü* I. Say Yayınları, İstanbul.

- Kaplan, M. (2019). *Neşâtî Dîvân*. e-kitap. Ankara: T.C. Külütür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü.
- Karaköse, S. (2017). *Nev'î-zâde Atâyî Dîvânı*. e-kitap. Ankara: T.C. Külütür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194357/nevi-zade-atayi-divani.html> (erişim tarihi:11.10.2024).
- Karakurt, D. (2011). *Türk Söylence Sözlüğü*. e-kitap. <https://www.denizkarakurt.com.tr/images/2023/PDF/TURK-SOYLENCE-SOZLUGU.pdf>
- Karanalbant, H. C. (2023). *Mesihî Dîvânı'nda 53-102. Gazellerin Şerhi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bartın.
- Karmaz, E. (2018). "Sosyal Bir Olgu Olarak Zaman Kavramının Dönüşümü". *Toplum ve Külütür Araştırmaları Dergisi*, (2), 69-86.
- Kâşgarlı, M. (2013). *Divanü Lûgati-t Türk* (Cilt 3). (B. Atalay, Çev.). TDK Yayınları, Ankara.
- Kavruk, H. (?). *Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı*. e-kitap. Ankara: T.C. Külütür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78405/seyhulislam-yahya-divani.html> (erişim tarihi:18.09.2024).
- Keskin, M. S. (2019). *Derviş Selîm Sırrî Dîvânı (İnceleme-Metin-Diliçi Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kılıç, F. (?). *Âşık Çelebî Dîvânı*. e-kitap. Ankara: T.C. Külütür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195827/asik-celebi-divani.html> (erişim tarihi:11.10.2024).
- Kılınç, A. (2007). *Fuzûlî'nin Türkçe Divanı'nda Zaman*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyalbilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kılınç, A. (2021). *Fuzûlî Dîvânı*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları. <http://ekitap.yek.gov.tr/Uploads/ProductsFiles/3933f629-f0d1-48a0-b2eb-06debe62bd72.pdf>
- Kıyak, D. A. (2010). "İslam Öncesi Türk Külütüründe Yıldızlarla ilgili İnanışlar". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(2), 189-197.

- Kur'an-ı Kerim Meâli*. (D. Altuntaş, & D. Şahin, Çev.) Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Kurnaz, C. (1996). *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlili*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul .
- Küçük, S. (2011). *Bâkî Dîvânı*. e-kitap. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78361/baki-divani.html> (erişim tarihi:14.03.2024).
- Macit, M. (2017). *Nedîm Dîvânı*. e-kitap. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196897/nedim-divani.html> (erişim tarihi:11.10.2024).
- Madan, H. (2019). *Mesîhî Dîvânı'nda Türkçe İlk Elli Gazelin Şerhi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bartın.
- Mengi, M. (2020). *Mesîhî Dîvânı*. e-kitap. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-272452/mesih-divani.html> (erişim tarihi: 18.03.2025).
- Mevlânâ Celaleddin . (1992). *Dîvân-ı Kebîr* VI. (A. Gölpınarlı, Çev.). Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Mevlânâ Celaleddin. (1946). *Mesnevi VI*. (V. İzbudak, Çev.). Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Muallim Nâcî. (2009). *Lügat-i Nâcî*. Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Nâ'ilî-i Kadîm. (2019). *Dîvân*. (H. İpekten, Çev.). e-kitap. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-247199/naili-i-kadim-divani.html> (erişim tarihi:11.10.2024).
- Nişanyan, S. (2021). *Nişanyan Sözlük: Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*. Liberus Yayınları, İstanbul.
- Okçu, N. (?). *Şeyh Gâlib Dîvânı*. e-kitap. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78404/seyh-galib-divani.html>
- Onural, N. (1989). *Yüksek Ortaçağ Alman Edebiyatında Seher Şarkısı(Alba)*, Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Matbaa Eğitimi Birimi, İstanbul.
- Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi II*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

- Ögel, B. (2010). *Türk Mitolojisi I*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Özafşar, M. E. (ed.). (2013). *Hadislerle İslâm II*. Dini Yayınlar, Ankara.
- Özkan, H. (2019). *Muhyiddin İbni Arabî'de Zaman Kavramı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli.
- Öztürk, F. (2016). *Bâkî Divanı Sözlüğü Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük I-II*. DBY Yayınları, İstanbul.
- Pala, İ. (2002). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. L&M Yayınları, İstanbul.
- Redhouse, S. J. (1890). *Turkish And English Lexicon*. Lübnan Kütüphanesi, Beyrut.
- Sami, Ş. (2019). *Kamus-ı Türkî*. Türk Dil Kurmu Yayınları, Ankara.
- Saraçbaşı, M. E. (2010). *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, II. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Şen, O. (2010). *Göktürk Yazıtlarının Kelime Varlığı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şenesen, R. O. (2011). "Türk Halk Kültüründe Bolluk ve Bereketle ilgili İnanç ve Uygulamalarda Eski Türk Kültürü İzleri". *Folklor/Edebiyat*, 17(66), 209-228.
- Şentürk, A. A. (2016). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu I*. OSEDAM, İstanbul.
- Şentürk, A. A. (2017). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu II*. OSEDAM, İstanbul.
- Şentürk, A. A. (2020). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu IV*. DBY Yayınları, İstanbul.
- Şentürk, A.A. (2023). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu VII*. DBY Yayınları, İstanbul.
- Steingass, F. (1975). *Persian-English Dictionary*. Lübnan Kütüphanesi, Beyrut.
- Tarlan, A. N. (1985). *Fuzûlî Divanı Şerhi III*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Tarlan, A. N. (1997). *Necati Beg Divanı*. MEB Yayınları, İstanbul.
- Taşlıcalı Yahya Bey. (2023). *Dîvân*. (M. Cavuşoğlu, Çev.). e-kitap. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-356059/taslicali-yahya-bey-divani.html> (11.10.2024).
- Tolasa, H. (2001). *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası*. Akçağ Yayınları, Ankara.

- Toprak, M. (2006). *Şeyhülislam Bahayî Divânı Şerhi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Tulum, M. (2011). *Meninski'nin Thesaurus'u ve XVII. Yüzyıl İstanbul Türkçesi* I. Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Tulum, M. (2013). *Osmanlı Türkçesi Büyük El Sözlüğü*. Kapı Yayınları, İstanbul.
- Türk, M. S. (2021). *Zaman Algısı ve Thomas Mann'ın "Der Zauberberg" Adlı Eseri Örneğinde Edebiyata Yansıması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Uludağ, S. (1991). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. Marifet Yayınları, İstanbul.
- Uzun, Ş. (2015). "Klasik Türk Şiirinde Şeb-i Yeldâ". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* (34), 353-370.
- Üstünoğlu, K. (2005). "Türkçede Zaman Kavramı ve İşleniş". *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(9), 187-201.
- Vural, B. Ç. (2021). *Hayâlî Bey Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin- Dil İçeri Çeviri)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Yasdıman, N. (2011). *Kur'an Sözlüğü* I. Cemre Kitap Yayın Dağıtım, İzmir.
- Yavuz, K., & Yavuz, O. (2016). *Muhibbî Dîvânı I-II*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları. http://ekitap.yek.gov.tr/urun/muhibbi-divani--takim-2-cilt-_604.aspx
- Yazar, İ. (2022). "Ahmet Yesevî'de "Seher Vakti" Bağlamında Zamana Bakış". Ş. Yalçınkaya, & İ. Yazar (Ed.). *Akademide Nezaket Üslubu Prof. Dr. İlhan Genç Armağanı*. Paradigma Akademi, İzmir, (s. 249-262).
- Yazır, E. M. H. (1997). *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılâhları Kâmûsu* IV. Eser Neşriyat, İstanbul.
- Yazır, E. M. H. (1935). *Hak Dini Kur'an Dili* I. Diyanet İşleri Reisliği, İstanbul.
- Yekbaş, H. (2020). *Sehî Bey Dîvânı*. e-kitap. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-273692/sehi-bey-divani.html> (11.10.2024).

- Yıldırım, A. (2020). *17. Yüzyıl Divan Şiirinde Zaman (Hâletî [ö. 1631] - Nef'î [ö. 1635] - Nâ'îlî [ö. 1666] - Neşâtî [ö. 1674] - Nâbî [ö. 1712])*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Yusuf Has Hacıb. (2018). *Kutadgu Bilig*. (A. Çakan, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Yuva, H. (2009). "Türk Şiirinde Zaman Teminin Değişimi". *Turkish Studies*, 4(I-II), 1653 - 1717.
- Yücel, İ. (1998). "Hilâl". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. TDV Yayınları, İstanbul, 18, 1-11.
- Zavotçu, G. (2013). *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*. Kesit Yayınları, İstanbul.

EKLER

EK 1. Redifi Seher ve Seher Yerine Kullanılan Kelimeler Olan Şiirler

Kaside 1

Gün gibi toğdı karşudan o meh-likâ seher

Rûşen gözün degil bana ey âşnâ seher

Kûy-ı nigârı bekleyeyin gece subha dek

Şâyed günüm gele başuma gün toga seher

Dün gece subh olunca eşigini bekledüm

Şovuklug etdi bir yana ol bir yana seher

Ahşamla ben garîb ile bir gece sevdüğüm

Kavlüne sadık ol nitekim dil-berâ seher

Mihnet ana ki görmeye bir şâm sen mehi

Devlet anun ki göre seni göz aç seher

Cânâ kaçan ki derlese bu ‘ârızun güli

Benzer şu bâga kim ana yağmur yaga seher

Devr-i kamerde nitekim ‘îd-i şerîf erüp

Halk-ı zamâne gül gibi handân ola seher

Sen şâdlıkda düşmenün olsun esîr-i gam

Budur hayâlinün sözi her şâm-tâ-seher

(Hayâlî Bey Dîvân K4)

Kaside 2

Bidâr olun ki derde irişür devâ seher

‘Âdetdür açılur der-i dârüşşifâ seher

Âfâkı tutdı da‘vet-i Ahmed gibi güneş

ŞiddîK oldı sâhib-i sıdk-u-safâ seher

Zühhâda vird-ü-‘âşıkça mestâne na'reler

Buna cemâl-i yâr-ı semen-ber ana seher

Fasl-ı bahâr bülbül okur şi‘r-i gül-redif

Vakt-i sabah mukri’ ider hoş salâ seher

Yılduz sayar sabaha degin çeşm-i dür-fişân

Ki ol âfitâb bize ne yüzden toga seher

Pervânesine şem‘ her ahşamın itdüğün

Bir bir gele başına uş anı bula seher

Hecr-i ruhunla irteye çıkmayı yazdı şem‘

Bir pâre yummadı gözin olunca tâ seher

Dil oldu şem‘ bezmüne pervâne şem‘üne

Maksûd-ı yanmadur nice olursa tâ seher

Şevk-i ‘izârun ile delirmişdür âfitâb

‘Uryân olub tekin mi düşer taglara seher

Benzer ki urdı deste-i sünbüllerüne dest

Ki esdi savurdu hırmınen-i gülde sabâ seher

Hatt-u-‘izar-ı yâra iki subh olur misâl

Kim biri kâzib ola biri sâdikâ seher

Her sâde-rû sanem ki beyâz ola serd olur

Neva birûdet itse ‘aceb olmaya seher

Bir gün irişe zulmet-i hicrân açukluğa

Gice ne denlû olsa bulur intihâ seher

Hengâme-gîr çâderini kurdı subh-gâh

Mihr oldi anda lû‘bet-ü-lû‘bet-nümâ seher

Her lâhza tâze-rûy cevân olsa tan mıdur

Bir mihr-i mâh-rûy ile sürer safâ seher

Sıddîk gibi ki ola mukârin Muhammede

Mihr ile tutdı ülfet-i vahşet-zedâ seher

Her tanla Şeh cenâbına ‘ârz it niyâzı kim

Gökler kapısı açılur ey meh-likâ seher

Yâr olsa baht-u-devlet-i Sultân-ı rûzigâr

Gün bi-zevâl ola-vü-cihânı tuta seher

Şeh Bâyezîd Husrev-i âfâk kim anun

‘Adli nesîmi ile olur hos-havâ seher

Hışm-u-gazab iderse sipihr-i mu‘ânide

Reng-i şafak tuta hor-u-şekl-i mesâ seher

Mânend-i hâk-i Ka‘be-i dergâh-ı Şehriyâr

Olur safâ ‘atiyyet-ü-hâcet-revâ seher

Dünyâyı utsalar ne ‘aceb ola ki oldılar

Iskender âfitâb-ü-Aristo ana seher

Bürc-i şerefde ahter-i kadri ki ide tulû‘

Gorinür âfitâb nite kim sühâ seher

‘Adlün şu resmedür ki söyündürmek istemez

Bir pîre-zen fetîlesini bî-rızâ seher

Sahn-ı sarây-ı ʿizzetün içinde Husrevâ
Bir murgdur ki erzen idinür gıdâ seher

Sâha görüb zamîr-i münîrün utanmasa
Tutmazdı mihr âyînesin ardına şehr

Sad ol ki gird-i bâliş-i zer-beftin âfitâb
İtdi yesâr-ı devletüne müttekâ seher

Sahn-ı çemen ʿaraklarını jale sanma kim
Hulkun işidüb itdi çiçekler hayâ seher

Erz-ü-semâ arasına düşürdi şeb keder
ʿAdlünle virdi aralarına safâ seher

Sıdk ile hıdmetünde seher-hiz olmasa
Olmaz idi bu resme mücâb-üd-duʿâ seher

Kesb ideli nesâyim-i ʿadlünle iʿtidâl
Derd ehline devâ olur oldu Şehâ seher

Filcümle benzeye idi zamîr-i münîrüne
Bulsa cihân-i fânîde resm-i bakâ seher

Oldı sipihre ka‘be işigün tavâfı farz
Kim sim-ü-zerle kesb idübdür gınâ seher

Dünyâyı tutmaga sana baht old bedraka
Nite ki âfitâba olur pîş-vâ seher

Râyun tabîbi itdi sifidâc-ı subh ile
Yüzünün ebreşine semânun devâ seher

Horşîdi ditreten kılıcun korkusidürür
Yâ yok yere mi agarub oldi dü-tâ seher

Her subh sîm-ü-zer döker eflâk işigüne
Oldur ki mihr zer gibidür sîm-sâ seher

Adlün eli ile ‘âleme kesb-i ma‘âs için
Her subh-dem bir eşrefi ider âtâ seher

Gûyâ ki mihr revzenesidür sarâyunun
Ki-andan ider zemânede kesb-i zıya seher

Hoş-vakt olmasun mı ki ‘ahdünde her sabâh
Bir eşrefi başınun ucında bula seher

Bir dem içinde zâhir olar âfitâb-ı feth

Çün dest-i devletün ceke tîg i gazâ seher

Zühhâda meylün işideli gelmez oldılar

Bî-taylesâr Müşterî-vü-bî-ridâ seher

Bir cündîdür ki memleket-i Şâmdan gelür

Kul olmaga çapuna geyer ak ‘abâ seher

Şâhâ yolunda sâf-derûn olduğu ile

Buldı bu denlü menzil-i ‘izz-ü-‘ula seher

Olursa devletünle ne tan baht hem-inân

Rûşendür âfitâbdan olmaz cûda seher

Gerdûn ururdı kendüyi ‘âlî cenâbuna

Her subh-dem sitâresini bozmasa seher

Bulurdı cennet ehli gibi ‘ömr-i-sermedî

İde idi yuca dergehüne ilticâ seher

Şâhâ Necâtî medhüni kıldı seher-redîf

Ki olur karîb icâbete ekser du‘â seher

‘Id ola her günün nitekim rûz-i rûzede

Vakt i mesâda cû‘ ola-vü-imtilâ seher

Her bî-nazar ki sofrâ-i lütfundan el çeke

Ahşâma karşı aç ola-vü-bî-nevâ seher

Târîk ide sâ-m-ı ecel rûz-i hasmuni

Bula çerâgı devletinin intfâ seher

(Necâtî Bey Dîvân 9)

Gazel 1

Çıkmış firââ-ı gül-büne bülbül dem-i seher

Ey nidây-ı saltanat-ı gül dem-i seher

Bir keyf-i tâzedür dile ol mest-i ‘işveden

‘Özr-i humâr-ı nâz u tegâfûl dem-i seher

Bâg-ı ruhında hem-ser-i zülf olmuş âh-ı dil

Âmîziş eylemiş iki sünbül dem-i seher

Hoşdur çemende bir gül ü bir gül-‘izâr için

Dilde figân hezârda gulgul dem-i seher

Togmaz mı âfitâb-ı kadeh bezme Nâ’ilî

Kâbil midür humâra tahammül dem-i seher

(Nâ’ilî Kadîm Dîvân 55)

Gazel 2

Ey cemâlün matla ‘-ı nûr-ı safâ-yı subh-dem

Pertev-i hurşîd-i hüsnündür zıyâ-yı subh-dem

Tagıdup zülf-i girih-gîrin ruhından dilberün

Bu sebebdendir sabâ nâfe-güşâ-yı subh-dem

Ver cemâlûñ kıblegâhında niyâzından ümîd

K'ola miftâh-ı der-i devlet du 'â-yı subh-dem

İtlerüne her seher varup du 'âlar kıldugum

Bu ki hoşdur dostlarla merhabâ-yı subh-dem

Gül yüzüne bülbül-i ter-nağmedür ahmed ne tan

Ger hezâr olur ise destân-serâ-yı subh-dem

(Ahmed Paşa Dîvân 205)

Gazel 3

Ger degül bir mâh mihriylen menüm tek zâr subh

Başın acup neşe her gün yakasın yırtar subh

Gün degül her gün bir ay mihriyle gögsin çâk edup

Tâze tâze dâğlardur kim kılur izhâr subh

Tîg-ı hurşîd ile ref' olsa yeridür kim müdâm

Yandurup pervâne'i şem'e verür âzâr subh

Subhı şâm u şâmı subh olmuş menem 'âlemde kim6

Şâm şem'-i bezm olup ayrıldı menden yâr subh

Gör ne ‘âşıkdur ki bir hurşîd vaslın bulmaga
Sarf eder her lahza bin bin lû’lû’-i şehvâr subh

‘İşkda sâdıklığ izhâr etdi dâğın gösterüp¹⁰
Gâlibâ derlerdi kâzib kıldı andan ‘âr subh

Hecr şâmında gam etmişdi Fuzûlî kasd-ı cân
Olmasaydı merhametden dem urup gam-h^vâr subh
(Fuzûlî Dîvân 53)

Gazel 4

Şebgûn saçunı eyleme ey meh nikâb-ı subh
Togsun bu kara günlüye ol âfitâb-ısubh

Şebnem degül sabâha degin yire tamlayan
La’l-i lebûñ hayâline akar lu’âb-ı subh

Mihrün seher başına kıyâmet koparmasa
Kılmaz idi beyâz bu resme kitâb-ı subh

Çirk-i zalâmı yumasa şebnem sabâha dek
Gâlib agarmaz idi bu deñlü siyâb-ı subh

Yüzüne karşı ölmeg içün cân virür Mesîh
Ol derdmende hoş gelür ey mâh h^vâb-ı subh

(Mesîhî Dîvân 29)

Gazel 5

Geldi seher gerdişe câm-ı dırahşân-ı subh

Olsa n'ola tâb-nâk çâk-ı girîbân-ı subh

Geldi yine bir peyâm mihr-i şeh-i şevk ile

‘İyşe sala yazdılar şevk-nüvisân-ı subh

Feyzini ‘âm eyleyüp dehre virür her seher

Şîşe-i eflâke zîb nergis-i bustân-ı subh

Pür ‘arak-ı jaledür sâgâr-ı la ‘lîn-i gül

Olsa n'ola mest-i şevk yek-sere murgân-ı subh

Gelse Neşâtî n'ola raksa yine zerreler

Toldı mey-i sürh ile sâgâr-ı gerdân-ı subh

(Neşâtî Dîvân 17)

TABLOLAR

Taranan divanlardaki seher ve seher yerine kullanılan kelimelerin kullanım sıklığı tabloda verilmiştir. Divanlar yüzyıllara göre dizilmiştir.

Tablo 1.

Taranan Divanlarda Seher ve Seher Yerine Kullanılan Kelimelerin Dağılımı

KELİMELER DİVANLAR	SEHER	BÂMDÂD	SUBH	ŞAFAK	FECİR	TAN
AHMEDÎ	66	-	96	10	3	3
AHMED PAŞA	33	-	86	3	1	3
ŞEYHÎ	42	-	35	6	-	6
NECATÎ BEY	76	-	37	2	-	1
MESÎHÎ	49	-	52	11	1	-
FUZÛLÎ	25	-	84	3	-	-
HAYÂLÎ BEY	50	-	45	27	-	-
BAKÎ	38	1	80	12	-	-
MUHİBBÎ	197	-	338	22	-	-
ÂŞIK ÇELEBÎ	24	-	22	6	2	1
SEHÎ BEY	22	-	15	3	-	-
TAŞLICALI YAHYÂ	30	-	16	7	-	2
NEF'Î	22	3	40	-	-	-
NEŞÂTÎ	16	-	19	14	-	-
NEV'ÎZÂDE ATÂYÎ	32	-	48	6	-	-
ŞEYHÜLİSLÂM YAHYÂ	24	-	21	2	-	-
NÂ'İLÎ -İ KADÎM	35	1	43	6	-	-
ŞEYHÜLİSLÂM BAHÂYÎ	10	-	8	1	-	-

NEDÎM	27	-	33	7	-	-
ŞEYH GÂLİB	25	3	92	-	1	-
DERVİŞ SELİM SIRRÎ	5	-	6	-	-	-

Taradığımız divanları yüzyıllarına göre incelediğimizde seher ve subh kelimeleri tüm yüzyıllarda en sık kullanılan kelimeler olup şafak, XIX. yüzyıl hariç en sık kullanılan bir diğer kelimedir. Bâmdâd, XIV.- XV ve XIX. yüzyıllarda hiç geçmemiş XVI. – XVII. ve XVIII. yüzyıllarda da nadiren geçmektedir. Fecir kelimesine ise XVII. ve XIX. yüzyıllarda hiç rastlanmazken diğer yüzyıllarda da sık bir kullanıma sahip değildir. Son olarak tan XIV. – XV. ve XVI. yüzyıllarda seyrek de olsa bir kullanıma sahipken diğer yüzyıllarda kullanılmamıştır. Genel olarak taranan divanların tamamına baktığımızda en çok subh, seher ve şafak kelimelerinin en az da bâmdâd, fecir ve tan kelimelerinin kullanıldığı sonucuna varırız.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	İrem Nur ÖZ
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Taşucu Anadolu Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi
Yüksek Lisans Tez Konusu	Divan Şiirinde Seher Vakti
Yabancı Dil / Diller	İngilizce